

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ І СУ-
СПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

ЗАМОСТІНА
ДУМКА

3 M I C T

Боевір : Помста	— — — — —	1
М. Асканич : * * *	— — — — —	1
Ліда Мак : Присвята	— — — — —	2
М. Рішко : Настане день !	— — — — —	2
М. Чирський : Отаман Пісня	— — — — —	3
Улас Самчук : Кулак	— — — — —	22
В. Мисик : Трави	— — — — —	46
В. Мисик : Мати	— — — — —	47
О. К. : Василь Мисик	— — — — —	48
Н. Г. : Советські літературні аскари	— — — — —	54
Др. П. Маценко : Микола Леосятович	— — — — —	72
Марина Антонович : Закарпатські вишивки	— — — — —	79
Н. Сам. : Наш заповіт	— — — — —	82
Михайло Мухин : Більше світла !	— — — — —	88
А. Б. : Духова дезерція	— — — — —	98
Р-т : Літературний блокнот	— — — — —	100
ОЛЕ : Червоні сторінки	— — — — —	104
Т. : Українська опера на СВЗ	— — — — —	111
Рецензії	— — — — —	119
Хроніка	— — — — —	125

Увага!

(Важно для ПІСЛЯплатників!)

Увага!

**Ваша залежність за передплату
до 31 XII 1936 виносить леїв**

**Просимо негайно вирівняти залежність і висилати
біжучу ПЕРЕДПЛАТУ.**

В цій книжці висилаємо всім нашим пренумерантам із Чехословаччини чеки Підкарпатського Банку (ч. 2978) для внесення передплати на „САМОСТІЙНУ ДУМКУ”. Просимо їх використати.

**ХТО НЕ МОЖЕ ПЕРЕДПЛАЧУВАТИ МІСЯЧНИКА „СА-
МОСТІЙНА-ДУМКА”, НЕХАЙ НЕГАЙНО ЗВЕРНЕ ЦЮ
КНИЖКУ. ХТО ЦЬОГО НЕ ЗРОБИТЬ — ТОГО УВАЖАЄМО
НАШИМ ПРЕНУМЕРАНТОМ.** Адміністрація.

Хай буде обов'язком нашого кожного передплатника приєднати в 1936 році бодай ще по одному новому передплатникові „Самостійної Думки”. Коли кожний передплатник це дійсно зробить, то ми при тій самій передплаті видаватимемо наш місячник і то в побільшеному об'ємі: замість 48—64 сторінок місячно (як це було досі) — даватимемо щомісяця по 80—96 сторінок друку та 4 сторінки ілюстрацій на кращому папері.

ЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД:

Пан уч. Кость Гаврилець 25 л., п. уч. Степан Тулівський 10 л., п. проф. Константин Костинчук 60 л., п. Степан Мендришора 30 л., п. Василь Малик 31 л. і п. уч. у п. Тимотей Огородник 60 левів.

Всім жертводавцям щире спасибі! — Адміністрація.

ДО ВІДОМА АВТОРАМ.

Усі рукописи призначені до друку, повинні бути ЧИТКІ (по змозі відбиті на машині до писання), писані ДУЖЕ ВИРАЗНО (тільки на однім боці картки), головню: власні імення, різні технічні вирази, чужі й маловживані слова та — з огляду на можливу потребу виправлення — з широкими рядками. У справі дрібних речей не листуємося. — Автори не повідомлені до трьох місяців про прийняття їхніх праць до друку, можуть їх відібрати, коли надішлють поштові значки на пересилку.

Застерігаємо собі право печатати праці тоді, коли вважатимемо за відповідне — цебто як того жадають видавничі й технічні вимоги; так само застерігаємо собі право скорочувати й виправляти статті. (Праці можуть бути надруковані без змін тільки за виїмковою попередньою просьбою автора). Придержуємося правопису Української Академії Наук.

РЕДАКЦІЯ.

ERRATA

В поезії Ю. Боршоша = Кум'ятського в кн. 11—12 „С. Д.” за 1935 р. на ст. 615 замість: „І купує мажі стареча”, має бути: „І купує мале і стареча”; а в статті Н. Г.: „Советські літературні аскари” на ст. 644, ряд 12 долини замість „чи-брису”, — має бути: „гибрису”.

04

52280

Боевір**НОМСТА**

Напружую і мускули і нерви
 Й гартую в полум'ї вогнів,
 Шикую в ряд усі мої резерви,
 Щоб стать незломним у борні.

У першу ж мить звалю ворожі мури
 І смертним криком я уп'юсь...
 І буде бій, мов дикий порив бурі,
 Немов пекельний землетрус.

І каменя на камені не стане,
 Куди пройдуть мої полки
 І пишне небо висохне й зів'яне
 Від пориву вітрів терпких.

5 VIII. 1935.

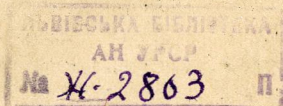
М. Асканія

* * *

Не Пер Гінта свавільна доля,
 Що усе в чужині розтратив, —
 Ми ходили, учились в школі
 Леонідів і Цінцінатів.

Ми домів не будем вертати
 Жебраками — в нас кров на лезі.
 Не стрічати нас біля хати
 Тій немудрій смутній Солвейзі.

Ми несем на шаблях і крісах
 Ще незнане з нами в окопи.
 З азійського світить ліса
 Вже нова могутня Європа.

Ліда Мак

ПРИСВЯТА

Як сонце світанку скупається в крові,
Промовлять гармати, що хмари зжахнутья,
Тоді я вогнями займуся наново!
Тоді я відважно у бій поженуся,
Підемо ми разом.

Здрігнешся! Побачиш снагу буревійну,
Що в оці горітиме в мене безумно.
Не буду я жінка слаба, ніжномрійна —
А гордо палатиму вихром бурунним,
Бойовим наказом.

Здрігнешся: що м'язи мої крицевії
(В розвійнім волоссі — калина червона),
Що жили у мене, мов шнури шорсткії
А серце хмільне від безумного гону.
Чи підеш зо мною?

Візьмемось за руки... Музики заграють.
Ударимо з крісів! І грімко й бадьоро,
Підемо! Купається в крові ворожий
Розорана нива! І гомін в просторі —
Побідного бою.

М. Рішко

НАСТАНЕ ДЕНЬ!

Настане день і скинем хрест ми,
Прокинеться і степ і гори,
І світові тропар воскресний
Про наш Великдень заговорить.

По всій землі ударять дзвони,
Живе все віддихне свободно.
Тоді столиця мільйонів
Вігатиме борців побідних.

Настане день і скинем хрест ми,
Лиш мить болюче нам чекати,
Нам, що так прагнем в бою вмерти
За тебе, Діво — слізна Мати!

Микола Чирський

ОТАМАН ПІСНЯ

П'єса у трьох діях.
(Шістьох відслонах.)

*Пам'яті мого брата Володимира,
розстріляного Москалями.*

Пісня, отаман повстанчого загону — 28—30 років. Русавий, середнього росту, худорлявий, стрункий, з майже дівочим обличчям. Рухи його плавкі, граційні, але певні й міцні.

Поручник Панчишин, начштабу повстанців. Високий, теж худорлявий, тримається по-військовому. Носить „котлети“ на австрійський зразок. Обличчя енергійне, трохи насмішкуватого виразу.

1. Тараско,

повстанці

Крем'язний чоловіча з козацькими вусами, гучним голосом та широкими рухами, що часто не відповідають словам. Ніби говорить один, а махає руками другий.

2. Задорожній,

Маленький, верткий, старший парубок.

3. Голуб,

Спокійний, філософ-резонер.

4. Дютій,

Молодий, раменатий, похмурий, несподівано-жартовливий.

Кислиця, удівець, гімназійний виховник на пенсії, глухий.

Люба, його донька. Дівчина в найкращій порі. З каштановими кучерями, повна молодечого чару.

Шурко, його синок-гімназист. 13—14 років.

Димов, був. капітан, воєнрук. (червоний командір). Кремезний москаль, з випещеним обличчям і руками. Рухи енергійні, точні.

Ірина, його дружина. Дуже ніжної будови. З надзвичайно великими очима і буйним, білявим волоссям. Бліда.

Меламуд, голова Ревкому, досить гладкий, вертлявий, обличчя яскраво-жидівське.

Холостенко, Здоровенний матрос із квадратною головою, говорить хрипким басом. Похмурий мовчазний зампред. (Містоголова ревкому).

Червоноармієць.

Жінка.

Д І Я І.

„Дім у Садку“.

Невелика, затишна кімната. У задній стіні два малих вікна з чепурними фіранками. Далі під вікнами кадки з олеандрями, що своїм гострим листям напів закривають шиби, які визирають у сад. На підлозі килим. Ліворуч і праворуч двері. Під стіною ліворуч канапа й етажер з порцеляновими дрібничками. Посередині, ближче до вікон округлий стіл з в'язаною покривкою з китицями. На столі альбом. Крісла, що обтягнені трохи витертим зеленим оксамітом. Літній надрив вечір. Соняшні плями на килимі. Тихо цокає годинник. Старий **Кислиця** у м'яких пантофлях, старенькому піджаку, без коміра і кравати, поливає з лійки олеандри. Тиша. Раптом з віддалі — стріл. Один — другий. Ще декілька. Нервова безладна стрілянина й нарешті розміряно перемочи на тріскотіння кулемету. **Кислиця** далі, мов би нічого, спокійно заливає вазони. І тільки, коли розлягається гучний вибух, на мить відноситься обличчя, але зараз же знову робить те саме, не реагуючи більше на жадні звуки за вікнами дому... Бій триває. Нарешті **Кислиця** ставить лійку, дивиться на годинник, виймає з камізелки свого, звіряє... Потім бере лійку і по-малу, не поспішаючи, виходить ліворуч. Павза. Стрілянина то вщухає, то зміцнюється. Раптом двері праворуч — прудко, із ляскотом відчиняються. Вбігає блідий і схвилюваний **Шурко**... Глянув і назад... За сценою його голос: „Сюди, сюди... тут нікого...“ Кроки повільні, хиткі. У дверях, спіраючись на Шуркове рам'я, худорлява постать, що кульгає, майже волоче ноги... З-під кашкету вибивається русяве волосся. У правій руці „наган“ на паску ручна граната.

Він : (спиняється у дверях)... Стій хлопча. Хто тут живе ?

Шурко : Ідіть, ідіть далі... Я живу.

Він : Ще ?

Шурко : Тато.

Він : Ще ?...

Шурко (нетерпляче) : Більше нікого.

Він : Коли мене тут ввіймають, пропали ви з татом...

Шурко : А, нічого не пропали... Татко глухий, не чує...

Він (показує на двері ліворуч) : Куди виходять ці двері ?

Шурко : До другої кімнати, потім сіней і до саду...

Він (замислився на мить) : Добре... Май на увазі, хлопча... Коли вони мене тут знайдуть, постріляють вас, а я навіть не зможу кинути бомбу, бо ваша хата полетить тоді в повітря...

Шурко : Але ж ідіть — не стійте тут... Нічого не постріляють...

Він : Так тут живеш лише ти й батько ?...

Шурко : Еге...

Він : Старий батько ?...

Шурко : Старий, старий... Ідіть.

Він (спіраючися на Шурка, шкутильгає до крісла, на яке майже падає): Ху... Ну, дякую, хлопче... Оце халепа, що?... (всміхається).

Шурко : А здорово ви з коня гепнули...

Він : Пропав мій гнідко... Добре, що бомба не вибухла... Та як тебе кличуть, хлопче? (Прислухається). Бач, як розтарахкотілися...

Шурко : Еге... Шурком кличуть...

Він : Ти добре, кажеш бачив, як тачанки звернули на „червоний яр“?

Шурко : Добре бачив. На першій сидів, отой отаман з вусами... Це отаман ваш, га?...

Він : Отаман хлопче... А на конях, горою, по рибній, що?...

Шурко : Еге... Ану давайте скину чоботи...

Він : Гаразд. Молодці хлопці... Ну, скидай.

Шурко (вклякає): Он куди вони вас... Діри у чоботі... Кров тече...

Він : Ну, нічого тягни...

Шурко : Я обережно... (тягне.) Болить?...

Він (затяв зуби): Тягни, нічого... Тягни, Шурку...

Шурко (тягне): Дуже болить?...

Він (всміхається): Нічого, сіпай...

Шурко : Готово (ставить чобота набік. Обидва досить безпорадно дивляться на скривавлену ногу. Стрілянина вщухає). Треба води і ганчірок, аби зв'язати... Чи ціла кістка?

Він : Не знаю... Неси, хлопче ганчірок.

Шурко : І води?...

Він : Давай і води... Та глянь, чи немає там когось... Боюся за вас із татом...

Шурко : (біжить за двері і зараз же повертається): Нікого немає... Та наш дім у садку... Його й не видно з вулиці.

Він : Добрий дім в тебе...

Шурко : Так я біжу. (Біжить до дверей праворуч, у них зіштовхується з Любою).

Люба : Куди ти Шурку? (Побачила гостя). Господи, хто це?

Шурко : Це нічого, Любко, це один собі...

Він : Заходьте, заходьте, панно Любо... Вибачайте, що без чобота... Та ще й у кашкеті (скидає кашкета).

Люба (мовчки, але з жахом дивиться на скривавлену ногу).

Шурко : Це ранений. Любко... Козак... Йому вбили коня... Я оце сидів за плотом... Пустити (хоче бігти).

Він : Стій, Шурку... Виходить ти збрехав...

Люба (перебиває): Шурку, біжи за йодиною... Принеси води і чистих ганчірок... Долі у шухлядці...

Шурко (йому): це нічого, вона нічого... (вибігає).

Люба : Господи, коли вже це скінчиться... (До нього): Ну, що ж ви?... Боже, Боже... зовсім дитина.

Він (тихо): Панно Любо, коли вони мене тут знайдуть у вас... Кепсько буде з вами... Дайте мені, коли ваша ласка, чоботи, я спробую...

Люба: Нічого не спробуйте... (Іде до нього). Господи... Уся закривавлена... (дивиться на нього з докором).

Він: (намагається встати... блідне від болю, знову сідає).

Люба: Ну, от... Слухайте, який ви їй Богу... Зараз вам перев'яжемо... Сидіть, подивлюсь, чи ціла кістка...

Він (всміхається): Не можу встати. Чорт... вибачте... хлопців розгубив.

Люба (вклякає перед ним). Яких там хлопців?...

Він (всміхається): Наших хлопців... Міст зірвали — раз і ревкома вбили — два: Дві тачанки з кулеметами взяли — три... Дірка у носі — чотири: коня вбили — п'ять і хлопців...

Люба: Боже, Боже. Він ще жартує.

Шурко (вбігає із тацом, ганчірками і йодиною).

Він: Ну, от і Шурко...

Люба: Давай сюди, скоро Шурку, треба кров спинити... (Обоє поряються із ногою гостя).

Він: Ріжте, ріжте її... нічого.

Люба: Шкода штанів.

Шурко: А людини не шкода?... Ех, феміна...

Люба: Ну, потерпіть... Я вмію, не бійтеся...

Він: Робіть, що треба, панночко... (киває на вікно). Ага, вже змовкли... Тут нікого... Значить не побачили мене... Це добре...

Люба (хитає головою): Знову цей „Пісня“=шибайголова...

Шурко: Здається кістка ціла... Га, Любоко?...

Він: І мені здається...

Люба: Ану спробуйте рухати пальцями...

Він: Спробую. (Напружується. Люба і Шурко дивляться йому в лице). Не можу, дітки... (всміхається).

Люба: Господи Боже... він ще зовсім хлопчик...

Він: Тепер війна хлопчиків...

Шурко: От, бачиш, Любоко, а ти казала...

Люба: А ти сидітимеш вдома, Шурку... А вам нічого його спокушати, коли самі он навоювали...

Він (пестить її голову): Нічого, дівчинко мила...

Шурко: Не чіпайте її, вона в нас норовиста...

Люба: Ти дурень, Шурку...

Шурко: Нехай буду дурень...

Люба (до гостя): Та лишіть ви свого револьвера...

Він: А справді... (кладає револьвер на стіл).

Люба (боязько): А це що, бомба?

Він: Бомба...

Люба: Розцібніть пасок...

Він : Нічого, добре й так... Ану, Шурку, ходи спробуємо маширувати... Готово?... Дякую дуже...

Люба : Але, що ви їй-Богу... сидить собі. От іще непосидючий... (підводиться).

Він : Та такий я... Ну, ходи Шурку...

Шурко (встає): А може не треба?...

Він (вперто): Треба... Ну стій міцно... Раз... от і стою... Ану, вперед... Раз-два... (Шкутильгає до дверей, спіраючися на Шурку).

Люба (як нянька іде за ним): Ну от, ну от... Господи, та сядьте... Слухайте... Слухайте... Веди його, Шурку, до крісла...

Він (сміється): Ні, ні... вперед, Шурку, вперед... Так, добре... Тепер назад... Ну ось... (сідає) вже сиджу. (Сміється).

Люба (хитає головою): Ну, ну...

Шурко (присуває друге крісло): Кладіть сюди ногу...

Він : Закривавлю вам крісло...

Люба : Кладіть, кладіть... (допомагає). Нічого... оттак.

Він (усміхається): Уперше в житті, корюся силі... (раптом перестав всміхатися). Ну, а тепер прошу вас вибачити мені, діти мої... Ви таки дуже ризикували для мене... З вашого боку це надзвичайно шляхотне рятувати людину, що її власне зовсім не знаєте... У таких обставинах. Спосибі вам... Ходи сюди, Шурку... Дай мені руку... І ви також, Любо... (Бере їх за руки). Ви і ваш маленький брат... врятували мене... Не знаю звідки взявся цей хлопчик, що підхопив мене, коли я перескочив пліт... і довів мене сюди (розглядається), до цієї кімнати з фіранками... Мабуть ви обоє впали до мене з неба... Разом із цим домом у садку...

Люба (обережно звільняє руку): З неба все добрі речі падають, коли не стріляють... (Іде до вікна).

Шурко : Я сидів за парканом і дивився у щілину. Побіг туди, як почалася стрілянина... (Захоплено). Це вже аж четвертий раз Пісня робить нальот...

Люба : А я зовсім не захоплююся оцим „Піснею“... Дуже це якась погана людина... Розбишака просто...

Шурко : Мовчи, мовчи, Любо, ти нічого не знаєш...

Він : Чекай Шурку... А то чому погана, Любо?...

Люба : Так, погана... Збірає таких хлопчиків як...

Він : Як я?...

Люба : Так, і таких і ще менших... І парубків із села, що замість аби вдома працювати...

Шурко : Любо, ти „феміна“ нещасна... Ти нічого не розумієш... Отаман...

Він : Стій Шурку... Хай я бороню свого Отамана...

Шурко : І мого... Я теж піду у повстанці, от...

Люба : Нікуди ти не підеш... Замкну вранці твої штанці і будеш сидіти вдома... Пам'ятай це...

Шурко (з гідністю): Я прошу тебе, Любо, не компромітувати мене отут перед...

Він : Так хлопче...

Люба : А вам нічого підмовляти хлопця і це...

Шурко (з призиством): А ти, баба, баба... Ти не можеш зрозуміти.

Люба (розлостилася): А твій „Пісня“ розбишака...

Він : Але, Любо... ще не так зле з ним...

Шурко (гнівно): Замовчи, Любо, замовчи... Йй Богу, як доведеш мене... до плачу, так цього тобі до смерти не забуду...

Він : Та, це, Любо, так тільки, правда?...

Люба (вперто): Ні, не так...

Шурко (з піднесенням): Отаман Пісня б'ється за Україну... Чула?... От... а ми? хто ми?... Ага я читав, тепер я знаю... А Тарас Шевченко?... А ти нічого не знаєш... І що тільки вчать у цій вашій... (з повним призиством) жіночій гімназії...

Він : Добре, Шурку, п'ять з плюсом... Що ви на це, Любо?...

Люба (вперто): Не знаю ніякої України...

Він : А ми вас познайомимо, добре?...

Шурко (ходить обурений по кімнаті: жестикулює): О, феміна, вона, не знає, вона не знає... (спиняється)

Було колись, на Вкраїні

Ревіли гармати,... от... тільки далі як, забув...

Він : Я тобі допоможу, Шурку... Пам'ятаєте наших давніх князів... Гетьманів... га Любо?... Це є Україна... або співаєте ви цю пісню наприклад „Летить галка, через балку“?... Це також є Україна...

Шурко : Співає, феміна і досить погано...

Він : А маєте ви вишивану сорочку?... Садок вишневий бачив я уже... І це є Україна...

Люба (мовчить).

Шурко : Ха...

Він : А он гляньте на цю скривавлену ганчірку на моїй нозі... це... також є Україна... Подивіться на свої руки, що перев'язували цю рану... Он на пальцях лишилося ще трохи крові... І це Україна...

Шурко : Бачиш...

Він : І коли нарешті ви могли б глянути собі он сюди (показує на груди), тоді б побачили, що там б'ється прекрасне, шляхотне Українське серце... (усміх).

Шурко (переможно): Здавайся, Любо...

Люба (повільно повертається до гостя): Пробачте мені... (За сценою кроки. Хтось обережно відчиняє двері, що праворуч).

Він (вхопив револьвер).

(У дверях Панчишин.)

Він: Панько... Чорт забирай... (кладе револьвера).

Панчишин (швидко увиходить): Отамане... Прецінь знайшов тебе... Фу, слава... ну й налякав ти нас... Ледве стримав хлопців... Хотіли знову вдертися у місто... Ранений, що?...

Пісня: Заходь... Знайомся... Та витягни руку з кишені, залиши у спокою свого „кальта“ тут усе друзі.

Панч.: Вибачайте... Кланяюся, панство...

Люба: О, Господи... це...

Шурко (тихо): Отаман...

Люба (до Панчишина): Сідайте, будь ласка...

Пісня: Сідай, поручнику... сідай, а перше ось познайомся... панна Люба... її хоробрий брат Шурко...

Панч.: Душе мені приємно...

Пісня: Хлопці?...

Панч.: Все в порядку, голошу слухнянно...

Люба: Вибачайте мені... (повертається до дверей).

Пісня: Куди ви, Любо?...

Люба: Я... я зараз... Мушу оце прибрати (вхопила тац і йодину — швидко виходить).

Панч. (тихо): Панночка чи не мене злякалася?...

Пісня: Ні, це вона так... маленька несподіванка...

Панч.: Шляк то трафить... Я тебе виявив...

Пісня: Нічого... це свої...

Шурко: Пане отамане... прошу мене прийняти...

Пісня: Неодмінно, коли дозволить сестра...

Шурко: Тепер вона нічого не казатиме... впіймалася „феміна“...

Пісня: Гаразд... А тепер на розвідку, Шурку... Добре подивися довкола... Розумієш?...

Шурко: Слухаю, пане отамане... (вибігає).

Панч.: Маємо о вояка більше... Ти й тут не зволікаєш... (б'є себе в чоло). Але Ісусе Марія... Як твоя нога?... Я зовсім здурів від радості, що найшов тебе.

Пісня: Я знав, що хтось з вас мене шукатиме... Правдоподібно ти... Але як ти знайшов мене?...

Панч.: У останнім моменті, коли вбили твого коня, побачив, як скочив ти у цей садок... Хотів одразу...

Пісня (твердо): Пам'ятаєш наказ... Перше справа — потім останнє...

Панч.: Я його виконав... Та коли б побачили хлопці... була б біда... Вони не вступилися... І так там тепер Содом і Гомора... Ледве заспокоїв їх... А сам кинувся сюди, по гарячих слідах... Переліз пліт, натрапив на цей будиночок і ось знайшов тебе... Добре, що цей садок майже на краю міста... глухий кут... Це було трохи ри-

зиковно... але тепер нам допоможе вечір, хоча по вулиці так і швendraються москалі... Та ми мусимо до хлопців... У червоному яру чекають нас коні...

Пісня: Добре, Паньку... Є в нас ранені?

Панч: Немає... Задорожнього трохи дряпнуло...

Пісня: Ану, поможи, будь ласка — спробую встати... (поволі підноситься за допомогою Панчишина).

Панч: Були б кинулися тебе рятувати, коли б побачили хлопці... На це немає ради.

Пісня (твердо): Є рада — мій наказ (трохи кривиться, скорше від гніву, ніж від болю). Є, чорти б його... Кулеметні справні?...

Панч: Обидва...

Пісня: Стрічок?...

Панч: Біля двадцяти...

Пісня: Добре... Ну, ходім трохи (шкандибає спираючись на Панчишина). Використаємо нагоду, обдивимось застави їхні... Потрібуємо зброї... Яко мога більше... Мусимо озброїти цілий повіт... Потрібуємо гармати, кулеметів... 10, 20... 100... Дальший наш рейс — Бобрики, це база 16-ої дивізії... Паньку, мусимо до праці. Швидко, зараз же... До дідька діраві ноги...

Панч: Але прецінь нога, отамане...

Пісня: Ану вперед (стискає зуби). Мусимо мати ще більше схованок для аmunіції... Потрібуємо цілі арсенали зброї (Шкандибає здовж кімнати, **Панч.** йому допомагає). Всі сили напружити. Саме тепер мусимо сприяти операції нашої армії... Дідькові в зуби діраві ноги... Ось маєш. (Тушає раненою ногою, деревеніє від болю. Крізь зуби): Прокляття...

Панч: Но, отамане, та бійся Бога... Ушкодиш...

Пісня: Мусимо перемагати біль... (сідає на крісло... всміхається). Сьогодні зараз же приєднуємося до загону...

(Вбігає **Шурко.**)

Шурко: Дозвольте доложить...

Панч: „Голошу слухняно“... треба казати, хлопче...

Шурко: ...Голошу слухняно, пане отамане, по вулицях увесь час вештаються червоноармійці, піші і кінні... Усі озброєні аж по вуха... і гранатами теж... На наш сад не звертають уваги...

Пісня: Гаразд, Шурку...

Панч: Добре рапотуєш, хлопче... (До Пісні): Але мусимо уважати, отамане... Сюди можуть ускочити кожної хвилини...

Пісня: Можуть... Хай тільки стемніє трохи — рушаємо.

Шурко: І я з вами, пане отамане...

Пісня: Ти?... Добре, побачимо... попрохай нам сюди Любу...

Шурко : Слухаю. (Вибігає).

Панч. : Скажи, отамане, як це ти робиш...

Пісня : Що саме ?

Панч. : Та не знаю, як сказати... слово чести... Яюсь вмієш ти позискати людей... Чи то хлопа, чи панну, — чи діда, — чи бабу... Гіпнотизуєш ти їх? Чому хлопці аж засміються, коли вздрять тебе?... Чому й я ось... Знаєш, я є твердий хлоп, але мов...

Пісня : От це так любовна сцена... (сміється).

Панч. : Ні, справді... не смійся, отамане... тебе усі обожують...

Пісня : А надто москалі?...

Панч. : Вони бояться тебе, а це ж саме...

Пісня : Ну, гаразд... точка

Панч. : Це трохи сентиментальне, як на нас...

Пісня : На тебе фіранки оці з олеандрами впилилися...

Панч. : Та ні, отамане, кажу тобі: я є твердий хлоп...

Пісня : Це те, що й потрібуємо... Ага, Шурку, ну що?...

Шурко (поглядає на двері): Вона вже йде, вона...

Пісня : Гнівається?

Шурко (таємничо): Ні, соромиться, але вона нічого, вона каже, що любить вас...

Панч. : Вже?... но маєш...

Шурко : Ні, тобто я хотів сказати... (Увіходить ціла почервоніла Люба)

Люба : Ти, дурень, Шурку... ось що...

Панч. (зо зрозумінням): Ага...

Люба (спустивши очі, до Пісні): Ви хотіли...

Пісня : Прохав вас прийти, Любо... і дякую...

Люба : Зараз запалю світло... Шурку, подивись, чи є там керосіна...

Панч. (тихо до Пісні): Що то є „керосіна“?...

Пісня : Нафта...

Люба : Господи, ви не знаєте що це „керосіна“?

Пісня : Я є галичанин... у нас кажуть „нафта“ паничко... Це є по-українськи...

Шурко : Піддавайся, Любо...

Люба (сміється): Піддаюсь... (підносить руки).

Пісня : Гаразд... Беремо вас у полон... Перше — це будь-ласка, не світить лямпі... Це з багатьох міркувань не варто робити... Друге — ми зараз рушаємо... Третє — Шурко хоче з нами?...

Люба (з жахом): Шурко??... Боже борони, прошу вас...

Шурко : Любо...

Люба : Мовчи, Шурку... І вам також нікуди поспішати... Як підете з такою ногою...

Пісня : Вона піде, коли їй накажу...

Люба : О, Господи, який ви впертий...

Пісня : Є цей гріх... Отже ж Шурко, лишаєшся вдома... тим часом... Потім тебе візьмемо... Поручник розкаже тобі, де маєш питати про нас, коли буде потрібно...

Шурко : Але пане...

Панч. : Отаман сказав, хлопче...

Пісня : Дістанеш карабіна, німецького...

Шурко : Слухаю пане отамане... німецькі карабіни дуже легенькі...

Панч. : Як пірко, але тяжкі кулі мають...

Шурко : Еге...

Панч. : Буде з тебе вояка, хлопче...

Люба (до Пісня): Хочу у вас пане...

Шурко (підсказує): ...отамане...

Люба : ...попрохати вибачення...

Пісня : В порядку, панно Любо. Людина має право помилятися, але тільки по одному разу в кожній галузі (усміхається)... Більше — це вже кепсько...

Панч. : Та ще будемо вас прохати, панночко, аби ви ні слова жадному про...

Люба : Даю слово. (Простягає руку).

Пісня : Прекрасна нагода стиснути вам руку, але віримо вам і без цієї формальности... (До Шурка): Ну, мій вірний джуро, давай чобота...

Шурко (подає чобота, допомагає).

Люба (дивиться, хитає головою).

Панч. (трохи відхилює двері, дивиться). Саме добрий час...

Пісня (сціпивши зуби, натягає чобота): Добре, що хоч налізає... ну, раз... Готово... (Підводиться за допомогою Шурка). Стою. (Втирає піт з лица, всміхається).

Шурко : Любо, давай таткову палицю...

Пісня : О це прекрасна зброя...

Люба (дає палицю).

Пісня : Спасибі... Приймаю цей меч з ваших рук, Любо... Ну тепер мене й на коні не доженуть... (шкутильгає по кімнаті). От і прекрасно... Ну, Шурку. Веди нас задом. Вашу руку, Любо... Дякую ще раз... Ми не забудемо Вас, люба дівчино.

Панч. : Цілую рuci...

Пісня : Ну, вперед, Шурку... (Виходять у двері ліворуч. Шурко наперед, потім киває на останніх, за ним Пісня і Панчишин).

Люба : Часливої дороги. (Одна... Дивиться на двері, що замкнулися за ними, потім помалу виходить слідом. Стемніло. Тиша. Цокає годинник. У двері праворуч увиходить старий Кислиця. Він іде до вікна заглядає, потім повертається, увиходить Люба).

Кислиця : Де Шурко пішов?

Люба (показує на мигах):... Спали?...

Кислиця (дивиться): Еге... трохи заснув (говорить не виразно, як усі глухі).

Люба (показує на мигах): Давати вечеряти, тато? (засвічує лампу).

Кислиця: Еге-еге... (Іде до столу, поправляє крісло. Раптом щось на ньому зауважив... мацає пальцями). Що це?... кров... Звідки кров, Любо? (Розглядає палець).

Люба (Підходить до нього — дивиться. Задумливо, тихо): Це... це Україна, татку.

(Завіса).

Кінець 1-ої відслони.

Відслона 2-га.

Ця ж кімната, що реkvірована під московський штаб. Безладдя. Фіранки зірвані. Олеандри зникли (аби було більше світла). На цілій кімнаті відчуваються руки наїздника. Етажер зник. Замість округлого стола — чотирикутний — більший, під задньою стіною... Між вікнами і столом стілець. На столі телефон, папери, газети. Висить мапа. Під стінами куфри. У куті „вінтовка“... За вікнами весь час гомін — деколи брутальний сміх, лайка... Часом розгнуждане „яблучко“. Сцена з початку порожня. Потім з-за дверей праворуч голос Димова: „Це чорт зна що, таваріщі. Я вам покажу... .. піячити... Кожної хвилини сподіваємося бандитів, вони нас, як курей перестріляють, при такому відношенні до справи... Я попереджаю, таварищі, що будемо пристосовувати найвищий вимір кари за таке і подібне елементарне порушення дисципліни...“ Відчиняє двері... Іде енергійним кроком до столу, розпинаючи на дорозі пояс із револьвером, який жбурляє на канапу. Сидить рівно, похмуро дивиться перед собою. Павза.

Димов (тихо крізь зуби): Бандо... (сягає рукою у долішню скриню, витягає пляшку, наливає до келішка і п'є і ховає на місце. Повертає голову до дверей ліворуч. Голосно): Іро... (Увіходить **Ірина**. Спинається у дверях, потім повільно стомленим кроком іде до столу, мовчки спинається перед Димовим).

Димов (дивиться на неї потім з іронічною гримасою): У тебе завжди якийсь надзвичайно ефектовний вихід. Ти надуживаєш своїм виглядом офіри, моя дорога...

Ірина (зо стомаю): Це я чула багато разів... Далі?...

Димов: Дивлячись на тебе, здається, немов я тебе викрав десь із зачарованого замку...

Ірина: І це ви вже казали мені... Далі?...

Димов: У твоїх роках, смішно бавитися... у... якусь там вірність „ідеалу“, тим більше, що здається ідеал чкурнув десь лишивши „Дульдінею“ у привабливій самотності...

Ірина : Ви вправляєтесь у красномовстві... Припускаю, що це вам конче для кар'єри, але зовсім не пляхотне зловживати моєю одвертістю... Однак приступайте швидче до самої суті, пане капітане.

Димов (з натиском): Залиш моє капітанство... Не трохи драгливий жарт...

Ірина : Ви боїтесь?... Однаково товариш Меламуд це знає...

Димов : І при кожній нагоді мені пригадує це... (многозначно) з деякого часу...

Ірина : Що значить це підкреслення?...

Димов : Хм...

Ірина : Ах так... Маєте правду... він занадто нахабно тримає себе... Але почуваю себе у безпеці під вашим теплим крилом...

Димов : Ага, ти хочеш бавитися зо мною... Сьогодні виходить у тебе такий настрій...

Ірина (іронічно): А у вас який?...

Димов : Можу говорити з вами поважно, мадам?...

Ірина : Ага, вже інший тон... добре, прошу...

Димов : Сідай.

Ірина (сідає на канапу).

Димов (підводиться, іде до дверей, виглядає, потім спиняється перед нею. Конфіденційно): Ось що...

Ірина (насмішкувато): Ви збуджуєте мою цікавість...

Димов (твердо): Я тебе дуже прошу, Ірино, змінити свій недбайливо-призирливий тон із новим предревкомом...

Ірина : І натоміць?...

Димов (сідає поруч): Іро... (м'яко) ти знаєш добре мої почування...

Ірина (з гримасою): Ох, товаришу... ох... насправду ви жадний дипломат... Ви надзвичайний військовий спец, але й тільки, а тому прошу вас без фокусів... просто...

Димов (знижує раменами, підводить): Я тільки хочу... (сідає на стіл, запалює). Кажу ж це тобі дуже поважно... щоб ти своєю поведінкою не викликувала нехити до мене, в людини, від якої я у повній залежності...

Ірина : Стара і дуже зворушлива історія...

Димов : В його руках — твоє і моє положення... навіть більше... це мусиш з'явити...

Ірина : Добре... Ви ж знаєте, я хочу тільки одного — спокою... Отже ж : у чому полягає моє завдання?

Димов : Я тобі казав, у твої роки...

Ірина : Боже, що вам зробили мої роки?...

Димов : Жінці, якій скоро буде тридцять...

Ірина : Аж за три роки, коли хочете бути пунктуальним.

Димов : ...смішно бавитися у наївну дівчинку...

Ірина : І коли ставити крапку над „і“: хоч-не-хоч приймай прихильно залицання цього... жидка...

Димов (суворо): Тихше Ірино... Кажу тобі (тихо) це небезпечні жарти... Коли ти там згубила ідеал, чорти б його взяли, це не зобов'язує й мене гинути через те...

Ірина (зідхаючи): Добре... Я уважніше ставитисьму до товариша Меламуда, але попереджаю вас... Це людина є мені занадто осоружна...

Димов (тихо): Мені також... Але... Ірино, я вже „спалив свої кораблі“. На цю карту усе поставлено... або-або... Немає вороття... Тобі також... раджу про це подумати, Ірино... Зовсім зайві тут оці міщанські чесноти.

Ірина (підводиться): Он як?...

(Раптом за сценою метушня. Чийсь голос: „Здрастуйте таваріщі...“ Кроки. У двері праворуч входить Меламуд, що так і сяє самозадоволенням).

Димов (підводиться).

Ірина (йде до вікна).

Меламуд (весело): Добридень товаришко, добридень товарищу... Не чули авта... Звичайно, це трохи далеко... Чудесна машина була у громадянина Бжозовського, але вже нема. Терпіти не можу коней...

Димов: Звичайно, хто не звик... Сідайте, товаришу предсідник... Тут у мене безладдя, але знаєте — у праці людина занедбує особисте...

Меламуд: Слушно, товарищу, з початку зробимо лад у повіті, а потім у своїх кімнатах... хе... хе... (оглядається). Дуже вдале місце вибрали ви для штабу... Чудесно замасковане і непримітне... трохи далеко від центру, але не шкодить... Мій попередник заплатив життям за зайву репрезентаційність.

Димов: Тим часом, вважаю, що безпосередньої небезпеки немає... Поготівля у нас в досить доброму стані...

Меламуд: Знаю і високо ціну ваші здібності... Сподіваюся, що при нашій спільній акції, бандитизм буде швидко у цілому повіті зліквідований... Це найголовніше завдання наше... Я телеграфував до центру і можемо сподіватися підмоги...

Ірина (Меламуду): Вибачайте... (Димову) Все забуваю сказати... Трохи незручно вийшло із реквізиції кімнати для мене... Адже ж то дівчина...

Димов (з гримасою): ... Я гадав ти щось поважне... Лиши ти це, Ірино.

Меламуд: Абсолютно не турбуйтеся, товаришко... чорт... пардон... Нічого їм не станеться. (До Димова): Все оце так зване місцеве громадянство, особливо власники одних будинків із садочками, це контр-революційна кліка... Усі до одного... Одже ж: — жадні церемонії із цією українофільською наволочтю і саботажниками... Сьогодні ми (робить відповідний рух) адвоката Могульсько-

го і Калиновича... Маю певні докази про їх стосунки з бандитами...

Ірина (мовчки повертається, хоче відійти).

Меламуд (до Ірини): Даремне, товаришко, приймаєте це так близько до серця. Це революційна конечність... Усі... (виразно) оці укриті прихильники петлюрівських бандитів мусять бути зліквідовані... На мені тяжить революційна відповідальність... Я маю далекосяглі уповноваження з центру і не заведу високого довір'я уряду і партії...

Ірина (зимно): Ви гадаєте, мені потрібно це знати?...

Димов: Ірино...

Меламуд: Безперечно, товаришко... Хоч я розумію, що жінка (галантно) істота так би мовити, ніжна і все таке інше; але дружина воєнука мусить звикати до суворох, але завжди глибокосправедливих заходів Революції... І тому прошу, сідайте, будь ласка, товаришко, запевняю вас, що ми зможемо підшукати для товаришки і більш світську тему... хе-хе-хе...

Ірина (мовчки сідає на канапу, павза).

Димов: Цікаво, що за весь час нам не пощастило встановити тотожності цього „Пісні“...

Меламуд: Так, це дуже шкода, але ми його вплимаємо, запевняю вас...

Димов: Дивний, криптонім, вибрав собі цей бандит... Звичайно вони вживають таких як: „Орлик“, „Хмара“...

Меламуд: Це, товаришу, символічна назва... Бо безперечно Пісня — це є наймогутніший імпульс, що лишився в цих так званих українців... Все інше вони розгубили по своїх історичних манівцях... Отже ж це інспірує бандитизм, що є фазою контр-революції... Але ми їм своєї пісні заспіваємо. (Патосом) грізну пісню пролетаріату, що летіла світом, запалюючи пожежі революції... Світової Революції... Вам росіянам не зрозумілий цей патос... Правдивим комуністом-інтернаціоналістом може бути лише Ізраель... Ваш історичний месіянїзм не сягав далі, ніж Дарданелі.. У вас багато ще зоологічного націоналізму... От і ви товаришу, безумовно в першу чергу москаль. Звичайно, тут грає ролю виховання: бувший кадровий офіцер, капітан...

Димов (похмуро): Ну, це ще немає такого великого значення...

Меламуд: Знаю, знаю... Ви довели нам свою відданість... Хочу сказати, диктатурі пролетаріату: але все ж таки ви мусите признатися, що у вас не закінчився оцей психічний процес переродження... Ви не звільнились остаточно від вантажу старих звичок, звичаїв, що так скажу, поглядів, почувань... Ви напевно... хе-хе... товаришу,

я глибоко переконаний... здібні... ну, хе-хе... на такий, скажім... еге... на таке... міщанське почуття, ну як заздрість наприклад... що?... хе-хе... І коли б я, для прикладу, хотів би сказати пару... ну компліментів товариші... хе, хе...

Ірина (вперто дивиться просто в лице Меламудові).

Димов (заретушовуючи своє двозначне положення): О, прошу дуже... Так далеко сягнуло у нас з Іриною, наше психічне переродження (вимушено сміється).

Меламуд: Так?... Хе-хе... ну, безумовно... не надаремне нас гартує вогонь революції... хе, хе...

Ірина (саркастично): Надзвичайно тонкий перехід...

Меламуд (вдоволено): Дякую, товаришко, що ви мене зрозуміли...

Ірина (тим же тоном): Ви висловлюєтесь досить популярно... (входить Червоноармієць).

Червоноармієць: Товаришу комісарє, там якась жінка до вас...

Меламуд (невдоволено): І тут мене знайшли?... Це просто надзвичайне... „О, тяжка ти шапка Мономаха“... Жє-ніть її до чорта...

Червоноарм.: Та не вступається, відьма... Я вже її й прикладом почастував...

Меламуд (до Ірини): Мушу кожного вислухати, що робити. (до червоноармійця): Я вийду до неї...

Червоноарм. (виходить).

Меламуд: Ні хвилини спокою від слухачів... (виходить).

Ірина (підводить): Сподіваюся моя місія скінчена?...

Димов (крізь зуби): Здається тобі нікуди поспішать...

Ірина: Мені набридло слухати цього нахабного хвалька...

Димов (тихо): Мені також...

(За сценою роздратований голос Меламуда: „Я вам русским языком кажу, що нічого не можу зробити... Вашого чоловіка відправлено до Харкова...“ Жіночий голос: „Благаю вас, пане комісарє“... Голос Меламуда: „А, ти чорт забирай, вас, мені ніколи з вами патякати!“... Увійходить прудко грюкаючи дверима, але двері за ним так же прудко розчиняються. До кімнати вривається розпатлана постать жінки. Вона з криком падає навколішки... У дверях спиняється в нерішучості, трохи збентежений червоноармієць).

Жінка (простягаючи руки): Панє комісарє, тільки де він, скажіть правду, благаю... де він?...

Меламуд (осатанівши тупоче ногами): Геть... Марш звідсіля... Забрати її чорту в зуби... Сволоч...

Жінка (раптом зривається на ноги з сказеною люттю): Будь ти проклятий, жидюго паршивий... Каїн... Христопрдавець... (Люто плює йому в лице. Меламуд озвірів-

ши кидається до неї з розмахом б'є по обличчі... Жінка хитнулася... Червоноармієць вхопив її, виволік геть. Димов інстинктивно, шарпнувся до Меламуда, хапає його за комір, але зараз же опам'ятується. Іде до столу. Крики замовкають у віддалі).

Меламуд (повертає своє оскаженіле від люті обличчя до Димова): Я гадаю, це останній раз, капітане, ви наважились... (але теж спиняється)... Яка скажена фурія... (Втирає обличчя хусткою, повертається до Ірини з криким усміхом).

Ірина (стоїть, мов скам'яніла, очі її сяють жахом).

Димов (кам'яніє за столом).

Меламуд: У нас є своя большевицька етика...

Ірина (мовчки повертається, виходить).

Димов (видушує із себе): Прошу вибачити мене, товаришу предсідник.

Меламуд (саркастично): Старе виховання?... Лицарські почуття?... (Злобно): Викиньте собі з голови оці вояцькі штучки... Розумієте мене...

Димов (сідає за стіл. Дзвінок телефону). Гальо... Так... Так добре... Я наказав... 10 червоноармійців і тачанку з кулеметом... Обов'язково і від Цибулівки... Обсаджайте... Добре... (кладе трубку).

Меламуд (біля мапи).

Димов (підводиться, пояснює): Власне оцей відтинок більше непевний... отут їх головне середовище, за донесеннями. Ось тут здовж залізниці фронт... приблизно 60 верстов...

Меламуд: Мусимо підіслати своїх людей...

Димов: Це було б дуже доцільне...

Меламуд (з натиском): Я вам вповні довіряю, товаришу воєнрук... У цих справах маєте від нас „карт-бляш"...

Димов (цокає заклабуками, потім іде до дверей ліворуч. Заглядає у них): Іро... Ірино... (До Меламуда). Пардон, на одну мить (виходить).

Меламуд: Прошу, товаришу... (Сідає за стіл. Швидко, крадькома нишпорить по шуфлядах... потім також швидко іде до куфрів, де також робить ревізію, обережно поглядаючи на двері. Раптом прудко підводить... Іде до мапи). (Входить Ірина, за нею Димов).

Меламуд (приємно усміхається до Ірини)... З огляду хе, хе, на психічні переродження... Дозволю собі запросити вас на прогульку... За кілька днів поїду автом перевести маленьку ревізію... в дорученому мені... еє... повіті... Зробіте мені велику приємність, коли...

Ірина: Я не зношу їзди автомобілем...

Меламуд: Але, але... чому, товаришко? Такий розкішний автомобіль... м'який, зручний... мм... (цілує ручки). Так і заколисує... Так і заколисує...

Димов: Безумовно використай нагоду, Ірино... І так тут нудьгуєш тільки... Ось тобі мала розвага...

Меламуд: Ось бачите, товаришко... ваш чоловік виявляє просто зворушливу лояльність... мусите це використати...

Ірина (повертає голову до Димова, дивиться на нього, той уникає її погляду; повертається до Меламуда): Підемо... хочу подивитися на ваш автомобіль... (повертається до дверей).

Меламуд (занепокоїливо): З найбільшою насолодою, товаришко... (Ірина і Меламуд виходять праворуч).

(Димов один... Запальне цигарку. Нічого не можна прочитати на його задерев'янілому обличчі. За сценою регіт. „Яблочко“, взагалі московський гармідер. У дверях з'являється Червоноармієць).

Червоноарм.: З вами хоче говорити донька тутешнього господаря, товариш воєнрук...

Димов (засцібує френч): Попросіть, товаришу... (Червоноармієць виходить, входить **Люба**).

Димов (підводиться): Чим можу служити?... Прошу...

Люба (мовчки киває головою, розглядається).

Димов (усміхається): Не пізнаєте? (Розводить руками). Що робити, баришня, революція нащить побут...

Люба: Я до вас пане...

Димов (любезно): Димов...

Люба: Пане Димов... мій тато це тутешній господар — є цілком глухий... Прошу вас, скажіть вашим воякам, щоб вони не зупиняли його кожен раз... він не чує їх оклику... я боюся за нього... Надто увечері, коли він повертається з прогульки... Ваші вояки його глухоту уважають за небажання відповідати їм чи виконати розказ... Колись може статися нещастя... Адже ж ваші люди... (спиняється).

Димов (допомагає): Дуже рішучі у поступованню... справа в тому, що на їх обов'язку лежить відповідальне завдання... еє... охороняти цей військовий осередок, і ви не мусите дивуватися, що... Зрештою я накажу, щоб вашого батька лишили в спокою...

Люба: Дякую... це все, вибачте, що потурбувала (повертається вийти).

Димов (Обняв поглядом її поставу). Момент, баришня...

Люба (обертається): Прошу?...

Димов: Було б добре, щоб ваш батько... нехай він пізніше особисто завітає до мене...

Люба: Добре... Я скажу татові...

Димов (любезно): Так оце ви наша господинька?...

Люба: Не зовсім...

Димов : Так, так... правда. Мушу у вас попрохати вибачення, за кімнату, але однаково ви мабуть не схотіли б бути у безпосередній близькості мого (всміхається) кабінету... Де я їм і сплю доречі досить часто...

Люба : Ми мусимо коритися... Конечність...

Димов : Прекрасна засада... Але прошу сідайте, панночко, мені дуже приємно... Ви вже скінчили гімназію...

Люба (не сідаючи) : Скінчила... Вибачте я мушу йти...

Димов : Один момент ще... (Виходить з-за столу іде до неї). Гм... що я хотів сказати... Її (дивиться їй у вічі). Але... яка ви принадна... (підносить руку до її обличчя).

Люба (вдаряє по його руці — робить крок взад).

Димов (встиг піймати її руку. Швидко сідає на крісло і прудким рухом садить собі її на коліна).

Люба (блідне від зневаги... Сидить рівно, як дерев'яна, коли Димов наближає до неї своє лице, плює йому між очі).

Димов (інстинктивно відштовхує її, зривається на ноги, люто): А чорт, то це у вас тут мода плюватися (хапає її за руку, крізь зуби) дякуйте долі, що я остаточно не переродився ще... (злобно всміхається).

Люба (бліда і безладна... Вона навіть не пробує звільнити руку). (Двері ліворуч прудко відчиняються. Вбігає схвилюваний **Шурко**).

Шурко (кидається до Димова): Пустіть її ви, москалю проклятий... Пустіть, Любку, я вам кажу. (Він намагається вирвати руку сестри).

Димов (штовхає його): Забірайся до чорта, смаркач...

Шурко (хапає з канани револьвера).

Димов (кидається до нього): Он як ти... (Вириває йому зброю, хапає за комір). Он що?...

Шурко (б'ється мов пташка в дужих капітанських руках).

Люба (до Димова): Пустіть його, пустіть... Це мій брат... прошу вас.

Димов : Я його посаджу на холодну воду, це чортеня...

Шурко : Кацапе проклятий, сволота... (пручається).

Люба (з жахом): Мовчи, Шурку... Пустіть його, Боже мій... пустіть прошу вас...

Шурко (злісно шарпається): Іди, Любо, іди звідсілля... А чортяка... Плювати я хочу на нього...

Димов : Гаразд. (Волоче його до дверей праворуч). Ось я тобі покажу...

Люба : На Бога... лишіть... прошу.

(У дверях праворуч, з'являється Ірина, за нею Меламуд, обое дивляться здивовано).

Меламуд : Що сталося?... Що це за хамамидник?...

Димов : Стріляти до мене хотів, жовтодзюб...

Люба (з жахом): Неправда, неправда...

Меламуд: Що? ... Розстріляти паскуду...

Люба (до Ірини): О скажіть їм... Прошу вас... це неправда...

Шурко (вперто): Плювать мені на них...

Меламуд: Що? ... Ага так... (повертається до дверей).

Ірина (спиняє його): Одну хвилину... (відводить на бік).

Люба (ламає руки): Мовчи Шурку... На Бога, пане... (До Димова): не гнівайтесь... це ж хлопчик, дитина... (несміло бере руку брата).

Ірина (тихо Меламудові): Знаєте... Я роздумала... така чудесна пора... Я поїду з вами... Але... (всміхається).
Пустіть хлопця... Я знаю свого чоловіка... Уявляю собі, що тут трапилось...

Меламуд: А коли так, то безумовно, товаришко (повертається до Димова): Товаришу, дайте цьому хуліганові по потилиці і пустіть його, коли ваша ласка...

Димов (мовчки пускає Шурка).

Люба (швидко тягне Шурка геть): О, дякую вам...

Шурко (неохоче іде за нею, у дверях таки помахав п'ястком).

Люба (сіпає його за двері — вийшли).

Димов (мовчки іде до столу).

Меламуд: Ну, подивіться, товаришко, який хуліган... (До Димова): Отже чи і у вас інцидент... Проклята служба... і коли б не знання, що це на користь революції... (До Ірини): Але досить про це... наші дами нудьгують... (услесливо) Ви, товаришко, здається хотіли випробувати моє авто?...

Ірина (іде ліворуч): Я візьму плащ... (вийшла).

Меламуд (походжає по кімнаті, весело наспівуючи, потім до Димова): Цілком вас розумію, товаришу (підморгує).
Це ласий шматочок... Ота „панянка“... хе-хе... та ви ще встигнете її проковтнути...

Димов (мовчки дістає пляшку й келішка, наливає)...

Меламуд: А, це чудесно... Прекрасний лік для серць, що прагнуть (п'ють). (З дверей ліворуч входить **Ірина**, що натягаючи рукавички, іде у двері праворуч).

Меламуд (запобігливо): Ага вже... прекрасно... До побачення, товаришу... (робить ручкою і підтупцює слідом за Іриною. Вийшли).

Димов (мовчки вклоняється... Один. Стукотить пальцями по столу, призиливо всміхається. Дзвінок телефону). Галло... Так... Ага ви... Особисто... ще краще... Безумовно... ага... ага... так. Гаразд, (В цей час обережно розчиняються двері ліворуч. Входить **Кислиця**).

Кислиця (розглядається, хитає головою): Добридень...

Димов (прудко оглядається): Хто такий? ... Що вам? ...

Кислиця (говорить повільно, монотонно і не виразно): Я, пане добродію.. Осподар тут.. Мені садок плюндували.. всім знищили... І олеандри теж... що там стояли...

Димов : Почекайте... які олеандри?...

Кислиця : Га?... Еге... винесли на двір, а там усе поламали... коні пооблизали кору... Я пане добродію (прости: гає руку) власними руками усе... І траву витоптали... салдати з дерев пообривали усе чисто...

Димов (нетерпляче) : Ну, добре, добре... Я скажу... Тепер в мене немає часу... Добре, ідіть собі...

Кислиця : ...вони ці дерева ніжні, як діти... лиш тохи щось і... же сохнуть, пане добродію...

Димов (нервово) : Ну, добре, кажу вам.

Кислиця : І отак цілий садок нищили... (буркоче).

Димов (розлючено) : Досить кажу... Ідіть під три чорти з вашим садком. „Спльондрували“. Цілу вашу хохляцію сволочну спльондруємо... Тут революція, а він із садками. (Встає).

Кислиця (не розуміючи, дивиться на Димова) : Еге... а конім кажу они егочуться...

Димов (оскаженівши) : Е, та він глухий... Йолоп проклятий, чорт би тебе узяв... (прудко виходить). Розмовляй собі зо стінами. (Грюкає дверима).

Кислиця (здивовано дивиться за ним, безрадно, розгублено розводить руками, хитає головою, потім розглядається, підводить машинально якийсь папірець з підлоги, зідхає буркоче. Овсім, овсім... садок плондували...

(Завіса.)

Кінець I. дії (II. відслони).

(Далі буде.)

УЛАС САМЧУК

КУЛАК

Черепки, полудняні і звичайні шорсткі, подібні на кусні печені з піднебіння печі, довго та вперто стояли на причах, помості, вагаючись забратися на свої законні місця на полиці. Мисочки та горнята, облуплені риночки — все це випадково, бозна якими шляхами зібране сюди знаряддя, глузливо дивилось проникливим філософським поглядом у порожнечу здорових людських шлунків, даючи можливість пізнати всю глибину голоду.

На дворі, мабуть, зробилось тьмяно. У келії тоскно, тісно. На причах довгі витягнуті ноги. Подібні до них виглядають злід причів, попід стінами, коло дверей. Все понурісидить і дивиться на черепки. На довгім павутинню стелі бовтаються виссані трупи мух.

Іван — такий один тонкий, твердокостий з руками подібними на клешні рака, лежить горілиць на причах третім від

стіни й дивиться з низу на павутинну плутанину стелі, на трупи в ній, на отари припишклої мушні. Він до болю виринає сочки своїх очей. Він тратить свідомість реального. Витворює в уяві... Ні, навіть не в уяві... Його уява мовчить... А просто якісь клітини його мозку витворюють зморливі, але не позбавлені певної приваби картини. Це не стеля й не павутина. Це вирва, безодня. Он там глибоко, глибоко переливаються світло, барви, чудесні звуки... То знов, здається, що він стоїть над завмерлим безмежним озером і курить. Правою рукою робить рухи, ніби прикладає й віднімає від уст папіроса. І то делікатно, вказуючим і середнім пальцями. І стоїть над тим озером і бачить постать свою, що догори ногами прилипла до краю берега висить, ніби оте повисле павутиння і хвилює в воді.

Он другий Іван, третій такий саме. Четвертий... Всі лежать, думають, мріють, уявляють, шепочуть один другому про любов, про ненависть, про далечинь їх марень, їх безко-нечних шляхів, якими йшли й зайшли сюди.

Келія № 12! Нутро, страшне Боже око й разом гордість володаря пекла. От проходишся між людьми, дивишся на кожного гострим зором і бачиш навильот душу. Ти добрий, ти лютий, ти правдивий, ти м'який, мов віск. Зо всіх кінців великої землі йшов народ, зійшовся тут на дні один до дру-гого лицем у лице.

ПАВЛОВСЬКИЙ

Лев довго не знав куди приткнутися. Заложив руки в кишені й бовтався по келії, аж поки не зупинився коло маляра. Він усе тягнув його увагу, але той лежить на купі сін-ників, руки за потилицею й дивиться у стелю. Лев для ньо-го не існує. Ноги його витягнені, довгі, грубі з твердими подібними на позеленілі картоплини п'ятами. Зветься Пав-ловський Юрій.

Лев зупинився над ним. Мовчки стоїть і дивиться про-сто в обличчя. Воно коструbate, загоріле. Над чолом твер-де кучер'яве волосся. На чолі дві глибокі зморшки, подібні на дві пружки, від чого воно повне думкою і скорботою. Підборіддя, мов копито й розтяте ямкою. Очі ллють тепло й щирість мудрого створіння, якому Бог звелів зватись лю-диною.

— Думаєте? — питає Лев. У голосі його острах, непе-вність. От пустив слово з знаком запиту, а відповіді й не діж-деться. І дійсно уста Павловського стулені й очі вперед скеровані. Лев стоїть і чекає.

— А вам то що? — неприязно зненацька вирвалось у Павловського.

— Я... Властиво... От... взагалі...

— Скучно? — знов питання.

— Властиво...

— Пройшов три ступені й у комсамол? Провал? Засипка? Ступав до обіцяної землі й завалився на межі? Ха-ха-ха! В Донбасі на гачках двадцять п'ять номерів, а в намордниках шефи, мов бульдоги на прив'язі. Ха-ха-ха! Кілометрові вежі з прапором „Дагнать і перегнать Америку“. А ви от тут... Ха-ха-ха!

Лев швидко ніяковіє. Чорт його знає, що за людина вирвалася звідти. Мови не розбереш. Сміх. А Павловський зводиться на лікоть.

— Знаєте ви куди ви йшли?

— В СРСР.

— Чого шукали там?

— Правди.

— Правди?

Довша мовчанка. Павловський мовчки поволі повертає свою велику голову. Здається, він ось обернеться, скорчиться тигром і стрібне. Ні. Він тільки облизав спрагли уста. і каже: — Ненависть до людей ґрунтується на глупоті, на наївності, на розумові, на протиріччі. Я пройшов три ступені ненависти до них. 1) з наївності, 2) з розуму й 3) з протиріччя. Я не людей ненавиджу. Ненавиджу СРСР, більшовиків. Ви вже самі бачите, що кажу відразу це я, якщо видно вам, бачите, як горять мої очі. Розумієте ви? Ви? Посейбічнику! Той, що не бачив, як виглядає вогонь ненависти? З наївності ненавидів їх, коли йшли вони лавами. Були обдурті, шойно з тюрем, з каторг. Ненавидів, як гідю, от так, як те, що з кльоак... Розумієте? Мене дивувало, що за те сміття треба когось мордувати, перевернути імперію з стоп'ятьдесять мільйонами... Я жив як селях. Мати плекала корів, а син малював картини та їв кавуни. А вони ордою пішли, бились, гризлись мов вовки, обвішались червоними ганчірками, зорями, молотами. Йі перемогли. Вернулися, забрали матері корови, а мені кавуни.

І тоді я зрозумів, що любити їх нерозумно, бо вони не хочуть, щоб моя мати мала корови, а я їв кавуни. Це друга ненависть. От така, як у вашого старости. А тоді я кинув село. Йшов полями, дивився навкруги на села, на людей у них. Дивився, як живуть вони й чим живуть. Місто. Тягло воно мене кляте. Тягло з страшною силою. Бувало йду полями, сонце заходить, хвилюють жита, а в очах вулиці та бульвари. Гуде в ушах машина. Кіно, в нім Африка з левами та чорними людьми.

І тоді зо всякими фотуризмами почав. І швидколетих богів залізних рас, і Маркса, і китайських чудовиськ. Все почав знати. — І стало тисяча тисяч протирічч передо мною. Пружив думку, скреготав зубами й тобі вийшов і сказав от-

верто: брешите! Ви! Ідіоти! Блазні нікчемні! Ви, що міняєте свою душу на перець дурного жидка! Ви ж тільки гляньте. Гляньте на все минуле. От цілий ряд портретів бородатих людей у крохмалених комірах та краватках. Жили й не жили. Були й не були. Вірили й не вірили. От вам заговорив німецький жидок і вже ураа, німецький жидок. Бо в нього бач борода, бо в нього не наше прізвище, бо він усе знає. І тоді для наших усе своє — ніщо. Для них, бач, уже пролетаріят цілого світу, бо де ж таки. Вони вже вилізли понад свої голови, побачили трамвай, Женеvu, почувли чужого професора. І тоді я сказав: хай громи, хай не пролетаріят, а дияволи цілого світу зберуться, а я таки буду дивитися на вас, як на дурних малп, на ту саму найдрібнішу породу, яка навіть не потрапить як слід наподобляти рухи жидка. І я кажу: ненавиджу вас, як гаддя. І піду, буду говорити, кликати, будити справжній народ з мозолястими руками, що родився й виріс на землі України. І буду зривати машкару жидівської брехні... Так! Так! Жидівської брехні, що бажає осідлати нас і їхати, їхати, мов дурними ослами. І кожного, хто вірить у ту брехню буду повчати: отямся. Згадай, де родився й яка в тобі кров! Не допоможе — з дороги його. Бо, чуєте, цьогобічнику, ви ані на стільки, ані на ніхоть не тямите, що значить вірити й вирости в тій вірі. Буде бій! Кажу вам: буде бій! до останнього. І хто переможе? Ми! Ми! І ще раз ми! Тільки як ми знайдемо себе. Так, так, дурню, ви з своєю ідіотською правдою, яку перлися шукати в СССР!

Лев кліпнув очима й сіпнув назад головою, ніби його хто ляснув по лиці. Лізла ніч. Он на стіні заблисло світло лампочки. Воно дивиться, кліпає повіком, гнеться дугою пристрасти. Павловський розпикався, мов залізо. Його світло почало заливати тьмяні закамарки душі Льва. Буревії думок перлися з його зледащілого, отруеного мозку. Тут клеїт розчавлених і зневірених істот, а там хрусталь на таріль з пахучим виноградом. Неба! Неба! — кричала запеченими устами дика полонянка — міць, тепер замучена, збатужена. Рабине! Сило! Встань! — По ґратах ломав свої брязкучі зуби вітер, а за ґратами мідяним ступом йшов невблаганий час.

Павловський послухав удари вітру, подивився на череп'я, на людей, на Льва. Він бажав від того хоч слова. Якого слова? Що скаже йому Лев? Що, прошу вас, він скаже? Він уперто мовчить, дивиться кам'яним зором. Павловський морщить судорожно правий кут рота й вибухає:

— Чого мовчите? Ви! Тупото! Вас бити треба! По тімені! Молотами! Говоріть!

— Ми тут не вміємо стільки говорити, — понуро вичавив з себе Лев.

— Ви тут умієте чудесно слухати. Ех, друже, в'язню-рабе! Усміхнімся. Подаймо собі долоні.

Лев подав свою лапу. Вона тепловата і брудна. Павловський усе таки стиснув її, стиснув міцно. — Знаєте. Я все таки вас чомусь полюбив. Даю чесне слово — ми стоваришуємось. Ну ж, чорт бери, усміхніться принаймні. Ха-ха-ха! Ми здвигнемо кулака. Ха-ха-ха! Україна!

Лев хитнувся назад і вишарпнув руку. „Він божевільний“ майнуло думкою.

— Божевільний я... Так! А все таки ми збудуємо Україну! Ми! Божевільні! З чистої сталі...

Далі перерва. Лев мовчить, Павловський мовчить. Після Павловський видобув з підголовів брудну торбину. В ній маленький, засушений шматок хліба й зім'ятий кусник сала.

— Не маєте ножа?

— Ні.

Розтощив цілушку, роздер сало. — Натє!

Лев узяв і обидва почали їсти. Зо всіх сторін почали підніматися зів'ялі постаті. Як перша okazія підшкандибаз Сорокоуст. За ним підступили й інші. Все довгі, цибаті, висушені. Оточили Павловського та Льва, позакладали назад руки з горіючими очима мовчки стоять. Лев швидко своє проковтнув, але Павловський не квапиться. Він поволі жує кожну кришку. Потворна, розбита його тінь на стіні повільно ворухиться. Цибаті стоять, ковтають слину, облизують сухі губи. Один тільки Сатана куняє далі коло параші. А староста лежить на причах черевом догори й сопе. Він спить.

Павловський розжував, що мав, обтер губи, язиком почистив зуби й люто зирнув на оточення. — Вам чого? — питає.

Сорокоуст швидко по-котячи лизнув верхню губу й заклопотів:

— Мій стара... Коли прийде бувало шабес... Вона, чуєте, пекла кухлі. Знаєте, білі такі, смашні такі на найкращій оливі. Але повірте, вони ніколи не смакували мені так як вам той хліб.

— Заціпни, Юдо! — ревноу хтось з юрби. Через вас будете ви стократ прокляті, гинемо! Маркс який тут найшовся!...

— Розійдись! — крикнув зненацька Павловський. Гетьте всі. Не хочу вас бачити!

— Ха-ха-ха! Нажерся, сукин син! — ревноу оточення.

Почали розходитись. Коло Павловського лишився тільки Лев. Відчув, що після цього дня не лишить його ніколи. Хай веде — піде за ним. Скрізь піде, бо хоче жити й хоче любити та ненавидіти.

Гармідер розбудив старосту. Звівся на ноги, довго шкрябався — високий та дурний гукнув :

— Зібрать посуд !

Кістяки розлізлись, збирали черепки та розкладали по своїх місцях на полицях. Почалась густа, безсонна ніч. Душно дихає народ. Відриваються стогони і стигнуть у просторі.

Лев не спить. Лежить побіч старости і вдивляється в непроникливу атмосферу й думає. Думає довго, без кінця. Часом думка доходить у нівець, до якогось нічого незначення. У шлунку повно настирливих бажань, а в голові порожнеча. Ніби хтось виняв мозок. Ніби всі химери, ідеї, все те, за що хотілось нераз страждати, щезло, випарилось, а залишився тільки великий, від чола до п'ят, болючий шлунок. Ноги ? Нема ніг. Руки ? І рук нема. А як є, то десь там далеко від нього. Мабуть і кров не добігає до них. Воюючи прірва шлунку затамувала увесь рух.

— Голод ! — стріляє думка. Голод — страшне льодове слово. Боротьба, соціалізм, комуна, Соловки... Боже мій, Боже мій ! — Розривається, бубнявіє від пружності чола. Болить і топиться мозок. Здається, ось виллється очима, піздрями й залишиться на місці думки пуста.

А все таки далі ! Далі ! Думай, що буде далі ! Гори і згори, бо інакше все одно кінець, інакше все одно жаклива смерть, невблаганна й гидка.

Лев піднімає руку. Вона гаряча. Особливо гаряча долоня. Кладе її на чоло й потримавши, спускає її по обличчю в низ. По вилицях, щоках, бороді. Вилиці випнулися, щоки опали, борода заросла щитиною, мов на мерцеві. Вирвати, вискубти її. Хай не дратує. По одній волосинці вискубти й носа вирвати. Гууррр ! — гримить розкотисто його величність шлунок і покриває всю решту почувань.

Лишається кошмар. Спражені уста, заросле підборіддя. На ногах пута бряжчать з найкращої крици могозяною рукою ковані. Шкварчать попечені пальці і скавічить лезо ножа. Все горить синім пружним огнем з їдким чадом. Сіре прокляте, заражене оточення... Гранітові двері, каблучка, а за неї вчіпився і громотить косоокий у шкуряному одязі варвар. Лук у нього через плечі, на голові гостроверхий з сирої шкіри шолом.

Слухайте, слухайте ! Тут говорить диявол усіх дияволів ! Цивілізація коло дверей Кремля !

Тьху, чорти б забрали ! Прокинувся від страшного гармідеру. Шепіт, сопух, сичання. Душилися люттю й кусалися. Це боролися староста й Сатана. Хто переможе не відомо. Вони хотіли обидва перемогти, а не переміг ніодин. Тому звивались, дерлися, кусалися. Поллялась кров. Рано

забрали обох і не вернули. Кажуть, обидва з повикручуваними руками і з зверненими щелепами...

А все таки час йде. На другий день усі встали. На дворі був день, а в келії також заглянув. Випускали на двір. Земля мокра, а на неї падає лапатий сніг.

Лев виходив на побачення з матір'ю. Прийшла і принесла їсти. Чекала за брамою в'язниці, дві години. Вийшов Лев. Обняв стару. — Ну, ну! Чого плакати?

Мати дивиться на його відрослу бороду. В той час відчиняється фіртка й випускають людей. Ноги їх обмотані ганчіррям. Це люди з СРСР. Приходили по голки, сірники. Там, кажуть, брак.

— Звідки, сину, ці, кажеш, люди? — питає мати сина.

— Еєет, — і махнув рукою.

Мати дивиться йому в вічі. — А все таки, — каже вона. Все таки не з добра ото волочуться сюди босі. Як худоба.

Вартовий каже кінчати побачення. Лев бере торбу з хлібом, обнімає ще раз матір і вертається до келії.

Там уже другий день голоду. Двері відчинилися й Лев урочисто прямує до Павловського з торбою в руці.

— Хліб! — гукає він.

— Хліб! Хліб! Люди, хліб! — повторила ціла келія. Все, що лежало, сиділо зводиться, збирається до Льва. Павловський саме малює. Він не має часу дивитися на хліб. Але на вигук Льва повертає голову. У лівій його руці саморобна з рудої бугули палета, в правій пензель. Жили і м'язи його шиї чітко випнулися.

Гострий зір внизався в юрбу. Перед ним на сіннику, що служить йому за стіл, недомальована картина. Хаос! — кричить вона. Годинник крає час, мікрони матерії кружляють навколо. А навколо юрба страшних голодних людей. Очі їх, мов списи, направлені в одну точку на торбу з хлібом. На їх сухих устах починає з'являтися вогкість. На довгій шиї Трохима грає горло, ніби вона щось тверде ковтає.

В той мент один виривається з юрби й різким рухом хвтає торбу. Павловський блискавично зривається й не встиг напасник либнути, як дебелий, костистий п'ястук стукнув його серед голови. Лев шарпнув торбу й напасник розтягнувся на всю свою довжину на помості. Його сухі коліна й щиколотки пальців брязнули об дошки.

— Гаде! — крикнув крізь зуби Павловський. Жвачна тварина!

Він довгий, рівний, жорстокий. М'язи рук його налилися. Він готовий зустріти й витримати грудьми весь той голодний буревій. Він сам готовий накинута на них і розчавити їх, змісити все до купи: кости, м'ясо, лахміття, хліб.

— Хто з вас, кістяки прокляті, хоче ще? Підступай!

Коротка напружена хвиля мовчанки. Уста Павловського тримтять. Лев зніяковіло бігає поглядом то по юрбі, то по Павловському.

— Дай сюди хліб! — шарпнув Павловський торбу. Лев без спротиву віддав. Павловський страмляє в неї руку, витягає кусисько білого пшеничника, рве на кілька шматків і перший з них призириливо шпурляє на поміст. Юрба накидається на хліб, реве, бореться. Після кидає ще й ще кусень за куснем. Останній дістає Лев, а з ним передає назад Львові торбу.

— А тепер розійдись! — гукнув на всіх.

Все навколо жадібно жере, плямає й поволі розходиться. Лев з своєю порожньою торбою також відходить на бік. Павловський хватає за карк того, що лежав на помості, відтягає до нар, а сам узявся знов за пензель та палету.

Лев слідкує з кута за великою розкуйовдженою головою Павловського. Вона наївно спокійна, перехиляється з боку на бік, так, ніби нічого й не сталося. Права його рука робить короткі мазки пензлем на папері. Широка, покрита якоюсь пропеченою блюзою, спина, кожним рухом своїм підкреслює силу свого власника. „Чудесний звір“ — мигнула у Льва думка. І йому соромно самому починати їсти. Ніяково. Шлунок його рветься, кричить болем, але ж як їсти. Одночасно не може ж він підійти до Павловського й перервати йому його працю.

І так чекає Лев майже до вечора, аж поки темнота не перебила працю Павловського. Тоді Лев, що тільки й чигав на цей мент, підійшов до нього.

— Хіба ви не хочете їсти? — питає.

Той криво посміхнувся. Він увесь зблід, лише п'ятьма дещо ховає його блідість.

— Давайте з'їмо разом, — ніяково каже Лев. Чому ви не взяли собі нічого?

— У вас є мати? — невідповідаючи на запит Льва, каже Павловський. Лев розломив на половину хліб, подає Павловському й відповідає:

— Є.

— Ви ще також не їли? — питає Павловський і дивиться на Льва добрим поглядом. Лев ще більше ніяковіє. Уста його говорять щось невиразне.

— І батька маєте? — питає далі.

— В Америці... Властиво не знаю де. Не пам'ятаю батька. Виїхав, кажуть в Америку, а матір кинув. Мати не мала з ним шлюбу.

— Все одно. Клянусь чортом, що з вас будуть люди. Вам треба тільки стати самим собою. Вас, мов пирога, напхали всякою соціалістичною чепухою й вибили з колії. Тому

замість робити діло, попали сюди. Тут вам не місце. Розумієте ?

Лев проговорив щось невиразне.

— Зрештою, продовжує Павловський, і це добре. Принаймні пізнаєте життя. Я от усі ГПУ пройшов, кілька разів стояв перед смертю навколішках, пізнав богів і чортів і щойно тепер знаю, що наша, так звана, людина мусить бути пропущена через страшну муштру, через огонь, поки з неї не вилетять всі оті „сентіменти“. Наша людина, мов устриця. Падло ми, худоба, купа зрадників ! Нагаєм гнати нас до порядку. Ми сьогодні ревею з болю, а кинь шмат жрадла й, пустимо сльози. На череві будемо повзати перед рукою, що подасть нам наш власний кусень хліба. Нам деспотів на волю дарів треба. Геніяльних деспотів, а дурні торочать, що ми демократи. Так, демократи, але які. Ми такі демократи, що за один день волі рознесемо все до щенту. А під твердою рукою піраміди збудуємо, хлібом цілий світ заллемо. Я кажу : у нас коли буде хто панувати в повному розумінні слова, це буде деспот. До цього часу не було такого й не було влади. Бо та революція... Ет, то чорт зна що... Але не влада. Поетична геліберда. П'ятьдесят мільйонів одного пана не дали. Мільйони плебеїв...

Лев стоїть, мовчки слухає. Він ще ніколи не чув такої жорстокої мови. Що сказали б ті, які його виховували. „Людина мусить перш за все розуміти, що вона є членом великої родини цілого людства. Саме головне, не робити нікому шкоди, боротися з злом ненависти, любити своїх класових товаришів, навіть коли ті належать до ворожого народу, бо пролетаріят не має батьківщини. Його батьківщина ціла земля“.

Перерва й мовчанка.

— Чому ви нічого не говорите ? Сідайте ось тут.

Лев сів у куті на сінниках. — Я властиво... Не те... Я вмів говорити, але тепер якийсь збаламучений. Не знаю що... Я не скінчив школи. У мене нема нічого, на щоб я міг опертися. Думав там... у советах. Думав піду і знайду, що треба... А от... Ну і що ж я маю робити. Мав колись товариша. Розумна з нього була bestія. Математик.

Мав він маєтки і гроші тому піддержував. Казав, як і ви : з тебе, чудило, людина вийде, тільки бадьорись. А сам пив і мене поїв, до дівчат водив. Мав їх цілу зграю... Знаєте ж. Люди з грішми завжди з картами та жінками возяться. Одного разу каже той мені : підем, брате, на збори есерів. Є тут такі пелехаті археологічні типи. Знаєш отой, що з обідраним портфелем під пахвою, проводир їх. Розумієш ? Добре, кажу. Зайшли. Один м'ямляє промову. Цитати самі. Послухали, нуда напала й відійшли. Пішли до кому-

вістів. Там, здалося, цікавіше. Гроші мали. Приїжджали й відїжджали якісь типи. Жиди. А ми думаєм: ну от. Це ж чудесно. Всі, мовляв, і ми й ви за одно. А то ж ми ніколи не були з жидами в одно. Дівчата стрижені. Я дурний, мов молоток, а вони давай мене обробляти, давай напихати Марксом. Маркса я не читав. Кий чорт його прочитає... Але речення, речення, повно речень. Куримо, плюємо, якась свобода. Дівки з нами на все. Такі рахмані, а бувало не торкнись. Ви ж знаєте, як приємно думати, що от ти, який небудь Максим від гною можеш бути паном, можеш перевернути світ і збудувати новий. Ми все, бачте, про новий світ думали, про переродження. Думали, людина от, як крілик. Відріж їй голову, приший нову й далі буде жити, тільки по-новому. Так, так. По-новому. Ми, мовляв, дуже вже старі і гниємо. Мовляв капіталізм нас заїдає, мовляв у нас повно пролетаріїв. І, уявіть, вірилося. Чорт його знає чому вірилося. Я властиво й не бачив як виглядає справжній робітник пролетар, але мені здалося, що навколо самі пролетарі та капіталісти. Ну, от. І таке може бути. А що я мав робити? Навіть, уявіть, пізнав я одну дівчину. Ще, як у школі був. Втікли раз з французької мови. По дорозі зустріли дві. Вони також не знали французького. Одна тугешня Марія Гофман звалася, друга з провінції Катя. Так і казали на неї Катя, а прізвище не тямлю. Цукерки страшно любила, попівна. А Марія дочка булочника.

Пішли з ними на прогульку. Я з Марією, а приятель з Катєю. День видався чудовий. Все життя згадуватиму той чудовий день. Знаєте, часом бувають дні, яких людина не забуде. Розумієте? Отак прекрасно навкруги. Я не вмію говорити, але... ви ж розумієте... Небо таке, все таке, листя, одним словом... Попід муром парку вийшли на гору. Берези отак з жовтавим листом і вітрець дихає. Листя сиплеться під ноги й шелестить, знаєте, як у справжніх вішах. Марія видалася мовчазна, а я також. Значить йдемо обоє — мовчимо й це так чудесно. Нарешті я думаю: треба, чорт бери, щось казати. Неможна ж отак, як стовпи. Але й вона мовчить. Нарешті кажу: — Любите ви осінь? — умгу, — каже вона. — І я люблю, кажу. Після знов мовчу. Помовчав і питаю, хоч думав зовсім не про те. — Читаєте ви поезію? — А ви? — питає, значить вона. — Я, кажу, де-що. Пушкіна читав... Щоб дуже любив, не скажу. — І більше нічого? — каже. — Чому. У школі читали Мцирі. — Вона реготить. Мцирі, каже, не поет. — Цебто: Я не кажу Мцирі є поет, хоч він і є поет. Прочитайте й побачите. — А чого ви такий, каже, блідий? — Я, значить, дурновато всміхнувся й нагадав їй Карапета. Ну, вона й з того сміється, а мені що. Почав уявляти себе дотепним, розговорився й як з міха посипалось.

Цілий день пролазили. До замку пішли. Там до якогось чужого саду, трусили переспілі сливи, їли їх. А день, повторюю, гарний був.

Мій товариш після того каже: — Не буду пити. Ну його. Через кілька днів приходить до мене, а під рукою книжка. — Алгебра? — питаю. — Кий чорт алгебра! Дивись. — І показує Блока. Я розреготався. Певно, кажу, весь час про поезії жарили. — А уяви, каже він, я виявився справжнім дурнем. Ні чорта не знав. А вона... Йй-богу, каже, я не підозрівав, що Катюк така красуня. Бачив ти її очі. Як кулаки великі, а ясні які. Га? — Та правда, кажу. А про Марію мовчу, хоч сам також згадав її очі. Не сині, а карі мала, але я можу, коли треба, мовчати. І навіть не люблю говорити. А він на другий раз десь Верхарна вискіпав. По-російськи. Може знаєте:

О, раса дівная! І океан, і полюс,
і небо, і земля — всьо, всьо в руке твоей,
Владичествуй!

або: —

Рукой уверенной ти раскрываеш далі,
Той справедливості, що снітся нам в веках.

І я, уявіть, почав і собі читати того поета. Є в віках справедливість? — питає мене. Я, каже, цілком поважно, без жартів. — Є! — відповідаю твердо, так ніби я щось у тому тямив. Я зрозумів навиворіт. Розумієте? Навиворіт. Халепу, Мітьку Карамазова... От хто справедливість, думалось. Так, так. Але ж ви бачите. Мій товариш пішов у біліярд грати й побив одному старшині за те морду. Позмагалися, а той його полаяв. Мій приятель розмахнувся й чалап кулаком в морду. Чисто розбив носа. Так довго все це мучило мене, поки не кинув все й пішов.

Тут Лев перервав своє оповідання. Наступила коротка мовчанка.

— Ну? — каже Павловський. Лев здушив свого носа й погладив байдуже долонею чоло.

— Ну, і це все...

— Ви значить порішили в СССР? А Марія?

— Кинув.

— А вона?

— Не знаю? Думав зайду десь на край світу, у Сибір чи що. Засяду там і почну порядне життя, бо сили в мене до чорта. А Марія. Вона не пара мені... Батько її купець. Мати вчить дочку грати велику панну. А я... Іноді здається... От не знайду слова. Іноді здається, що я можу щось дійсно велике зробити. А от що — не знаю. Йй-богу! Я знаю добре, що я не росту отак для того, щоб нічого не робити. Мати моя ціле життя працювала, мов каторжна. А я також працюю люблю. Кров наша така, що без праці не видержить. Горить

вернути хочеться. Щось „велике“ робити. Мені, здається, що вони оті всі ніколи не зрозуміють мене. Ніколи. Коли б міг, книгу про себе написав би. Але не можу. Я не книги писати буду. Буду вернути гори. От що... Але таки досить. Ставлю крапку.

Робилося зовсім темно. Павловський напrawdę заслужався Льва. Він робить вигляд великої, але розумної дитини. Не дивлячись на його незв'язану мову, байдужий вигляд, грубоватий тон, у ньому бренть нотка ніжності, глибокого внутрішнього болу й сильної віри в свою велику будучність. Це останнє, зрештою, нічим не доказувалось, але Павловський просто відчував це.

— А що коли б я став, скажемо, багатієм. Ну, мільйонером, — несподівано перервав мовчанку Лев. — Знаєте такого Пер Гінта ?

Павловський з зацікавленням зирнув на нього. Але в той час до келії пустили ледве живого старосту. Голова перев'язана. Рука одна на підв'язці.

— А Сатана ? Де Сатана ? — запитали його хором.

— Ааа, дайте спокій. Слава Богу, здох, — байдуже шепеляє й сунеться на нари. Через кілька хвилин молитва й апель.

На дворі, на зубатому частоколі нарастають пухкенькі, білі шапочки. Білі, мов з вати, але холодні. Стелиться зима.

Дні тягнуться довго. Лев впадає в розпуку. Павловський хмуріє. Наближається час, коли треба покинути в'язницю : хто знає куди його відправлять. Можливо назад у ССРСР. На щастя одного дня він відчув, що не може рано встати. Пролежав кілька днів. Лев доглядає. Нарешті Павловський не може нічого їсти. Лежить навznak з спраглими устами. мов мертвий. Прийшов лікар і його забрали до лічниці.

Лев подвійно відчув свою самоту. Всі ті люди не цікавлять його. Ходить по келії, мов ранений звір. Іноді хочеться кинутися на дозорця, звалити його, забрати ключі й випустити всю ту лаю на волю. Попросився до робітні. Його пустили. Там зустрівся з Китаєм. Він досиджує свої останні дні й ходить півнем. Лев високий, блідий, з опалими щокми та відрослою гнідою бородою зненацька входить до робітні. Китай побачив його й остовпів. Лев помітив його переляк, іронічно посміхається й говорить : — Що прикажете робити, пане старший ? Ви ж тут, напевно старший.

— Нуу, — заговорив Китай. Ви ж знаєте... Жидок скрізь на старшого тиснеться.

— Добре, що хоч признався. А „рожа“ як ? Заросла ?

— Ви не смійтесь. Засміється той, хто буде сміятись останнім.

— Ну, побачимо. Але як зустріну де тебе — знай кишки випущу.

— Не будь такий гарячий. Що хочеш робити, то краще тільки думай про те, а не говори...

Лев працює в робітні, а ввечері забігає відвідати Павловського. Той починає одужувати. Лев приносить йому яблуко, кусник булки. Ледве пізнати, що це той саме сильний Павловський. Наближаються дні, коли його мають випустити на волю, але здоров'я його таке слабе, що ледве чи зможе він куди йти.

За дві неділі перед виходом Льва, Павловського випустили. Перед відходом умовилися зустрітися на волі. Павловського забрали покищо до лічниці. Вийшов також Китай. Часом зустрічав Шабеляна. Він штикільгає на двір і м'ямляє під ніс собі якісь слова.

Вийшов також молодий „бунтар“ співробітник з келії 7. Лишається Будний, що має ще 4 роки. Кравчук, якому ще не скінчено слідство.

На місце тих, що вийшли прибувають нові. Келія № 12 почала порожніти. Зима припинила рух за кордону. Ті, що прибували, уявляли справжні руїни. Лев не знайомиться з ними. Останнім часом його нічого не цікавить. Став похмурим, грубим, недоторканим. Всякий дріб'язок виводив його з рівноваги.

Не раз давав знати силу своїх п'ястуків. Лупив старосту келії за всяку дрібницю, поки той не втихомирився й не визнав над собою зверхності Льва. Матері заборонив приносити йому передачі. Видержить і так, а тут усе одно розкрадуть. Він сильно подався, але кожний день жив наново думкою, коли позбудеться мурів в'язниці й наново візьме в руки своє життя.

Останній день просидів Лев непорушно на сінниках, де колись було місце Павловського. Думав, що робитиме на волі. За що, дійсно, взятися? Яке його завдання. Перед ним переходять картини останнього року. Все то не те, що треба. Не так мусить жити. Згадує Марію. Вона не пізнає його тепер. У нього інші погляди. Він інакше бачить життя. Він навіть змінився на зовні. Пережив, побачив людські постаті в найближчому віддалі, у найяскравішому освітленні. На спомин лишив йому Павловський недокінчену картину. Лев морщить чоло, насуває на очі брови й намагається уявити собі в хаосі барв і їх тонів душу свого приятеля й пізнати ту головну думку, яку хотів вкласти на цей папір. Вона ще не скінчена, але він візьме її з собою й, як зустріне його — докінчать спільними силами. Зрештою нічого ще не докінчено. Сам Лев не чує під собою певного ґрунту, але все таки він уже не той, яким знають його перед в'язницею. Він набув тут рис справжнього хижака, в якого починають ворухитись на лапах пазюрі.

НА ВОЛІ

З початку дивно. Як тільки вийшов з тюремної канцелярії та опинився сам за брамою, не хотілося вірити, що це дійсно він Лев Бойчук. Оглянувся. За плечима нікого. Він сам. Він вільний. Йди собі куди хоч.

День ясний, соняшний. Десять годин ранку. Сонце недавно вигналось на висоту й розлилося по встелених снігом горах. Скелистий пригірок з трьома берізками, які колись так приманювали Льва, тепер зовсім недалеко, але чого б він ліз туди. Небо, мабуть, сто разів глибше, ніж звичайно. Сніг білий до пересаді. Вся земля видається шустрим білим кріликом, що рветься з-під ніг та біжить, тікає.

Зупинився, став, постояв і усміхнувся. Одягнений тепло. Чується добре, свіжо, тільки сили не багато. Навмисне нікому не сказав, коли має вийти. Він уже давно тішився цією хвилиною самоти, а люди перебили б йому й цю останню втіху. Бородатий, барчистий у високій шапці ступає собі широкими кроками по нерівному хіднику. Не знає ще, що почне робити, де буде їсти, де скине свою бороду. Не знає також, де схилить цієї ночі голову. Сам один серед цілого світу без нічого, крім голови на в'язах та двох рук. До матері марно йти. Вітчим не прийме його тепер, а хоч би й прийняв, то не буде ж він сидіти на його шиї й чекати Божого змилювання. Він уже досить сам дорослий, щоб подумати за свою будучину.

Але він не журиться. Воля оп'янила його й він знає тільки одно: він сам у своїх руках. Куди піде, що зробить, ніхто за ним не дивиться. Коли був останній раз на цих хідниках, було літо. Тепер зима. Але то нічого. Може так і треба було, щоб змінити біг його життя, щоб показати нову дорогу.

Піти б та щонебудь поїсти, думає він. Але в кишені його так мало грошей, що не знає навіть чи хватить йому на сніданок. Йде покищо далі вулицями, вуличками. Невеличкі будиночки, майданчики. Все своє, знайоме. Он там той знаний пекелок, де продають старі величезні оселедці, шмагровидло, дешеве мило, поганий юхт на чоботи. Далі ринок і будинок Маріїного батька. Зайшов до „Грузина“, з'їв кашанку з ковбасою й подався на Широку. Тут більше людей. Трапляються і знайомі, але вони мабуть не пізнають Льва. Він задоволений, що його не пізнають. Он пройшла жовта, висока дочка бурмістра. Он відома красуня Лівонська. Вона тепер у траурі. Невідомо хто в неї помер, але чорний одяг і серпанок їй дуже личать. Лев довго стежить за нею очима. Зрештою отямлюється й намагається не думати про такі речі. Він чомусь не вдоволений Широкою. Краще зій-

де на сторону та почне розшуки за Павловським. Дивно, що до цього часу він не дав нічого про себе знати.

Але все таки не наважився лишити Широку, а ходив туди далі. Він не думав, але бажав зустріти Марію. Ах, коли б зустрів її. Не мусить з нею говорити, вистарчить тільки побачити її здалека, полюбуватися її юначим радісним виглядом, стрункою поставою, рожевим свіжим обличчям. Хто знає, чи не забула вона його. О, ні. Вона не з таких. В таких умовах, у яких він був якраз тепер, вона не забуде його. Навпаки. Вона виявила напевно дуже багато турбот, клопотів. Вона й мати його знайшла й допомагала їй. Мати про це нічого не казала, але це ж зрозуміло. Звідки могла вона дістати грошей на допомогу. Вітчим напевно не дав їх.

Проходячи коло готельчику „Метро“, помітив плякат. Такого то дня, у стільки то годин відчит якоїсь світової знаменитості, що несподівано загостила до нашого міста, на тему: Україна на міжнародньому форумі.

Форумі? Очевидно форумі. Плякат сам про це промовляє, у двох барвах. І знаменитість... Але після дискусії. Початок у три години по обіді.

Лев вирішує піти й послухати знаменитість. Так давно не був між людьми. Забув, що там десь у світі діється. Може за цей час Україна дійсно хто зна як здобула собі міжнародній форум. Повештався до третьої години й пішов до готелю.

Тут уже юрбється народ. Переважно такі, які Лев знає. Самі „свої“, червоні. Пізнати можна по зовнішності. Рідко хто має пристойніший вигляд, позашіпані гудзики, порядно причесане волосся.

— Аааа! Здоров! Як живеш? Коли вийшов?

Лев сміється. Йому тепер не хочеться ні на кого гніватись. До всіх хочеться сміятися. Але розмовляти не має бажання. Про що розмовляти. Він ніколи нічого не питає, хай не питають і його. Поважніші оя стороняться його, оминають, роблять вигляд, що не пізнають його в бороді. І добре роблять. Він намагається як мога швидше вирватися з юрби, піти до залі, зайняти десь з-заду місце і спокійно чекати поки не почнеться виклад.

Вхід до залі з коридору через двоє дверей. Зрештою це ніяка заля. Це дві більші кімнати сполучені між собою дверима. Тут уже сидить багато людей. Онде є також „тайний“ староства. Лев дуже добре його знає й той зовсім не потребує вдавати якогось тайного.

Починають входити „свої“. У них хитрий вигляд, ніби вони хоронять якусь велику таємницю. Один з них підходить до Льва й пошепки говорить на ухо: — Знаєш хто то приїхав? — Петлюрівський міністр. Зрадник. Прихвостень

буржуазії. Але ми вже приготували йому зустріч. Будеш бачити.

Лев і тепер посміхається. Мовчить. Не має чого казати. Почуває себе чужим. Йому здається, що той шпиг і тепер, як тоді в старостві, встане, підійде до нього і вдарить його по морді. Але тепер він би розніс його на трісочки.

Минає чверть година. Пів година. На столі „з'явилася карафка з водою і шклянка. Ще п'ять хвилин і виходить промовець. Він виривається з третьої маленької кімнатки, на дверях якої сторчить табличка „Інструкторський відділ“.

Сам худий, високий у чорному. Живота зовсім не має, тільки брелок годинника теліпається. Обличчя його нездорове, жовтаве. Очі глибоко вгрузли під озброєне настовбурченими бровами чоло. Уста широкі. Нижня губа більша ніж верхня. Ніс довгий, тонкий, хрястковий.

За ним входить панок зовсім іншої породи. Маленький, кругленький з животиком. Все на ньому чисте, припасоване. Комірчик стоячий, а на ньому чепурно всілася кругла з делікатною лисиною голівка. Краватка зав'язана як слід. У вузлику її якась шпилька, можливо навіть брелантова.

Це голова зборів. Він переборщено поважно займає своє осереднє місце за столом і, майже, весь ховається від публіки. На такому тлі незграбна, велика постать промовця аж надто виразно вибивається.

Голова встає і, так само переборщено поважно, просить бельмишановну публічність поставитися відповідно до ваги і значення зачепленої високоповажним паном міністром теми і при дискусії, проситься дотриматися строго академічного тону.

Гальорка прискає від сміху. Їм дуже подобаються якраз академічний тон.

Промовець починає. Лев бачить, як моргають його довгі чорні вуса й як бігає під широким коміром горлянка. Він ось пригадує передвоєнний час. Петербург. Шевченківські вечірки. Далі революція. Вичитує всі помилки її й переходить до сучасного міжнароднього становища. Він не минає цілої черги високопоставлених осіб світових потуг. Він не може висловити всього, бо зв'язаний дипломатичними таємницями, але він просить повірити, що великі світові потуги глибоко зацікавлені нашою справою й ми можемо бути певні, що коли дочекаємося слушного часу, тоді не лишимося такими самотніми, як це сталося під час нашої останньої визвольної боротьби. Тепер нашу справу трактують не як причепу певних держав, а як самотійний об'єкт міжнароднього права.

Після цього пан міністер делікатно двома пальчиками бере шклянку з водою, відпиває ковток і продовжує:

Е-е-е ! При останньому... е-е-е моему побутті... еее, на конференції Ліги Прав Людини і Громадянина... (на залі заворушення. Падають неясні оклики). На міністра це впливає драстично. Йому ще більше бракує слів, щоб вияснити свій побут на конференції ліги прав. Він швидко збуває ту лігу, а Лев довідується дещо про Бріяна, про те, що міністром закордонних справ Німеччини є Штресман чи Штресман, що наймудрішим політиком і дипломатом є міністр Польщі Залескі, що соціалізм здобуває всі позиції, бо ось у Британії приходять до влади партія Лейбур, а закордонну політику цієї потуги провадить Гендерзон великий приятель Ліги прав людини та громадянина. І при цьому зазначив, що тільки коли в цілому світі запанують соціалізм та демократія, світ може чекати розв'язки заплутаних міжнародних питань, а з ними й нашого пекучого питання. Як факт міністр указав на якийсь соціалістичний конгрес року 1892 в Марселі, де ніби мав виступити сьогоднішній ідеолог Ліги Народів, Аристид Бріян, а також провідник могутньої німецької соціал-демократії Мартин-Вільгельм-Філіп-Христіян-Людвік Лібкнехт.

Наскільки демократія справедлива хай служить той факт, що цей багатоповерховий політик уже в той час, два десятки років назад був вільний від національного шовінізму й дав представникові „Тайм с“—а „Erklärung“, що коли німецький кайзер відважився напасти на Францію, він би сам узяв у руки рушницю й пішов би захищати її. Він зазначив, що за ним стоїть партія, що нараховує мільйон триста двадцять три тисячі членів і всі вони повстануть проти свого кайзера, як тільки виникне на це потреба.

І це факт. Хай хтонебудь спробує проти цього перечити. Лев уважно слухає та й зовсім не збирається перечити. Він зрештою починає тратити інтерес до тих слів. Той високий чоловік говорить так, ніби бажає похвалитися своїми знаннями перед публікою провінції. Лев ним не очаровується, а думає: хай говорить. Він дивиться понад голови слухачів, по стінах, кілька разів зупинив погляд на накупленому чолі Шевченка й, здається що він також сердиться на промовця. Поволі Лев зовсім перестає слухати й думає про щось інше. Думає про плитку, брудновату лисину свого сусіда спереді. На ній кілька мізерних волосинок і одна бородавка. Після Лев пригадує, що це знаний провінційальний поет, автор популярної збірки віршів під дуже ніжним наголовком, якої доречі ніхто не прочитав, бо „це щось дуже футуристичне“. Від нього став поет популярним. В руках його бльок-нот, олівець і невеличка, нерозрізана брошурка, що служить йому підкладкою для записування думок міністра. Він пише швидко, багато з захопленням, мов-

пильний учень лекцію. Він має на увазі взяти „слово“ в дискусії.

До Льва хтось ззаду нахилиється, дихає теплим у потилицю й шепче: — Правда у нього вигляд російського інтелігента? Лев догадується про кого він думає, притакує головою й мовчить.

Міністр кінчає. Карафка води випита. Він переконав усіх, що Європа страшенно зацікавлена, як він каже „нашою“ справою. Варто їй (Європі) тільки захотіти, варто нам вміло підібрати союзників і покластись на Лігу Прав Людини та Громадянина і справа виграна.

При самому кінці промови зненацька гостра атака проти більшовиків. Вони нас, мовляв обдурили. Вони під плащом соціалізму продовжують роботу царів. Вони в засаді знищили принципи соціалізму й одним помахом шаблі зчеркнули всі 12 пунктів Вільсона.

Цього не можуть дарувати міністрові червоні „свої“. Їх пелехаті голови заметушилися. Уста корчаться в лють. П'ястукки стискаються. На блідих обличчях жовтава згага ненависти.

Такий неочікуваний зворот у промові міністра був нічим іншим, як вивертом перед публікою. Вже з перших слів він помітив, що тут не легко втримати тон академічності. Ті сотні очей, що дивилися на нього не поглядом, а вогнем не обіцяли нічого доброго. Виговоривши те саме болюче, що хотілося б йому сто разів від початку до кінця повторяти, промовець порішив перечекати овації за дверима інструкторського відділу. Так, думає він, ліпше.

І він це встиг досить зручно зробити. Навіть не забув закінчити кількома патетичними словами та вклонитися публіці. І тільки двері за промовцем затріснулись, як зірвався буревій. Гальорка рухнула. Все заревло, засвистіло. Полетіло кілька бовтунів, але міністр був уже в безпечному місці. Голова ж нахилив злегка голову і був забарикадований столом, а бовтуни, як на жарт шелепнулися об двері, лишаючи на них своєрідні сліди.

— То є нечуване. Вони обурені до глибини психіки. А голова сидить під столом і охриплим голосом кричить: — Панове! Закриваю збори! — і видно шукає можливості вислизнути зза барикади.

Але панове не чують його відчайних закликів. Також вони ані не думають лишити збори, не виговорившись. Кожен має право „висловитись“. На те вони й прийшли сюди. Дома роз'їлися, розійшлися, набралися міці й тут закриваю збори. О, це вже ні. Сто люда піднімають руки та голосять до слова. Від лисого поета до грубого різника мажороса, що возсідає спереді завзято вип'явши черево, кожен бажає вилити свою наболілу душу. Не кажім вже про

„своїх“. Ті само собою. Ті ллють на все гураганом слів. Десять їх ораторів, потрясаючи люто кулаками, вже говорять, виригаючи струми слів обурення й гніву.

Лев, що опинився в середині цього буревію встав і не знає, що йому робити. Лишитись чи тікати? Ще півроку назад він би й сам радо прийняв би участь у такому забавному цирку, а тепер йому не відкривається рот, бракує слів; він тратиться, ніяковіє, мов хлопчина серед юрби циган. Виглядає розгублено й дурновато. Він би й утік, але всі виходи заставлені і продертись через них нема можливости. Там муром стоять і чекають черги виговоритись запальні серця, палаючі очі. Приходиться лишитися.

Першим кому вдається вирватися „з голосом“ це товаришові Андрійові. Лев знає його, мов облупленого. На одній лавиці сиділи в школі. Це добра фігурка, хоч і не значна розміром. Язик його гострий і верткий, мов веретено. Він скрізь першим виривається з мовою і як треба вивозить товаришів. Його патли, його розхристаний аж до голого тіла одяг цілком доповнюють картину. Слова його дзвенять на дуже високій ноті. — Товариші! Перед вами та-та-та... ворог пролетаріату, буржуазний прихвостень, запроданець усіх капіталістичних буржуазних акул... Слова його з страшною силою посипались у масу. Падлюки, буржуазна сволоч, міжнародні акули, гнила Європа. Він поставив проти неї всі громи, весь пролетаріат, який тільки існує на земній кулі. Залізна мітла революції змете всіх... Світова революція в Берліні, Париж горить, Лондон перевертається догори ногами, Нью Йорк вилітає в повітря разом з усіми банкірами та їх хмародерами. Зате країна рад росте величню, доганяє й переганяє Європу, Америку, цілий світ. Хай живе країна рад! Хай живе великий світовий пролетаріат і його могутня революція!

Це триває годину. Публика від напрудження потіє. Всім здається, що твориться страшний суд, а оце зійшов один з його передвісників і що його устами вириваються на світ Божий одні істини. Сам оратор захрип, піт заливає йому очі. Голова зборів відобразив йому голос, аж тоді, коли той знесилений не в стані був проговорити слова. Тоді голова гукнув з-за столу:

— Забираю вам, пане, голос! Ви не на тему говорите!

— Ааа! Не дають нам говорити. Товариші! Нам затуляють кулаками уста! Але, товариші! Докажемо всім прихвостням міжнародньої буржуазії, що пролетаріат має право висловити свої болі! — гукає хтось.

Але до слова встиг уже просховзнути другий промовець. Це ще новий у вилинялому піджаку заклопотаний чоловіча на вигляд спокійний, зрівноважений. Обіцяє говорити „ляконічно й по суті“. Але вже від початку почавши від першого соціаліста, почав атакувати публику цитатами.

Зацитував Герцена. Згадав Чернишевського, не забув Михайловського... що ми не сміємо відставати... йти в ногу з поступом... найбільший європеець Драгоманів, що сидів у центрі світу, казав (цитат) а він же знаходився в спектрі європейської цивілізації та європейської культури, який видавав... Знаменитий Лавров (цитат) це він промовив з висоти свого гуманного...

— Досить! Геть з Лавровим!

— Хай говорить! Раз демократія — для всіх демократія!

— Далой! Геть! Фі-і-і!

Голова дзвонить. — Тихо! Паноооове! Паноооове! Прошу не перебивати промовцеві!

Буревій свисту й тупіт ніг ще збільшується. Промовець не в стані говорити. Він стоїть з цитатами в руках і люто на всі боки озирається. Він стратив свою розвагу та поміркованість, але говорити більше не має можливості й ображено відмовляється від слова.

Голова оголошує десятихвилинну перерву. Розгарячена публіка починає витискатися з залі. Червоні лиця, палаючі очі. Кожний бажає закурити. Лев зоглядівся і глянув на годинник. Ууу! Вже дев'ять. Не спостеріг, як пройшов час, забув, що не має де ночувати й що майже нічого не їв. Користаючи з перерви, порішив покинути збори. Поволі протискається в коридор. Там повно молодих хлопців, гімназистів. Вони купчаться коло якогось промовця, що розтворює їм поважні проблеми соціалізму.

— Еет! — зазначає дебелий чолов'яга, зводячи коміра мабуть з наміром йти. Почнуть за козла, а скінчать за африканського бегемота. Завжди воно в нас так. За все розпинаються, а за своє ні слова. За чуже на стіну дереться, за своє, мов води в рот набрав. . яке відношення має вся та гаміря до нашої справи. Замість діла — отаке...

— Та, — махнув рукою його товариш. Нема дива..

Лев мимохіть кинув цікавий погляд на чолов'ягу. Щось приємне почулося в тих відокремлених словах. У коридорі при виході знов юрба.

— Це я? Це я малорос? — б'є себе в груди огрядний панок у пенсне.

— Ви! Ви! Самоотвержений до того! — сердито вплиняє його молодий, русавий і також у пенсне.

— Я — що написав стільки проти просвітянщини... Який боровся з чаркою, гопаком, вишивками... Дивіться! Я малорос! — і він безпорадно розводить руками. Я... Я, що висміював Гриців, Марусь, верби, соловейки...

— Ех, ви, ви! Нетямущий ви! Коли в нас замість Марусь японські гейши родяться, або замість верб поростуть п'яльми... Отоді...

— Хто ж каже гейші? Чого лізете в Японію, а не берете Захід? Знаєте ви, що пише Донцов? Читали ви його?

— Читав. Але ви не доглянули, що в одному своєму творі сторінка 115 він каже: щоб бути справжнім європейцем, необхідно, щоб кожний хахол виправив кирпатого носа й не чвиркав крізь зуби. Зробіте ви це?

Юрба грохонула реготом. Ображений європеець спльовує, виривається з гурту і простує до виходу. Проходячи повз Льва він сердито додає: — І це зветься серйозні люди... З такими збудуєм державу! Чорта старого!

Лев поважно глянув на нього, ввічливо пропустив його перед себе й зачекав поки той залишить його. У низу перепинили Льва товариші. Вони всі скупчились у тісний гурток і плянують черговий словесний огонь. Чи не бажає й Лев прилучитися до них. Ні. Лев не має на це часу. Він ще не знає, де буде ночувати. Ну, то прошу. Він може зайти до любого з... Ні, ні, ні. Він ліпше піде собі. Він втомлений.

Насилу виборхався на вулицю й пішов. Вечір тихий, місяшний. Скрипить мороз. Небо втикане ядерними, мов кулаки, зорями. Пішов просто до шинку Грузина, де мав намір дістати щось поїсти.

Шинок Грузина сторчить у вузькому, мов рукав, провулочку. Поверхова з часів середньовіччя будова. Кімнати зосклепленими стелями. Двері вузькі, половинясті. При вході дихне на людину тепло, мішанина запахів алькоголю, оселедців, розпарених овечих кожухів. Коло дверей довгий прилавок заставлений шинкою, салтісонами, ковбасою, печеною рибою, оселедцями. Горілку тут не вільно пити й гості змушені вдовольнитися звичайною содовою водою. Дядьки, що юрбами відвідують Грузина з приємністю попивають ту воду й виходять з шинку веселі, мов соколики.

Господар старий, надзвичайно грубий і надзвичайно куций. Голова, мов добрий казан, з чорною копаницею бороди. Очі випнуті мов баньки. Він ходить поміж своїми гостями й оповідає їм грузинські дотепи. Гості переважно дядьки. Вони йдять, регочуть, п'ють содовку й мажуть у дурня. Між ними попадаються блатняки. Грузин знає їх, але мовчить, а за вдячність, вони не допускаються в його володіннях до ніяких веремій. До того всі знають, що Грузин кожного Різдва та Великодня відправляє до в'язниці хуру їжі, як рівно ж у нього шукають допомоги всі викинуті в'язницею, що не мають куди піти. Грузин не відмовить нікому. Допоможе чим може і дасть пораду. Лев також скористав нагодою.

І от він зайшов до Грузина, впустив йому цілу хмару морозяної пари й зупинився коло дверей. Грузин не бачить його. Він саме сидить з дядьками коло столу й питає:

— Ті. Слюшай! А знаєш ті, штьо то таке красное, штьо в комнаті на ниточки вісіть і піщіть? — При цьому спокійно великомудро посміхається, високо піднявши густі брови.

Дядько теребить оселедця, вибирає кістки, жує та запиває содовою. Після витирає долонею вуса й випалює погачне слово.

Всі з приємністю регочуть, а Грузин каже: — Еее, брат! Нее. Не вгадав.

— Ну, так прошу пажалуста випийте ось чарку й скажіть самі, — говорить дядько.

Грузин бере чарку, озирається чи нема поблизу його жінки, яка забороняє йому пити й виливає її в широчезний рот.

— Так не знайш?

— Не.

— А штьо ти вот єдиш?

— Селедця, не бачите?

— От то воно й є. От уся мудрость.

— Селедець?

— Конешно. А штьо думав?

— Та хіба ж він висить?

— Повісь — висітиме.

Регіт. Голови в папах та башликах розриваються.

— А хіба ж оселедець червоний?

— Вот чудак. Покрасиш — буде червоний.

— Хо-хо-хо! А бодай тобі трясця! Нуда. Ну, а якої не-дуги воно пищить?

— Еее, душа мой. Єто штьоб ти не догадався.

Всі в регіт, а Грузин зривається й котиться за привалок. В той час помічає Льва. Підійшов до нього — Штьо, мал-дой чалеk? Закусить жілаїть? Карашо, душа мой. Садись-отам.

Лев пробує йому пояснити... — Нічаво, нічаво. Садись. Вижу, браток, з которой камера? Наш брат знаїт біду. Сам страждав. Пиво пий? Вода пий? штьо жілають. Мня всьо ровно. А Шпарага знаїт? Кароошій чалеk. А ти, брат, какой?

Лев пояснив. — Ааа! Я вже слюшав. Ну, не біда. Попалса, так попалса. Не хади, душа мой, туду. Шкверний народ. Язиком одно, а рукою друге. Шкверний народ. Ваш мужік — сіла, а вони взяв мужік і руки зв'язав. І сіла нема. А нема сіла, нема хлеб. Ваш мужік не колхоз потрібуїт. Ваш мужік земля потрібуєт. Я знаю ваш мужік.

Він накраяв шинки, ковбаси і приніс Львові. Той мовчки їсть. Грузин присів до нього. — Ах, какой ти, душа, бледний. Пльохо. Денгі нет, нічого нет. Пльохо. Ти, брат, парень хорош. Баришні любіть, дами любіть. Кинь політік. Пльохой політік люче нікакой політік. Жіт робіт хорош політік, неміц робіт хорош політік, француз робіт хорош

політик. А найлуч політик американец. Вот політик. Американец денги єсть. Доляр єсть. А жіт також денги єсть. А хто генги єсть, усе єсть. Патріот генги єсть, атєчество генги єсть. А ваш мужік денгі нет, ваш мужік нішто нет. Ваш мужік усе єсть. Ваш мужік нет в город. В город самой жіт. — Торговля. — жіт. Млин — жіт. Фабрика — жіт. А банка тоже жіт. Всьо робит банка. Банка робит харош політик. Без банка нікакой політик. Без преса, без банка політик ошінь плахой. Панімаєш, душа мой? Ти, душа мой, українец. Я, душа мой, грузин. Я тіба понімаю. Моя отєчество й твоя отєчество страдайт. Моя отєчество для мене нет. Моя отєчество большевік. Моя отєчество всьо большевік. Твоя отєчество не всьо большевік. Ти должен нєлюбить большевік. Большевік говоріт одно, робить другой. Большевік не любіть чаловек. Большевік любіть звер. Панімаєш, душа мой? Люче, душа мой, нероби без денгі політик. Отєчество харош. Кавказь харош. А без денгі нішто. Без денгі нет сила. Без сила нет отєчество. Не люби большевік. Нікакой хорошіі большевік. Большевік москаль. Москаль любіт звер. Москаль не человек. Панімаєш, душа мой?

Лев їсть. Він аж тепер відчув справжній голод. Він майже не слухає, що там йому лепече Грузин. З'їв усе, що мав перед собою. Грузин приніс ще. Приніс також чарку й свою воду. Лев випив кілька чарок і відчув в голові тягар. Після кров його почала швидше рухатись. Оглянувшись навколо. Побачив багато своїх дядьків, що понаїжджали сюди з різних сіл. Переважно до натаруса „на шот землі“. Лев давно вже не бачив тих людей, а хоч бачив, то мало ними цікавився. Все то здорові, міцні люди. Вони сміються, п'ють. Вони не журяться нічим. Принаймні не журяться тут, у цей час. Їм не треба ні банків, ні політики. Їм треба землі. І вони добувають її. Але вони не думають за ніщо більше.

Ось відчинилися двері, ринулась хмара пари й разом з нею вкотилося ще кількох дядьків.

— Звідки так пізно, гості мої? — питає Грузин.

— Та, каже один зтягаючи рукавиці. Приїхали до кооперативи. А там якесь зібраніє. Кажуть, мужик дурний. А подивіться, що он пани роблять. Зійшлися, пересварилися, перебилися поки не прийшла поліція та не розігнала. А я, стало бути, так міркую: хочуть України — добре! Але на якого чорта дертися між собою? За що? Одні: ми ліпші. Другі: ми кращі. Лізуть один на другого, а де ж робота? ні? Ну, Грузине? Не так кажу?

— Чи не так? Так, душа мой. Так. Коли б не звався ти Іван, був би міністр.

З другого кінця кімнати вимагають грамофона. Закрутили грамофона. Завів стару, хрипку пісню, дядьки підходили й усе змішалося в реві їх дужих голосів. Лев ожив. На

нього вплинуло оточення. Ще вчора сидів за ґратами, а тут ось живі люди, воля. Грузин знов підсідає до нього.

— Послушай, душа. А штьо тепер делать? Маєш діло?

— Ніякого, — відповів Лев.

— Пльохо. Нет дела — пльохо. Без дела человек не человек. А штьо ти любишь делать? Орать, писать, торговать? Всьо треба делать. Мужік знає орать. А всьо надати.

— Гроші хочу мати! — викрикнув Лев. Рука його пристукнула по столі. Багато грошей. А тоді, розумієте? От так куплю самоката, куплю вілю. Сто тисяч на школу відкочу, двісті на революцію. Цілий світ у революцію пхну!

— Ех, мольодой і п'яний чельовек! І я колись Маркс читав... Але слюшай: коли захочеш служба, згадай Грузін. Он тебе поможіт...

І після цього Грузин встав. Лев зоглядівся, що й йому час виноситись. Встав, запнув поли, натягнув шапку. — Дякую, пане... Колись вас пригадаю.

— Харош, душа мой. Нічто дякувать. Куда ідеш?

— Підемо. Досить сиділи. Пора й час погуляти. А все таки, брате, не падаю духом. От згадаеш... До побачення! — і Лев вийшов.

Ніч і холод. Лев щільніше насунув шапку, а руки запхав у кишені. — Нічого! Ми ще побачимо! — вирвалось у нього у голос. Ступає широко й певно. Дійшов до ринку. Гординник його вежі доходить до одинадцять. Підійшов до будинку Маріїного батька. Он і вікно її. Спить і не сниться їй, що ось я тут — вільний і веселий. А що, коли б отак зайшов? Хай би прокинулась тепла, перелякана і гнучка. Дурниця. Глузд у мене ще на своєму місці. Краще почваляєм на село. Там мати також не сподівається. А приємно й радісно отак з ранковим сонцем та вітром злетіти до неї..

Повертає на Широку, розмахав ноги й подався. Молодик зайшов. Ліхтарі майже згасли. Ніч, мов сіра хмара, а в ній будиночки.

За годину місто далеко за плечима. Спереді поля. Ех, поля! Рідні мої розлогі поля! Ступаю по вас ваш ентузіяст, ваш дикий син. Привітайте! Вітер вирвався й подув з заходу. Підняв пригорщі снігу, сипнув і погнав білізною цілиною. І нема кінця. Широко, як у небі. Зиркнув і на нього. Воно ховається. Тонкі, молодні хмарини замазали його й зорі погрузили, мороз злагіднів. Снігами хрусткими та сипкими пішла вперед та взад дорога. А там он і села. Одно, друге. Там репетують півні. Ранні досвідки зводяться, прялки з мичками встають, віконця зазятрилися світлом. Нарешті й воно, те саме село, де з поту та чорної скиби родився, ріс і жив. Ось і ті самі коміни, що вержуть дим. Чудесний, солодкий дим!

Мати не сподівалася. Побачила — він! Син її! не було ж є. Зникав і найшовся... Звела руки обняти, а сльози полилися самі.

Вітчим віднісся до Льва по-старому. Це ж, либонь, той, що був виплодком того самого... Що путнього може бути з нього? Гариштант.

Лев не звертає на нього уваги. Роздягнувся, вмився, дістав вітчимува бритву і скинув бороду. Без цієї окраси вернувся до нього його молодечий вигляд людського створіння, якого сам Бог призначив жити життям повним непереможного бажання досягнути обрії, за якими цвітуть казкові лілеї щастя. Його очі, мов чаші блакитного вина. Вони п'яні, вони горіючі, вони надхненні гріхом спокуси і невловимим саявом великої думки.

Сон вернув його силу. По жилах, м'язах проходить помітна сила, що надає тілу вираз краси. Лев помітив, що стан фізичних властивостей людини, залежить від стану душі. Його становище тепер ні в чому не покращало. Навпаки. Він тепер сам один на великому роздоріжжі. Перед ним камінь з написами: поїдеш просто — убиті титі. Поїдеш вправо — багату биті. Поїдеш вліво — женату бит. Куди? Його тягне туди, просто, де страшна далечінь ховає смерть. Ні. Не вмірати йому. Поїхати просто назустріч смерті й перемогти її.

Лев йде в поле, оглядає простір, тішиться волею, тішиться барвами неба. Йде в село. Бачить людей, їх життя. Огнати. Малі вікна. Дядьки, їх невеликі турботи. А що він? Куди йому вдатися? Що почати? Він любить землю свою, він любить небо своє, він любить людей, але все таки тут тісно, вузько. Йти в поле, лізти в шлею, тягнути плуга, копатися в землі від світання до смеркання не бачити просвітку, бути забитим, не знати нічого крім праця, праця і ще праця без розмаху, без кращого будучого.

Ні. Лев кидає своє село. Кидає на віки. Його тягне місто. Він бачить там свою будучину. Йти на місто. В похід на місто. Перемогти його й підпорядкувати своїй волі. Він син села й землі. Син неволі і ганьби. Вперед до могутності, до слави!

(Кінець ч. I.)

В. Мисик.

Т Р А В И *)

Одживають печальні, сірі —
Йї безкінечно буйна, жива
Над усім в голубім безмірті
Проростає трава.

*) „Життя і Революція“, 1927. Жовтень — Листопад.

Проростає насичена кров'ю,
Однотонно, забутньо шумить.
І під шум її хочеться знову
Хвилюватись і жити.

Дивитись, як б'є безкраю
Голубий прибій в далину.
О, степе, я серцем вітаю
Твою тишу смутну.
Бо крізь неї з горбів похилих
Бачу й чую сили нові,
Бо минуле твоє в могилах.
А майбутнє — в траві.

В. Мисик.

МАТИ *)

Всиха садок. Щоліта, щозими
Гілки гниють і падають самі
з покірним хрустом. Тішились під ними
Щороку діти іграми шумними,
В траві тонкий витоптували слід,
Зривали з віт сочисто-світлий плід
І щоки соком барвили. І мати
Про себе мислять:

— Тільки й погуляти,
поки малі, а виростуть — коли? ...
Взяли лопату, весело пішли
Гукнуть дітей:

— Не час тепер сидіти,
Ідіть робить!

Та десь безпечно діти
Всі розбрились, хто в місто, хто в село,
і ні одне лопати не взяло ...
І цілі дні, важку забувши втому,
трудились мати в садові пустому
вагою літ пригнуті до землі.
А вітер десь народжувався у млі,
вставав і віяв волею новою ...
І так шумів пожовклою травою,
що матері кріз той веселий шум,
багато снилось тихих, ясних дум,
своя зелена виділась могилка,
а тут садок, і в ньому кожна гілка
Звиса плодами ... Прошвами стежок
несуться діти, ягоди з гілок
із листям рвуть, розраджені і хтиві
і барвлять соком пальчики ліниві.

*) Антологія української поезії. Том III. 1931.

О. К.

Василь Мисик

Поміж 28 жертвами, що за скитським звичаєм мали супроводити на той світ „великого чоловіка“, на цей раз Кірова, було одно скромне і м'яке ім'я, на диво відповідне до постаті свого носія — Василь Мисик. Не знаємо напевне, чи стріла його доля бунтівливого Влизька, чи упокореного Епіка, якому подаровано життя. Це зрештою — не суттєве, життя бо, навіть „творче“, в тих особливих умовах мало різнитися від смерті. А що вже говорити про життя заслання. Від літ кожна літературна силуетка з С.У.З. виглядає як некролог. У гіршому випадку — моральний (Тичина, Рильський) у кращому — Антоненко = Давидович, Куліш, Мисик, — некролог творчості. Ціла бо московська культурна політика на Україні спрямована на те, щоб нищити українських духових будівників — морально, творчо чи фізично!

Народився Мисик 1907 р. в селянській родині. Був культурним працівником на селі. Писати почав з 14 року життя. Перша річ надрукована 1923 р. Був членом за собою розв'язуваних: „Плуга“, „Пролітфронту“ та „Всеукраїнської Спілки Пролетарських Письменників“.

Твори: „Трави“, збірка поезій, Харків 1927; „Блакитний міст“, 1929; „Галаганів сон“, новеля, ДВУ, 1930; „Чотири вітри“, ДВУ, 1930; „Пісні та поеми“ Р. Бернса, ЛІМ, 1931, „Тисячі кілометрів“, нариси, 1931.¹⁾

Стільки подає московська „Літературная Енциклопедія“. Там же зауважається, що на ранніх творах Мисика: „Простяглися степи“, „Степ“, „Літо“ позначився вплив неокласиків та символістів. Закидається йому „відрив від соціалістичної дійсності, ідеалізація античності, інтелігентський естетизм“.

Та навіть такий невибагливий марксистський критик як Я. Савченко в рецензії на першу збірку Мисика стверджує: „Мисик безперечно поет здібний, культурний і заглиблено зосереджений“. „Він — епігон неокласиків. І треба сказати — епігон яскравий“. „Лірика Мисикова в тематиці природи сповнена тонких спостережень, позначена багатими емоційними нюансами. Віє від неї простотою та шляхетною щирістю“²⁾.

Мисик справді є майстром пейзажу, зокрема степового.

Простягся степ неясно і широко

У світлу далину простором мовчазним.

¹⁾ На жаль, ці збірки були мені недоступні й довелося обмежитися до речей надрукованих по журналах і альманахах.

²⁾ Я. Савченко; В. Мисик, „Трави“. „Життя і Революція“, 1927, ч. 10-11.

У висне небо тихе і глибоке
Шатром ясним.

Людина підпорядкована краєвидові, тоне в ньому :

І часом через шлях з вуздечками дзвінками

Пройде пастух.

Такий само мовчазно = нерухомий образ нив у посуху, коли „стікає золота зона у теплий пил“³⁾).

Степ у Мисика такий живий, що стає образом самого життя ; трава — символ вічного відродження, майбутності:

Одживають печальні, сірі

Й безконечно буйна, жива

Над усім в голубім безміррі

Проростає трава.

Бо минуле твоє в могилах,

А майбутнє в траві.⁴⁾

„Сонце і земля, вітер, ріки, проріст трави, буйна й плодюча сила чорнозему — такий тематичний комплекс поезії“ — зауважає слушно Я. Савченко.

У хмельних, веселих корогодах,

Що вестиме веснами любов,

Ти не вмиш, поки жене природа

У зелену і червону кров.⁵⁾

„Помилились би — каже Щупак, — коли б гадали, що в нашій поштовтневій літературі не натрапляємо на пантеїстичні малюнки природи. Досить взяти книжку поезій Мисика „Чотири вітри“, щоб переконатись, що це так. У цього поэта пантеїзм навіть переходить у містицизм. Тут виступає не тільки злиття поэта з природою, а страх перед всевладою силою природи. Можна сказати, що ці мотиви проказані були поетові його невір'ям, або ворожим ставленням до могутньої сили партії і пролетаріату“.⁶⁾

Справді Мисик дає, напр. у „Під Івана Купала“, дуже насичені, пройняті якимсь первісним поганським містицизмом рядки :

„Як просторо, як п'яно, як душно в світі !

Небеса в запинало сухе сповіті“ ...

В цю гарячу ніч такий на землі неспокій !

Риба в ріках скидається, ходить під самим верхом.

„По дібровах, по заростах повно вогню молодого —
Вся земля, як сп'яніла, в купальському чаду !“⁷⁾

³⁾ „Зона“. „Червоний Шлях“, 1923, 1. (Зона = почорніле від сонця зерно).

⁴⁾ „Трави“. „Ж. і Р“. 1927, 9 — 10.

⁵⁾ „Ж. і Р“, 1927, 10 — 11.

⁶⁾ „Радянська Література“, 1934, 8, ст. 5.

⁷⁾ „Літературний Ярмарок, 1929, 4.

Такий інтензивний Мисиків малюнок літньої природи. Для кожної пори року він уміє знайти відповідний кольорит і ритм. —

Стану, слухаю шуми й не можу наслухатись. Глухо
Стогнуть яруги, в полях вільно потоки шумлять,
Сніг підпливає, сідає і десь на узбіччю з-під нього
Тонко дзвенить, не згаса лірика тихих струмків.⁸⁾

Це бурхливий березень, а ось блаженна тиша розквітливих садів :

Не вшелесне, не вшумить —

О щаслива мить.

Свисне пташка в лету —

Всі сади в цвіту.

Ні дощу, ні вітру — лиш

білоцвітна тиш.⁹⁾

Багате й пишне літо відбите в Мисика в усіх моментах і нюансах, коли :

Вдалі спокійно і ліниво
Стояла спека, як стіна,¹⁰⁾

і коли :

В горі громи гудуть,
Шумлять дощі холодні
У роси в траві ллють,¹¹⁾

Ось незрівняна антропоморфізація :

Обмолотилось літо,
Штилі зносило, зерно ссипало,
Честь = честю
Прибрало в хаті,
Змело з дуток мертвих мух,
Пахучий хліб на хронових листках
Із печі повисаджувало — та й лягло
І вмерло.
Хто його могилу знайде,
Малесеньку могилку —
Між тисячами інших ? —
Невтішна вишня —
Хитається над нею
І плаче солодко...¹²⁾—

Або другий приклад, однаково зворушливого, дуже по-свідовно переведеного образу :

Минуло літо.

Зайчиком малим,—

Прижавши вушки теплі закивало

З гори униз, у синю в'янь долин.

⁸⁾ „Ж. і Р.“, 1927, 10 — 11.

⁹⁾ Там же.

¹⁰⁾ „Ч. Ш.“, 1923, 1.

¹¹⁾ „Трави“, „Ч. Ш.“, 1923, 9.

¹²⁾ „Ч. Ш.“, 1926, 1.

За осени туманне покривало,
В траві сухі лишило кутяшки,
Дрібні сліди у пилові м'якому...¹³⁾

Мисик — справжній майстер осіннього пейзажу, і в ньому йому дорівнює хіба тільки Стефанович.

Ще теплі роси, ще в полях полових
легка імла,
А осінь прощви жовті по дібровах
вже почала.

Прошила спершу чисницею в листі
лиш де-не-де

І що не день, мережки золотисті
ясніш веде.

І що не день, чіткішають могили,
сіріє луг.

Були качки — в траві шорсткій лишили
легенький пух.¹⁴⁾

Всі осінні фрази відбиті, всі відтінки золота:

А вересень давно

У вальсах листяних п'яніє —

І десь під шум його веселий,

За серце ухопившись,

Кров'ю

Тополя кашляє на дах.¹⁵⁾

Ось ще пізніше; жовтень:

Тонко на зорі

Калюжі шерхнуть. Струнко сходять дими

В повітрі тихім.

— — — — —
І кожен клен — світильник. Жовтий віск

Щодня стеблом стікає по краплині.

Гаснуть клени.¹⁶⁾

Мисик є тонким ліриком, і тільки ним, чи мріє він, чи борониться проти того.

Одснилося, одмріялось

Давно, давно, давно.

І забродило радісне.

Нове кріпке вино.

В яругах понад хатами

Благословена синь.

Співають над загатами

Прозорі ясені.

По славних, бурних, проклятих

Розхристаних літах

¹³⁾ „Вишневай шум“, Ч. Ш., 1926, 4.

¹⁴⁾ „Осінь“, „Антологія української поезії“, III, 1931.

¹⁵⁾ „Ч. Ш.“, 1926, 1.

¹⁶⁾ „Вишневай шум“, „Ч. Ш.“, 1926, 4.

Усе тяжкішим золотом
Схиляються жита.¹⁷⁾

„Його... соціальні інтереси — пише Савченко — рішуче невиразні. Вся лексика, епітети, метафори свідчать за те, що Мисик сприйняв і вміє емоціонально пережити тільки декоративно-мальовничу сторону села“.

Край шляху пастушки зібралися біляві
Й сміються у траві пустивши по отаві
Лінивих, на боках залежаних телят,
І світлом і теплом од білих віє хат.¹⁸⁾

Може Мисик і відчуває ідилічно, та в його плястичних, стилізованих людських образах є тисячолітня мудрість і естетика селянської національної стихії. Мисик своїм відчуттям села є поезії тим, чим нашої сучасній прозі став Косинка.

Всиха садок. Що літа, що зими.
Гілки гниють і падають самі...

Та десь безпечне діти
всі розбрелись, хто в місто, хто в село.
І ні одне лопати не взяло...
І цілі дні, важку забувши втому,
Трудилися мати в садові пустошу,
вагою літ пригнуті до землі.¹⁹⁾

Є в цій якась тонка мелянхолійна символіка, що тужить над спустошеним селом. І як останнє втілення старого питомого духу і побуту встає постать баби:

А вночі, без краю сни їй сняться.
Сни тривожні, дивні, що бувають
Кажуть люди, тільки перед смертю.
То весілля сниться... Вся у квітах
Між дружок стоїть вона.²⁰⁾

Ні, таки „одснилося, одмріялось“, і приходять, хоч не „бурні“, та стократ „проклятіші“ літа.

...трактори між хат.

Ось котять...

Гляньте: тут Ілліч щоранку

Прийма парад.²¹⁾

Трактори з „Іллічем“ увірвалися раптом з реконструктивним періодом у поезію Мисика. Знаємо, що шлях їх до української літератури лежить через брами ГПУ, і встоятись перед цими танками московського наступу можна тільки за ціну життя. В. Мисик вже 1928 р. стає співцем такого модного тепер „советського патріотизму“:

¹⁷⁾ „Ч. III.“ 1926.

¹⁸⁾ „Ж і Р.“, 1927, 10—11.

¹⁹⁾ „Мати“. „Ант укр поезії.“ III.

²⁰⁾ „Баба“ „Ч. III.“ 1927, 3.

²¹⁾ „Ант. укр. поезії.“ III.

І тундри, і болота, і сніги,
 І невідомий глиб тайги, —
 І просторі степучі, сонні,
 І міст, і селищ ряснота,
 Люблю Тебе —
 без меж, кордонів,
 Республіко труда!²²⁾

Нехай, мовляв, горять шляхи „в жаданий Геліоса край“.
 Докочується Мисик до оспівування „Турксибу“ (новопобу-
 дованої залізничної колії), у віршах, що, позбавлені почуття,
 виявляють проте майстерність автора — жонглювання сло-
 вом цікаву ритміку, динамізм — зброю, що нею володів і
 свідомо нехтував перше суворий й тверезий поет.

Ти вогнями сигналь у незмінну даль
 Казакстанський могучий глиб!
 День і ніч вий, свій марш боевий,
 Свій заспів новий Турксиб,
 Простягайтеся вдаль, залізо і сталь,
 І гудить на високий лад.
 Це в рішучі бої бригади свої
 Посилає Країна Рад.²³⁾

Дальшим прикладом такої „поезії“ „на високий лад“ є
 вірш присвячений... Сталінбадові, з тими ж ритмічними
 вартостями:

Розпечений обступ сонця кругом, —
 І твердо впершись у стіл,
 Сидить в кабінеті тіснім нарком
 Над горами мрій і діл.

— — — — —
 І встає біднота в кишлаках від сна
 І дружньо²⁴⁾ б'є басмачів.

— — — — —
 І могутньо серце б'ється у нім —
 Серце більшовика!²⁵⁾

Та про те, яку творчість родить московська літератур-
 на диктатура, свідчить найкраще Мисиків вірш: „Перед ве-
 сною“. Він уже відбиває „останній штурм соціалізму“ на
 рідному йому селі:

В подвір'ях перекликаються нові слова:
 Колективізація, засівкампанія.

Далі мова про корів:

Їх мучить загонів зимових брудота —
 вони рогами піднімають ворота,

²²⁾ „Ж. і Р.“ 1928, 3.

²³⁾ „Пісня про Турксиб“, „На жовтневих барикадах“, Альманах, 1932.

²⁴⁾ „Сталінбад“, там же

²⁵⁾ Звичайний в українській радянській літературі москалізм; значить
 —однозгідно, гуртом.

вони ревуть із усіх дворів ;
 Час ! Давно вже час ! в колектив !
 Із стаєнь грузьких у відповідь їм
 над кожним двором і над хатою кожною
 стугонить іржання і поду грім.

— — — — —
 І ось незаможник виходить : що ж —
 годі стугоніти, журитись нема чого,
 я до вас приєднаюсь. Колектив дайш !
 Доволі скініння й ждання ледачого —
 доволі, доволі в дворах ревіти —
 виходьте всі з зогнилих повіток,
 ламайте загороди свої,
 збирайтесь до однієї сім'ї,

— — — — —
 Збирайтеся, корови, — а ви, коні,
 працюйте в одній великій колоні...²⁶⁾

Іллічів трактор посунув далеко. В степах „схиляються
 жита“, та не для їх голодних мешканців, а московської па-
 щеки. Це він, трактор „суцільної колективізації“, „ліквідації“
 куркуля, як кляси“ і України як нації, перекотився через сві-
 жого й запашного, як степові трави, Василя Мисика. Та що
 здолає вбити животворчу силу землі ? Бачимо:

...Безконечно буйна, жива
 Над усім в голубім безміррі
 Проростає трава.

Н. Г.

Советські літературні аскари

II.

ЮРІЙ ЯНОВСЬКИЙ.

Юрій Яновський є сьогодні без сумніву одним із гене-
 ралів (рас ?) від прози літературних аскарів. Надзвичайно
 інтелігентний, він уже давно звернув на себе увагу читачів
 та критики (А. Ніковський, Я. Савченко, П. Колесник, Ф.
 Якубський та інші). Знаємо за його збірку оповідань **КРОВ**
ЗЕМЛІ, п'єсу **ЗАВОЙОВНИКИ**, поезії тощо. Однак Ю.
 Яновський здобув собі ім'я і став визначним зовсім не як
 драматург чи поет, але як романіст. Три речі зробили його
 видатним і сьогодні його характеризують. Насамперед це

²⁶⁾ „Перед Весною“, там же.

МАЙСТЕР КОРАБЛЯ¹⁾, потім — ЧОТИРИ ШАБЛІ²⁾ і на-
решті — ВЕРШНИКИ³⁾), останній його роман.

Ю. Яновський, без сумніву, суверенно володіє технікою роману. В МАЙСТРІ КОРАБЛЯ подає життя способом пов-
новлення (остранения), в ЧОТИРЬОХ ШАБЛЯХ — експери-
ментує романтично, а ВЕРШНИКИ — кілька новел зв'язаних
у роман тільки дієвими особами, подібно як у Ю. Косаче-
вому „Сонце в Чигирині“.

Як у формі цілого роману, так і у фразі та відступові,
Яновський творець, майстер та експериментатор. Літератур-
ні спроби, останньої доби не згинули для нього безслідно.
Не сприйнявши доби розкладу, анархії літератури ідейно, у
зміслі наприклад т. зв. об'єктивного зображення життя ім-
пресіоністами, — Яновський проте оживляє своє речення,
уступ та цілі новелі саме імпресіоністичною їх будовою.
Його фраза напр. майже натуралістична. Але натуралістич-
ною вона не є. Це тільки рафінована стилізація.

Ось напр. перший уступ ВЕРШНИКІВ :

„Лютували шаблі, і коні бігали без вершників, і Полов-
ці не пізнавали один одного, а з неба палило сонце, а гел-
гання бійців нагадувало ярмарок, а пил уставав, як за че-
редою, ось і розбіглися всі по степу, і Оверко переміг. Йо-
го чорний шлик віявся по плечах. Рубай, брати білу кість!“
Пил спадав. Дехто з Андрієвого загону втік. Дехто про-
стяг **руки** і йому **рубали руки**, підіймав до неба вкрите пи-
лом і потом **обличчя**, і йому **рубали шаблею обличчя**,
падав до ЗЕМЛІ і в ЗЕМЛЮ, захлинаючися передсмертною
тугою, і його **рубали по чім попало і топтали конем**“⁴⁾.

Бачите, як тут, у кількох цих реченнях, знаки розділо-
ві не служать віддихові при читанні, не роблені за правилами
логіки, книжка має впливати на почуття.

Звернімо увагу на цілість уступу новель Яновського. Хоч
би (уривок) такий :

„Гострі рибальські очі побачили далеко над берегом у
напрямку з Одеси — людину. У біноклі вона стала солда-
том. Із степу показалаась друга постать. У біноклі вона ста-
ла солдатом. Рибалка обдивився, чи добре замасковано не-
безпечну печеру, відійшов далі по березі, заходився коло
сіток на приколах, **солдати наближалися**. Над Одесою
йшов дощ, Пересип був у мряці, на рейді диміли крейсери
й міноносці, **солдати наближалися**. Гречо посівав море-до-
щем, тільки чому ж не видно патруля, може він потім при-

¹⁾ **Майстер корабля**. Роман. Книгоспілка. Обкладинка проф. В. Г. Кри-
чевського Харків, Тпр. 3000. Ст. 224. Ціна 2 крб 75 коп. 1928

²⁾ Ю. Яновський: **Чотирі шаблі**. Роман. Книгоспілка. 1930. Ст.
226. Писано 1926—29.

³⁾ Ю. Яновський: **Вершники**. Роман Журнал „Радянська Літера-
тура“ кн. 7 з р. 1935. Ст. 5—70. Портрет автора.

⁴⁾ **Вершники**, ст. 5.

їде машиною або моторкою. Стара Половчиха десь в Одесі на базарі, хіба з тієї риби проживеш, **солдати наближалися**. Вони йшли рівним військовим кроком, вони сунулись, як на магніт, Половець для чогось промацав свої кощаві руки. Він був середній на зріст і завжди дивувався, коли велетні — сини обступали його мов бір, **солдати наближалися**”⁵⁾

Цілий цей абзац сконструовано імпресіоністично, із перескакуванням з предмету на предмет, портрет починається одною рисою й не кінчається, вжито характерних, невідразних „чомусь“, „може“, „десь“, — у маляра були б це плями, точки. Знаки розділові знов — як у першому уступові.

Свою розповідь Яновський підсилює ще й засобами властивими поетичній мові, напр. повтореннями. У нього повторяються звуки, слова, цілі речення. Щоб знов не цитувати, хай читач ще раз прочитає горішні два уступи і зверне увагу на підкреслення.

Не всі, звичайно, Яновського експериментаторства явища додатні. МАЙСТРА КОРАБЛЯ напр. тяжко читати. ЧОТИРИ ШАБЛІ читаються вже далеко вільніше, а ВЕРШНИКИ — бездоганно.

Щоб кінчити з цією формальною стороною, яку часто в нас, особливо по цей бік Збруча знехтовують, звернімо ще увагу на образність мови Яновського. Прикладами для цього послужимо з „Чотирьох шабел“.

Ось вам вітання: „Добрі ви гості, та в середу трапились“⁶⁾ Серeda — пісний день. Або ось робить Шахай перегляд перед боем. Нічим іншим не характеризує письменник цей мент, для багатьох безпосередньо перед границею небуття, як оцією фразою: „Чи всі понадягали чисті сорочки? — питає Шахай і всі здригаються“⁷⁾ Або далі. Каже Шахай: „Треба розбити (французький десант Н. Г.) дощенту, до білого прапора...“⁸⁾

Так само в описах природи Яновський „блискучий стиліст та стилізатор“⁹⁾. Треба підкреслити, що він не тільки візуаліст, він природу не тільки бачить, він уміє її й чути, сприймати всіма змислами. „Дерева на крутих схилах берегів — сосни й лиственниці — шаруділи так, ніби з них сипався весь час пісок“¹⁰⁾. Щоб нам передати своє чуття природи, оте шарудіння — шелест, вживає Яновський засобу т. зв. імітативної гармонії феномену з образом — купчить у фразі ономатичні „с“ та „з“.

⁵⁾ Вершники, ст. 9.

⁶⁾ Чотирі шаблі, ст. 39.

⁷⁾ Чотирі шаблі, ст. 53.

⁸⁾ Чотирі шаблі, ст. 66.

⁹⁾ A. Polockyj: Die neue ukrainische Literatur „Slawische Rundschau“, Nr. 1/1935.

¹⁰⁾ Чотирі шаблі, ст. 205.

„Сонце лежало зовсім на обрії, ніби воно лагодилося котитися землею, як велике червоне колесо. **Дмухнув по землі осінній вітер, дмухав просто в сонце, і врешті зіпхнув сонце за обрій.** Довго горіли хмари в горі, доки сонце котилося десь за землею і падало нижче й нижче. Хмари поставали рожевими, як пальці“.¹¹⁾

Ці образи трошки щось інше як „обязательное остроумие“ деяких московських скалозубів”.

МАЙСТЕР КОРАБЛЯ та ЧОТИРИ ШАБЛІ написані ще без братньої допомоги любимого вождя П. Постишева, за харківського періоду. Загально можна сказати, що ці дві книжки мають у собі дещо з українського духа.

ВЕРШНИКИ — це вже продукт „соціального замовлення“ секретаря комуністичної партії за новітньої, київської доби, і то для журналу „Знам'я“. Цей журнал уже п'ять років виходить у Москві і виховує колгоспників та „пролетарію“ у військовому дусі. Не дивуйтеся! Від часу, відколи комуністичні бонзи засіли на троні Романових, пролетаріят має батьківщину та повинність за них... умирати.

Працівним сектором письменника — є військове та морське життя. Яновський ідеалізує армію, військо. Поки був українським письменником — свою, відколи є аскарком — чужу, ворожу. Цей баталіст любить так само наше море. Хоч і жие він, як здається, у Харкові, проте є це письменник Чорного моря. Життя рибалок, їх мова та мова навігації взагалі — домени Яновського. Причорноморський та Приозівський край — спеціальний Яновського край.

Ю. Яновський цілком певний свідок української мертвої природи, української мови, добрий мистець = техник. Але як би було треба кликати його за свідка української духовної дійсності, тут віри йому у всьому не можна йняти. Ще перші два твори мають у собі і багато позитивного, але ВЕРШНИКИ на пам'ятку української дійсності слабо надаються. Це хіба пам'ятка подій на території України. Ясно, бо, що задачею українського письменника, — не є тільки українськими словами пописати українську дійсність. На українську дійсність треба ще дивитись українськими очима. Коли хтось на неї дивиться чужими очима, бачить фальшиво. Яновський на війну з Врангелем дивився не своїми очима, такими які у нього випрацювались у ЧОТИРЬОХ ШАБЛЯХ, а очима московських посіпак на Україні. Тому українська дійсність у ВЕРШНИКАХ бачена фальшиво, не українськими очима, але конвенційно, через московські клясово забарвлені (з антагоністичною аберацією) окуляри. Чи може це атавістичний відгук знаної старої теорії про те, що Росія, сіріч СССР, виконує за нас якісь історичні зав-

¹¹⁾ Чотирі шаблі, ст. 62—63.

дання? Була б це характерна єдність в думках старих і нових москофілів.

МАЙСТЕР КОРАБЛЯ, яким Яновський висунувся, твір політематичний. Є це історія любовного многокутника з показом якоїсь специфічної радянської інтелігенції десь на кінофабриці у великому порті (Одеса?). Я. Савченко так оцінює цей роман: „Пафос авторів у тому, щоб надхнено ствердити життя, процес біологічний та соціальний; бурхливу повнокровну молодість і мудру старість; радісну, соціально = виправдану й доцільну працю й потужні, непригашувані пориви людини: творити теперішнє, пориватися в майбутнє, шукати невтомно й героїчно шляхів до створення гармонійної людини, гармонійного соціального трудового колективу та високої соціальної культури“. Так зв. марксистська критика осудила роман, як буржуазно-національний. Та що літературі до марксистської критики?

Роман цікавий як вихідня база для розуміння світогляду українських письменників згрупованих коло „Вапліте“ та „Пролітфронту“. (Яновський був тоді хвильовіст). Є тут багато реплік характерних для часу.

„Мене приваблював порт. У його порожнечі і пустельному вигляді я бачив мовчазне змагання двох світів. Нас і не = нас!¹²⁾

Тут — фальшивий ностризм.

Хто є тут — ми? Письменник відчуває себе громадянином советської держави (бльокованої не-советським світом), а не членом української нації. Думає фальшивими механічними, (а не соціальними) категоріями Скрипника: „все, що є по той бік кордону — то є контрреволюціонер, все, що по цей бік кордону — радянське“! Скрипник, як угорі Яновський, стотожнюється з ворогом та парцелюють націю по лініях уявних революцій та державних кордонів. Українське ми не вміщається в рямці якоїсь сьогоднішньої держави, **пострум сміє стотожнюватись тільки з національним.**

Та в романі багато і еретичних думок з точки погляду колоністів на Україні. Як не могла марксистська критика оцінити такий дух роману як не буржуазно = національний: „Ти може думаєш завше одягати наших людей у драні свитки й вишивані сорочки? Страждання, злидні, соловейко й постійні мандри зі своєї землі — на землі інші, у каторгу, в ярмо, в перевертні? Ти думаєш, що ми не можемо підняти якір свого корабля й поставити паруси?“¹³⁾

Типаж та ситуації МАЙСТРА КОРАБЛЯ, так само як і його ідеологія та стиль ще дуже слабкі порівнюючи з пізнішими його речами. Ні одно ім'я цього роману, здається, не стане звоним у поточній розмові українського громадянства.

¹²⁾ Майстер корабля, ст. 17

¹³⁾ Майстер корабля, ст. 129.

Сливе всі ситуації випадають з голови, по прочитанні. А ритуалізм автора (запанібратство з читачем і т. д.) йде кожному на нерви.

По написанні свого першого роману — Ю. Яновський правіє, як публично оскаржує його, „еврей“ „Самійло“, (Шмуль) Щупак, в доповіді на літературнім вечорі ФОРПУ в травні 1931 в Києві.

Результатом цього правління виходять прославлені Яновського партизанські — способом виступу і змістом — ЧОТИРІ ШАБЛІ. Тому що цей твір в Совдепії на індексі, а за кордоном його тяжко дістати, постараюсь його трошки докладише зреферувати. Читач вибачить за багато цитат, але як дати уяву про книжку яку імовірно не читатимете?

ЧОТИРІ ШАБЛІ — це Шахай, Галат, Марченко, Остюк. Чотирі типи волевих, виміряних військовиків, що воюють за українську землю з чужинцями, та мають трохи відмінну від большевиків філософію життя. Це вожді партизанської армії, що бачать як

Багато в світі радости й принад,

Країн багатих і зелених вічно...

ТА ЩО НАМ ЇХНІЙ БУНТІВЛИВИЙ СТЯГ,
КОЛИ НЕ СТЯГ ЦЕ НАШОЇ ВІТЧИЗНИ?

Історія цих героїв розказана в сімох розділах роману, з віршем як вступом до кожного. Чотирі військовики з фронту, по скінченні світової війни дістаються до себе додому десь у Ново-Спаське. Згуртовуються, розброюють офіцерський ешелон і Марченко формує армію, на чолі якої стане Шахай. Армія розбиває французький десант під Успенівкою (біля Одеси, білий загін під Павлівкою, й раз, оточена, блискуче пробивається. Покриті славою, герої в Українській Соціалістичній Радянській Республіці належно нагороджуються. Всіх чотирьох застаємо на кінці роману як вони „будують соціалізм“... б'ють каміння на шляху та копають вугля в шахтах! Будьонного, Ворошилова, Тухачевського..., між іншим, там не зустрічають.

Одною тільки рисою відрізняються ці будівничі соціалізму від тисяч інших безсловесних покірних рабів: вони розуміють, нарешті, що їх обдурено. Коли бились, думали, що б'ються за Україну, а вийшло збудували — Союз.

ЧОТИРІ ШАБЛІ у відміну від МАЙСТРА КОРАБЛЯ твірмонотематичний. Викликати почуття, що революція тільки початок у визвольному поході народу, віками — завдання роману.

— Те, що ми досі робили, друзі, — каже Шахай, — тільки мізерний початок. Тисячі людей, що ми їх поклали в штурмах — тільки перший камінь нового будинка.

Історія революції передана зо становища одурених, розчарованих. Як починається історія, товариші співають:

Ой, не знав козак,
 Ой, не знав Супрун,
 А як славоньки зажити,
 Гей зібрав військо, славне запорізьке —
 Та й пішов він орду бити.† —

А як кінчається, то бувший червоний український командарм та його маршали „били каміння, на шосе і давилися пілом з коліс“, та доспівували:

Ох, і ти козаче, козаче Супруне,
 А де ж твої прегромкі рушніці?
 Гей, мої рушніці в хана у світлиці,
 Сам я молодий у темниці.
 Ох, і ти козаче, козаче Супруне,
 А де ж твої воронії коні? —
 Гей, мої коні в хана на припоні,
 Сам я молодий у неволі.

Зверніть увагу на **паралелізм образів** цієї думи та роману Яновського. Популярна ця пісня і в інших „союзників“ іншого нашого сусідоньки.

Розчарованням пройнята навіть осінь того смутного року, коли Шахай з товаришами прозріє, що був обманутий. Оце її **експресіоністичний** образ. (Яка завше у Яновського форма адекватна змістові!)

„Стоїть надзвичайна осінь. Голе поле простягається у всі сторони, воно остудилося на зиму, на ньому не коливається мариво, оманні краї. Таке поле — не для мрій. На ньому немає непевних контурів, теплих хвилястих ліній весни. Пора суворого споглядання. Дні холодної нудьги за невідомим. Час, коли людина, ніби готуючись до смерті, може подумати об тім, чого вона боялась ціле життя. Сонце жовте котиться по небі без тепла. Пролітають гуси в ірій і журавлі. Безшумні ескадрильї їхні кидають зрідка на землю зовучі голоси. Люди змінюють професії, переселяються в інші місця, зважуються на вбивство — тільки тому, що осінь незвичайна пора року. Те, що здавалося світлом на весні, пожежою влітку — тепер воно блимає — каганець, поставлений на обрій. Пристрасні слова — облітає з них листя, видно порожні літери, як голі віти дерева, крізь них — шаршавий сірий папір, шаршаве сіре небо. Поле поросло бур'яном, він, висхлий і неживий, ще не падає гнити. Сухо, куряться шляхи.

Четверо друзів сидять на пагорбку. Наче виходивши багато доріг, вони сіли спочивати. Шахти обступили їх, як давні козацькі могили“.¹⁴⁾

Походити з низів суспільства, це значить мати перечулене серце. А голову — повну утопій та віри то в царя, то в

¹⁴⁾ Чотирі кораблі, ст. 214.

іншого „вождя народів“. Хіба чотирьох друзів — і позитивне роману, — що цю їх хибу показує :

„Вони були довірливі, коли ворог хотів їх ошукати, вони були не тривкі там, де треба було перечекати, вони були жалісливі там, де ворог удавав, що просить милости“.¹⁵⁾

Такі були й їх предки. Якийсь чужинець ніби так поучає Остюка в Парижі :

„У вас добре вміють тільки умирати. Англійські журналісти сімнадцятого століття виповнено портретами ваших гетьманів та полковників, військові спеціалісти вивчають їхні походи та переможні бої з поляками й турками, все йде до того, що на сторінку історії впливе новий могутній життєздатний нарід, та все раптом летить шкеребеть : гетьмани зникають, пропивши всі славні діла, полковники розкішно умирають, четвертовані, колесовані, на кіл посаджені, у мідних биках підсмажені, або стають московськими боярами, кличуть до себе воевод і — ганьба!! — стають рабами незвойовані, неподолані на полі бою, не примушені силою до покори...“¹⁶⁾

„Вже пора, щоб хтось з цією філософією української історії з наших істориків зійшов на герць. Незвичайно всуґерують її нам саме чужинці, і то не далекі французи, а таки найближчі сусідоньки. Біда тільки, що дістається вона до українських романів і то тих, що мають на меті відродити, оздоровити українські голови. Хіба цієї філософії та, що вона на карб українській нації приписує всі **частинні** невдачі чи то селянських, чи то козацьких, чи шляхетських заворушень на Україні. Історію України викладає як історію українського народу. Проблема повстання українського народу, яка перед кількома роками дебатовалась на сторінках ЛНВ, мусіла б бути обґрунтована науково-історичним твором. Відколи взагалі нарід наш послідовно став звати себе українським? Шевченко себе ще українцем не зве. А тим часом ясно, що тільки ім'я надає колективній формі колективної індивідуальності. Бідні були від непам'яті, але тільки відколи вони себе усвідомили як пролетаріят, стала ця соціальна категорія політичною силою. До тієї пори були бідні тільки предметом філантропії багатих. Про **ім'я, назву**, проф. др. В. Бауер каже : „слово як тисячу інших слів нашої мови.“ Де одначе розходиться про таке, що має служити на означення духових витворів, то тут помічаємо особливу залежність між іменем та поіменованим предметом.

Допіро ім'я надає поняттю потрібну сталість та істотно зміцнює сили, що до того спочивали колю нього не займані. Потрібуємо отже студії не тільки про генезу імени України, але й імени українського народу. Треба вияснити як пропа-

¹⁵⁾ Чотирі шаблі, ст. 163.

¹⁶⁾ Чотирі шаблі, ст. 162.

дали всі ці старі „козацька нація“, „черкаси“, „руські“, „русини“, „руснаки“, „малороси“ ітд., а як на їх місце появлявся соборний термін — український. Як з колишніх латинців повстали через флорентійців, генуезців, венеціанів — модерні італійці, як з усяких прусів, баварців, саксонців... модерні німці, так і із усіх українських племен історія виховує мугутній український нарід. Цей нарід ще ніде в історії не був побитий, місце під сонцем здобув собі там, де кілька народів перед ним вигинуло, а сьогодні стремить з подивугідною послідовністю предками здобуту землю — удержати. Наймирніший хлібороб, нині загрожений у своєму існуванні, духово мілітаризується. Щоб духово його перемогти, чужинці посилають йому контрабандою данайські дари дефістичних філософій. Хто дасть нам синтетичну філософію нашої історії, — а не механічні песимістичні висновки з фактомонтажів ліберальної доби?

Ціле розчаровання наймодерніших наших москофілів видко з цієї фрази „чужинця“. Прибрані до рук, відставлені в житті від усіх командних постів, післані тільки каміння бити або пропагандивні кличі писати, похоплюються вони й каються „що вони довірливі були“...

Такі настрої коло 1928 характерні для еліти українських комуністів. Ці настрої стверджує в літературі А. Полоцький у цілому ряду письменників. Передовсім є тут сам Хвильовий з цими настроями у „Вальдшнепах“, а потім всі ті, яких звиклося звати хвильовістами: Петро Панч, М. Йогансен, Яновський, Копиленко, Сенченко...

Вся Україна жила ненавистю до Москви, що видалась, потім у хвилі саботажів, та була здушена голодом... Ми-стецтво визначається саме тим, що воно своїми творами організовує розрізнені у світі індивідуальні (а тому безсилі) почуття, єднає та скріплює людей одного психічного комплексу в велику громаду (а значить у силу). Незадоволення було досить, та не було воно скероване в одно русло. Література мала допомогти організації нації.

Тому каже П. Колесник... „Спущено на воду „сереброкрилі кораблі“, затужило бо море за відважними мореплавцями — конкістадорами, за вольовими людьми. З початку Хвильові — Карамазові рятували себе з безхарактерності, безвольності коло ніг фашистки Аглаї, потім вони сідали на „фантастичний брич“ і плили під націоналістичним войовничим, загарбницьким прапором до чужих земель, щоб здобути собі там хворобу — **ностальгію**, тугу за батьківщиною, якої бракувало їм досі (див. Майстер корабля Яновського) а то вони ішли в старі запорізькі церкви і там перед лицем „чубатих лицарів“ підносили клятбу „не допускати жалості до серця“ (Чотирі шаблі).

Проти державної сили апелюється завжди до сили народу, коли він виключений з поточного історичного процесу. В диктатурі пролетаріату цьому саме так є. Але завжди в історії, коли апелювалося до людю повставав романтизм. Хвильовісти, одже й Яновський, були тому романтиками. ЧОТИРІ ШАБЛІ — найчистішої води романтика.

Проти сили центральної йдеться з силами регіональними. Проти тоталіти ворога твориться тоталіта своя. Осередній уряд спирався на Україні на місто, московсько-жидівсько-польське. Мусіли Хвильовісти проти цього міста іти з селом. Іти з селом, правовірний комуніст не міг, але радо з ним ішов „попутчик“. Яновський не був комуніст (тепер є?), він був тільки попутчик. ЧОТИРІ ШАБЛІ — селянський твір, відбиває настрої модерного українського села в боротьбі з чужонаціональним ворогом. Тоталіта настроїв українського народу витворена конструкцією акцій твору, де у протилежність до протегованої макулятури („Чайка“ Дм. Бузька а под.) бій ведеться з **неспорним** ворогом.

Большевики так розуміли ЧОТИРІ ШАБЛІ:

„Вже 1932 року під час XVII. партконференції або незабаром після конференції появилось повторне видання „Чотирьох шабел“ Ю. Яновського. Цей твір нічим не кращий від націоналістичних творів, скажімо, Косинки, Антоненка-Давидовича тощо. Я думаю, що Яновський досяг у цьому творі „вершин“ у пропаганді націоналізму, індивідуалізму й ідеалізму.

Яновський подає не Червону армію, як основну силу громадянської війни, а партизанів. Пролетаріату, як проводиря збройної боротьби революції геть на всіх її етапах, також не існує. Основна постать — це партизани. Але ж ці партизани нічим не нагадують тіні революційної стихії, яка зростала на ґрунті класової боротьби і яка відтак була складовою частиною пролетарської революції на Україні. Партизани ці не є герої нової, невиданої ще соціальної революції, а неначе продовжники „вікової історичної борні“ „Українського народу“. Основні мотиви — стимули діяльності партизанів — це мотиви традиційного зв'язку з історичною минувиною та „національної свідомості“. Отже українська робітнича й незаможницька маса робила, за Яновським не пролетарську, а загальнонаціональну революцію. Радянську владу, перемогу над французами (надзвичайно знаменно, що на протязі цілої епопеї не натрапляємо на сутички партизанів спеціально з українською контрреволюцією), навіть соціалістичне будівництво в Донбасі — все це ніби підпорядковано безперервному історично-національному процесові, що набирає лише своєрідної, ну, скажімо, „радянської“ модифікації.

Героїв своїх Яновський романтизує в стилі легендарних, створених ретельною рукою буржуазних істориків, „національних лицарів“. Вони, мовляв, не одірвані від історичного „національного ґня“, а навпаки, тим яскраві, що є вище втілення національної самосвідомості, самопожертви й героїства. Вони продовжують плести „золоту нитку“ „славетної“ „національної“ історії України. Шахай — центральний герой роману Яновського, відштовхується від самого Богдана Хмельницького, корегуючи неначе його історичні помилки. „Хмельницький під Зборовим злякався брати до полону польського круля“. А ось Шахай не лякається французів. Історична аналогія ця вказує на певну авторову тенденцію показати, що маси селянства боролися в радянській революції за ту саму справу, за яку Хмельницький боровся в XVII столітті. Маємо, одже, виразне перекручення характеру і змісту нашої революції.

Увесь роман просякнутий націоналістичною романтикою. Все, що будьяк зв'язане з історією, трактується в позакласовому, всенациональному дусі і романтизується до найвищої міри. Тим то й бандурі співається дифирамбів, мовляв, „національний інструмент“.

„Її породив степ, вона передає трохи одноманітний гомін його, вона співає, як мужній і скромний степ. Їй припало завше співати про неволю і пригноблення цілого народу, вона примітивна, як і кожна печаль“. Автор, таким способом пропагує свою догмалістичну на націоналістичну естетику. Апогею націоналізму автор досягає там, де він свою націю обдаровує навіть біологічними рисами вищої якості. „Моя батьківщина — країна плідних матерів, — каже один з героїв. — Мій нарід, немає в світі більш плідного народу“.

... автор дивиться на революцію, як на „велетенський хаос“, і що, підсумовуючи наслідки громадянської війни, він через героя Остюка, який з партизана перетворився в дипкур'єра, бачить „батьківщину — бідну, порожню землю і червоні прапори на ній“. Крім червоних прапорів громадянська війна нічого, виходить, не дала. Так, по-націоналістичному Яновський підсумовує громадянську війну.

Яновський не вважав за потрібне внести будьякі корективи у своє повторне видання. Він цілковито знехтував марксистську критику. Тим характерніший є цей виступ в 1932 році, тим більш це дає підставу розцінювати його, як вияв буржуазної небезпеки¹⁷⁾

Большевицький чекіст досить правильно передає загальну ідеологію роману. Звичайно не вдається в її причини-

¹⁷⁾ С. Щупак: Боротьба за методологію. ЛІМ Харків, 1934. Ст. 133—136. Писано в квітні 1932.

Також не говорить, що перед упадком Скрипника, така була офіційна ідеологія КП(б)У.

ЧОТИРИ ШАБЛІ не індивідуалістичний, але навпаки — твір глибоко усвідомленого колективізму. Колектив плекає не тисячі анархічних індивідів, але організовує тисячі під проводом вождя. Колектив явище гієрархії. Шахай особливо підкреслений як тип вождя. Марченко, Галат, Остюк — різні людські типи головного штабу вождя. Один завидуючий (Марченко) що навіть на життя вождя пасе, інші — слухняні, вірні, віддані. Але всі вони живуть для одної спільної справи, **не їх особистої справи**. Вождь не вибирається, за принципом

Хай, чабан, усі гукнули

За отамана буде!

(Тичина — індивідуаліст!), а сам свій колектив організовує. Вождь, це в першу чергу організатор. Всі вожді свої сили зорганізували для себе самі. Такими були в новітню добу Мусоліні, Гітлер, Ленін, Петлюра. Таким не є Сталін. Це є урядовець з титулом вождя. Таким як Сталін — вождем, є А. Левицький — головним отаманом.

Риси, що приписує цьому селянському вождеві автор, характерні для настроїв та психології українського колективу під пору виходу у світ роману.

Автор справді своїх чотирьох героїв виводить з романтичної козацької старовини, а не з новочасних большевицьких чи соціалістичних впливів на Україні. Як офіційно й не офіційно поручено й допорушено. Свого революційного духа Яновського герої набираються зо свого оточення багатого на традиції минулого. Церкву в Ново-Спаськім будували ще запорожці... Ікони було змальовано з братчиків-будівників, з кошового отамана, з курінних. В такій церкві ставало страшно серед вусатих чорних лицарів, уквітчаних оселедцями, в козацьких свитах — лицарів жорстоких, та відважних. Вони позирали зо стін, переморгувалися один з одним — часто з призирством до молільників, іноді — вибагливо, рідко з потуранням¹⁸⁾

Над цією громадою ще має міць древній український Дажбог. І християнська церква є храмом Дажбога, особливо за весілля.

„Люди стояли не похнюпившись, на вінчанні церква робиться веселим храмом поганського древнього бога. Це — Дажбог, бог, бог — сонце, бог — година, бог зрозумілий, простий і гулящий“¹⁹⁾.

В селі співаються пісні про Трисвітлого Бога України:

Поміж трьома дорогами, ранесенько!

Там здибався князь з Дажбогом, рано, рано.

¹⁸⁾ Чотирі шаблі, ст. 13.

¹⁹⁾ Чотирі шаблі, ст. 14.

Ой, ти, боже, ти, Даж-боже, рано, рано
Зверни ж мені з доріженьки, ранесенько.
Бо ти богом рік від року, рано, рано
А я князем раз на віку, ранесенько²⁰).

Інстинктивно відчуває романтик, що відродження народу — це відродження культу його забутого Бога. Дажбог є зв'язаний з українською територією більше, як чужий візантійський Саваоф. Візантія, що в часі прийняття християнства на Україні, була перед таким самим упадком, як сьогодні Москва, щоб мати певного союзника, нав'язала Русі свою релігію. І гонив візантійський бог століттями наших предків у бій проти грецьких політичних противників — турків, і довів їх до затрати свого обличчя у спілці з православною Москвою. І гонив їх потім проти католицького Заходу, китаїською стіною відгороджуючи від центрів цивілізації, засуджуючи на нидіння на її периферії. Сьогодні москалі стараються защебити українському народові комунізм — московську релігію — бо знають, що тільки духово споріднений — на віки добровільний раб. Не за страх, а за совість. Тому особливо дбається за совість... Позбутись залежності, визволитись від когось, це в першу чергу значить відсепаруватись від нього духово, порвати з ним всі зв'язки. Боротьба з психологічною Москвою саме так була мислена Хвильовим. Образно — Дажбог — значить свою віру, свій світогляд, духову незалежність. Дажбог — це символ духової єдності українського народу.

Хотіти розуміти ЧОТИРІ ШАБЛІ — то ключа до їх розуміння треба шукати на кінці книжки. Саме розчаровання, якого зазнали москофіли під всесоюзним караулом і яке завуальовано, передав Яновський в кінці книжки, викликало рефлексії, що їх автор вкладає в уста своїх героїв на початку роману. Те, що говорить на початку, це вислід гіркого досвіду стану описаного на кінці книжки. Ох, ти, безтрадиційносте селянського народу! Селянин даліше двох-трьох поколінь назад не бачить. Традицій боротьби та політичних лекцій історії не знає. В кожному етапі боротьби емпірично мусить цих лекцій добувати, а щоб традиції не лишилися про це дбає окупант.

Справедливий і правий лише той, хто перемагає. Годі тобі згадувати за дурну справедливість. Сила і воля до життя — ось найсправедливіший закон". (Шахай)

Бачите аж до чого додумались льокайські душі. Коли це їм говорилося на початку боротьби „рябі гевали“ такої мови не розуміли. По кількох роках неволі — характерна зміна настроїв. Ідеалізуватись починає своя справедливість, честь, хоробрість. Ідеалізуватись починає **шабля**, армія, вій-

²⁰) Чотирі шаблі, ст. 17.

сько. Який це відмінний образ України, в поставі чотирьох лицарів, що співають :

МИ СТАЄМО ПЛЕЧИМА ДО ПЛЕЧЕЙ
І НА ЧОТИРІ БОКИ ШАБЛІ !

Від агітації прийдешнього зміновіховця :

Коли ти любиш рідний край, —
То так і знай, —
Що гук війни, огонь Перуна
Дочасні, як і свист бича,
І щастя дасть не блиск меча,
А вільна школа і трибуна !

(М. Вороний).

Українська думка, за мало кілька літ, повернулась на 180 ступнів! Побачила, що вільна школа і трибуна не існують без захисного меча. Ані хліборобити без меча не йде сьогодні, не такі часи. Тому ідеологічна характеристика Шахая набирає величезного значення.

„Земле наша, матінко, кров'ю полита, лежиш ти на похваті у всіх! Кожний руки, що від бажання спитніли, кладе на тебе. Але хто покладе руки на чепиги? Хто потім закрапле борозну на дощ і на врожай? Так і хочеться застромити зброю на межі й піти вздовж за скибою, витираючи піт. Ще не час, однак“. Так думає Шахай.²¹⁾

Войовничі борці за свій край: Шахай і його три маршали характеризуються :

„Такі люди ходять по сторінках історії, як по своїй хаті, і дивно стає, чому після них повстають зруйновані міста, кров, пуста, смердючі трупи. Може, завше шукання людського, справедливого і достойного дає такі наслідки?“²²⁾.

Шахай думає на Залізняка :

„Вони сміливі ці анархічні велетні, вияв сили і відсутність точки, до якої треба сили спрямувати. А зрячі придуть потім, витопчуть колосисті царини конем і застромлять списа глибоко на межі. Але треба берегтися анархічних сліпців: їхні діла відсувають перемогу в темряву, прийдешніх віків“²³⁾.

Про експериментаторів анархістів (кого загорнуто до цього образу?):

„Але божевілья нам не треба, — ще тихше говорив Шахай, — експериментів нам не треба. Немає для чого плавати сотням тисяч людей у крові, міста і села хай живуть і відроджують землю. Не треба божевілья туди, де буває велетенська надія. Надія охоплює нас, цілі мільйони людства здригаються, повертається на кін історії придушена, але

²¹⁾ Чотирі шаблі, ст. 93.

²²⁾ Чотирі шаблі, ст. 19.

²³⁾ Чотирі шаблі, ст. 25.

жива нація, вже грізно й тривожно вітають її сурми. Хто сказав, що нам треба божевілья? ²⁴⁾

Колосальне вражіння справляють, особливо коли знаєте, що це ж пишуть представники тієї нашої інтелігенції, що волила під вождя советського большевицького, — описи й рефлексії з боїв під Одесою.

„Ми стоїмо перед дверима історії, ми заходимо до будинка цієї курви, як рівні, ми заходимо, як Наполеон і його маршали, як косоокий, кривий хан Тімург, що розмахував мечем на цілу Азію й Європу, як Леонід під Термопілами, що загинув із своїми трьома сотнями, захищаючи стежку до Спарти. „Перехожий, скажи, що тут Марченко, Шахай, Остюк і Галат лягли, честь краю боронячи!“ На кам'яній плиті напише нащадок на місці бою під Успенівкою. Коли ми переможемо — нас потім прославлять і додадуть нам ще чужої слави і піднесуть нас на щитах угору для всіх прийдешніх поколінь. Коли нас переможуть — нічого нам чекати ні тепер, ні потім — від нас і нашу славу відберуть, розгонять нашу чесноту й сміливість, заплянують нашу мету і наші очі. Можна або перемогти або вмерти. Мертвих може не здійметься рука ганьбити. Горе переможеним! Переможця ж судить тільки він сам!“ ²⁵⁾

Все це пишеться для чого?

Шахай веде бій не для бою, як і Яновський грався не в літературу для літератури, як і борщ вариться не для борщу, а з педагогічною метою, із залізної потреби:

„Ми цих переможців світу (французів — Н. Г.) завтра рішимо, — процідив крізь зуби Шахай. Певне, увесь час, доки тривав бій, у Шахая були міцно стиснені щелепи. Я ненавиджу нашу націю за те, що вона не вміє до краю думати й до краю діяти. Хмельницький під Зборовим злякався брати до полону польського круля. Хтось може злякався б і тут французів, послав би зараз до них парламентарів і просив би їх помиритися з нами, поїхати геть від наших берегів, заплатив би французьку данину. Я хочу тут поставити своє життя і життя усіх наших партизанів, ми будемо битися до забою, оздоровимо голову і знайдемо енергію — боротися до краю, до перемоги, за гідність, яку розбудила в нас велика революція“ ²⁶⁾.

Шахай таким чином проповідує оздоровлення замакітрезних голів. В боях тратають бійці очі. Нарікають.

— Хлопці, — одповів їм Марченко, — коли я переможу, я вам пороблю електричні очі. Коли нас розіб'ють — ідіть і співайте по дорогах про нашу честь і закликайте до помсти ²⁷⁾.

²⁴⁾ Чотирі шаблі, ст. 52.

²⁵⁾ Чотирі шаблі, ст. 59.

²⁶⁾ Чотирі шаблі, ст. 66.

²⁷⁾ Чотирі шаблі, ст. 72.

Це і зробив один із розбитих, заспівавши про ЧОТИРІ ШАБЛІ. Книжку цю з історії українського письменства не можна буде викреслити.

ВЕРШНИКИ — натомість програмовий твір, що має служити обороні ССРСР від поневолених нею народів. Це явна покута за ЧОТИРІ ШАБЛІ для Яновського. Твір з явно накинutoю темою. Московський письменник, К. Паустовський, на нараді про дитячу літературу у Москві в січні 1936 казав: „Дуже перешкоджає працювати накидання тем. Між накинutoю темою і соціальним замовленням є велика різниця. Цілком ясно, що кожен щирий органічно-советський письменник, беручись за яку завгодно тему, тим самим виконує соціальне замовлення. Та все таки **уперте накидання тем широко практикується в журналах, газетах та видавництвах.** Це сплужує високопробну та низькопробну халтуру та дискваліфікує письменника“²⁸). Це в московських умовах, а в українських?

ВЕРШНИКИ в ідейному змислі сливе халтура, коли б не перших три новелі „Подвійне коло“, „Дитинство“ та „Шаланда в морі“. Решта книжки буде колись спалена у вільній українській державі. Може тільки її московський переклад, якого торік було продано 205,000 примірників лишиться на світі як свідок колишньої української неволі. Цікаво, між іншим, що в Москві живе багато українських робітників та урядовців, але досі в бібліотеках не смілось для них тримати українських книжок. При останнім побуті Ю. Яновського на фабриках у Москві робітники домагалися українського оригіналу „ВЕРШНИКІВ“ до бібліотек. Буде придбаний. Як би ні, коли навіть запалені московські шовіністи, редактори московського „Знамя“, признали книжку за найкращу в ССРСР на оборонну тему. Москва примушуючи Ю. Яновського писати „ВЕРШНИКІВ“ явно корумпує ім'я автора ЧОТИРЬОХ ШАБЕЛЬ.

З усіх кінців збирає нових своїх вершників Яновський, щоб доклати Врангеля в Криму.

Найцікавіші перші вершники з „Подвійного кола“. З п'яťох братів Половців — чотирі — начальники різних військових загонів на Україні. Всі (крім двох большевиків) зустрічаються в бої. Найперше **Оверко** та **Андрій**. Опис перемоги Оверка подали ми вгорі ад. 4). Андрій попадає до Оверка в полон. Андрій — ватажок врангільвської банди, Оверко — командир українського відділу. Полонених рубають, настає для Оверка ситуація Гонти в „Гайдамаках“ Т. Шевчека. Каже полонений Андрій: „Пам'ятаєш батькову науку? Тому роду не буде переводу, в якому браття милують згоду?“ Оверко: рід наш великий, голови не щитані, крім нас двох іще трое рід носять. Рід — це основне, а найперше

²⁸) „Литературная Газета, Москва. No. 5/1936.

держава, а коли ти на державу важиш, тоді рід хай плаче, тоді брат брата зарубає, он як!" „Пётлюрівське стерво, — сказав Андрій, — мати Росію продаєш галичанам. Ми їх у Карпатах били до смерті, ми не хочемо австрійського ярма". „Роде мій роде, прости мене роде, що я не милую згоди. Рід переведеться, держава стоятиме! На віки аминь". „Проклинаю тебе моїм руським серцем, ім'ям великої Росії — матінки, од Варшави до Японії, од Білого моря до Чорного, проклинаю ім'ям брата і згодою роду, проклинаю й ненавиджу в мою останню хвилину"....

Ледве закопав Оверко Андрія, налетить на нього махнівський отряд на чолі з Панасом Половцем. Полоненим Оверко.

„Застрілися, браток!" трусонув волоссям, що спадало аж на плечі, — „там і Андрій лежить, чиста шуточка, а я собі сиджу в лісочку й чекаю, доки вони кінчать, битися, а вони й кінчили — один мертвий, а другий кволий, ну що — України тобі хочеться?"

„Іменем батька Нестора Махна", реготав Панас, — признаю тобі суд і слідство. За убивство рідного брата Андрія — утопити в морі, за підтримку української держави на території матері порядку анархії — одрубати голову". Каже тепер Оверко, як рефрен:

Пам'ятаєш батькову науку? Тому роду не буде переводу, в якому браття милують згоду.

Панас Половець замислився, „рід наш рибальський, на морі бувальський, рід у державу вростає. в закон та обмеження, а ми анархію несемо на плечах, нащо нам рід, коли не треба держави, не треба родини, а вільне співжиття?"

„Проклинаю тебе"... Почекай проклинати, я, вільний моряк батька Махна, даю тобі хвилину, а ти подумай собі і поміркуй, здохнути завше встигнеш. чи правду я кажу хлопці, здохнути він устигне, та може він нашим буде, ловецького Половецького роду, завзятий і проклятий, дарма, що по просвітах в Одесі на театрі грав та вчительську семінарію пройшов, правду я кажу, брате?"

Характерна деталь: у всіх українських радянських письменників свідомі українці, люди з освітою, люди що кінчили бодай якусь школу.

Та цьому не кінець. На Панаса налітає червоний загін кінного загону інтернаціонального полку на чолі з Іваном Половцем. При ньому п'ятий брат — Сашко. Втретє та сама історія. Полонений — Панас.

„Чи чуєш, Іване, тут уже двох загинуло, а тому роду не буде переводу, в якому браття милують згоду".

„Рід наш роботящий, та не всі в роді путящі. Є горем горбовані, свідомістю підкуті, пролетарської науки люди, а є злодюги й несвідомі, вороги й наймити ворогів. От і бачиш

сам, що рід розпадається, а клас стоїть, і увесь світ за нас і Карл Маркс”.

Кінчиться ця понура балада, в якій „петлюровець“ першим стає братовбивцем, отак:

На степу під Котланіївкою одного дня серпня року 1919 стояла спека, потім вияв рибальський майстро, ходили високі, гнучкі стовби пилу, гречо навіяв тривалого дощу навіть зливи, а поміж цим точилися криваві бої, і Іван Половець загубив трьох своїх братів, — „одного роду, — сказав Герт, — та не одного з тобою класу”²⁹).

Герт — большевицький комісар полку. На безліч думок наводить оця балада, та в книзі вона має одно тільки призначення — привести читача до певного трансу, заволодіти його почуттям.

Як контраст до „Подвійного кола“ йде за ним зараз же „Дитинство” ідилічна картина життя старого й малого у Таврійським степу. Малий битиме потім Врангеля, як большевицький комісар.

„Шаланда в морі“ — це гімн на почуття виконання повинности провідника рибальської артілі Мусія Половця, що збереже артілі Шаланду з нараженням власного життя. Новеля педагогічно й непомітно для читача ловить його психологічно на вудочку героїства, виконання повинности взагалі. Нічого большевицького в цій новелі нема. **Ізольовано є це чудесна мініятура.** Але в книжці про оборону СРСР від поневолених народів, це рафінований підступ. Геніяльна гра на клавіатурі найліпших людських почувань, щоб не вести їх, але завести в нетри жонглювання поняттями. Щоб звести на думку, що є повинність раба... захищати свого гнобителя.

Цікавий тип показаний в „Листі у вічність“. Листоноша, що не зрадить склад зброї повстанців німцям та гетьманцям. Закатований герой, звичайно, большевик.

Так само характерна новеля „Чубенко, командир полку“. Тут показаний бій червоних з українським селом. І обов'язково поставлено на п'єдестал п'ятнадцять зрадників, що перейдуть на сторону москалів.

В „Батальйоні Шведа“ показано портових люмпенів теж в бої з Врангелем.

Одним словом треба сказати, що Яновський зумів зібрати і тут цікавий людський типаж, до якого не без інтересу приглянеться кожен, кому попадуться „Вершники“ до рук. Так само ситуації типічні для революції.

„Шлях армії“ — збирає всіх вершників до купи у Таврії. Йде наступ на підступи до Криму. Український письменник будує пам'ятник Фрунзе та „геніяльному“ Сталінові. Чесна праця!

²⁹) Вершники. Всі цитати з ст. 5—11.

„Адаменко“ — шкідця по битві, лямбмотив книжки. Подано на кінець, щоб лишилось в пам'яті. Що має лишитись рабові в пам'яті? — „По всій Республіці зараз мостів обмаль, а треба з'єднати село й місто, завод і землю, усі нації й усі народи“³⁰⁾.

Конфронтуйте у думці ЧОТИРИ ШАБЛІ та ВЕРШНИКИ. Оце вам літературна Україна до і після Постишева. А Яновський як письменник і як писар.

Покаяння паче чаяння.

Др. Павло Маценко

Микола Леонтович

(1 XII. 1877—† 23 I. 1921.)

Життєпис Леонтовича! Коли доводиться читати про великих і працюючих людей, завжди зустрічаєшся з тим, що великості товаришить скромність. Так і тут.

Родився Микола Леонтович 1 грудня 1877 р. в с. Монастирьок на Брацлавщині. Батько його Дмитро — сільський священик — належав до людей, що носили в собі іскру Божу артиста - мистця. Ще в духовній семінарії приймав він участь у семінарській оркестрі. Грав на челі, контрабасі, скрипці і гітарі. Мав гарний голос і був знаний як співець. Диригував також і семінарським хором.

Мати Леонтовича, Марія, людина рідкої духової й фізичної краси з рівною шляхетною вдачею заокруглювала й надавала гарної викінченості мистецькій родині. До того ж уміла добре співати та все більше пісень народніх, в яких особливо кохалась.

М. Леонтович у спадщині від батьків дістав усе найкраще, що вони в собі мали. Від батька переняв він його мистецьку вдачу, голос та широко український гумор; від матері шляхетну музичну душу, її красу та любов до народньої пісні.

На 10 р. життя батько віддав М. Леонтовича до Духовної Школи в м. Шаргороді. Звичайно наука в таких школах тяглась 4 роки. 14—15 р. М. Леонтович перейшов уже до Подільської семінарії в Кам'янці.

В семінарії майбутній майстер співав в її хорі, диригував ним, а потім піднявся й до більшої праці: заклав із семінаристів оркестру, якою сам і диригував. В організацію оркестри Леонтович вложив багато труду і свого артистичного хисту. Тому й не дивно, що після першого концерту тієї оркестри публіка прийняла її з найбільшою увагою,

³⁰⁾ Вершники, ст. 59.

„засипувала золотом“: такої оркестри Кам'янець ще не чув! Згодом ця мала оркестра під веденням Леонтовича перетворилась у велику оркестру з добірною нотозбірною.

По укінченні семінарії, учителі й учні, що дуже любили Леонтовича за його гумор, лагідність і подивлялися його талан, піднесли йому в коштовній оправі оперу Чайковського „Черевички“, а на ній надписали: „майбутньому славному компоністові“.

Ще в семінарії попри всю іншу працю Леонтович у вільні хвилини із замилюванням віддавався етнографічній праці: збирав і записував народні пісні, а потім і розкладав їх на хори. Багато нар. пісень він записав сам від народу, інші знов від своєї матері. Над зібраним матеріалом Леонтович залюбки працював і вже тоді в опрацьованні пісень виявляв небуденний талант.

Про захоплення Леонтовича наукою в семінарії тяжко говорити. Того мабуть не було, бо вчився він так, щоб лиш можна було якось пересунутись з кляси до кляси. Всю свою енергію Леонтович віддавав студіям музики і співу. Читав багато.

Та наука в семінарії не мусіла тягтись вічно. І ось по укінченню її приїхав до нього батько і між ними трапилась така розмова. Батько: „Ну, що ж, Колю, йди в попи“. Син на те: „Ні, пізно, батьку, про це говорити“. І батько не сидув. Леонтовича вже крім музики нічого не цікавило. Та того знання, що вже малось, було замало і тому, щоб посилити його, мусів він стати на власні ноги. Почав учителювати.

Впарі з тим віддається Леонтович і громадській праці. Вона проявлялась різно: в поширюванні між народом свідомости, зменшенні анальфаетизму і т. д.

Першим місцем його педагогічної діяльності було с. Чуків коло Немирова на Поділлі. Тут він заклав народню оркестру і пробув щось біля двох років. Потім учителював у м. Тиврові та в Винницькому повіті. На цю пору припадає його одружіння. Хто була його дружина — відомостей не маємо. Після одружіння Леонтович дістав посаду учителя в залізничній школі на ст. Гришино на Катеринославщині.

Під час революції 1905 р. Леонтович боровся на барикадах проти московського царського уряду. З невдачею революції вертається він на своє рідне Поділля, до Тульчина й тут приймає посаду вчителя музики та співу в жіночій єпархіяльній школі та у приватній гімназії. Рідне оточення, життя майже без виїзду та обтяженість педагогічною працею все ж не відірвали його від улюбленої музики. А викладати крім співу та музики доводилось йому мови, географію й арифметику. Учні за добрість, чуливість і зрозуміння їх юнацьких бажань любили його, а вчительство та начальство че-

рез те недолюблювало. А це за те, що Леонтович завжди окрім шкільних лекцій мав багато приватніх і в додачу безплатних, бо платив йому тільки той, хто мав і скільки хотів. А бідну селянську молодь він не тільки безплатно вчив, але ще й допомагав їм чим міг.

Але навчаючи других Леонтович не забував й про себе. Він поширював свою музичну освіту. І то тим способом, що із півдня України їздив до Петербургу, де брав приватні лекції з гармонії у проф. Бармотіна. Крім цього він студіював композицію у славних теоретиків С. Танєєва та Б. Яворського. Такий спосіб науки Леонтович вів тому, що не хотів залишити учительської посади. Відбував звичайно свої подорожі під час ферій. Позатим листувався з професорами, надсилаючи до них свої праці, і одержував їх назад з поправками і вказівками.

Коли проф. Яворський переїхав до Києва, Леонтович їздив до нього сюди.

Леонтович писав композиції, та широкі верстви українського громадянства про його творчість не були поінформовані. Причиною того була особлива скромність мистця, що не хотів випускати в світ незакінчених творів. І тому тримав їх у теках, удосконалював, щоби за короткий час найти в них деякі незручності і знову виправляти. Він про себе ніколи не міг сказати так, як сказав був його сучасник і славний компоніст К. Стеценко при згадці про його геніяльну „Панахиду”: „Я сам її студіюю, як учень, щоб спостерегти в ній елементи її українського стилю“¹⁾. „Панахиду“ Стеценка надруковано, її виконувалось, на неї звернула увагу критика й знайшла її щодо українськості геніяльною. Стеценко мусів потім сам на ній вчитись. А Леонтович писав і учився... Його творів критика не знала. Як далеко зайшла подібна неувага музичного світу до творчості мистця, видно хоч би з того, що деякі його твори перший раз друкувались десь аж у 1912—13 р.р., а Стеценко, що по смерті М. Лисенка стояв у проводі українського музичного життя, з творами Леонтовича познайсмився лише 1915 р.!

Тільки революція 1917 р., що розбурхала до активності всю українську націю та спричинилась до відродження рідної культури, винесла на поверхню життя Леонтовича. З того часу його ім'я як компоніста стає відомим і любленим.

Київ від 1917 р. став музичним центром України. О. Кошицеві доручається зорганізувати „Музичний відділ“. Він до співучасті запрошує Стеценка, що, керуючи „Педагогічною секцією“ Муз. відділу, зміцнює, виписанням до Києва

¹⁾ Слова К. Стеценка в розмові з П. Ковицьким. Див.: „Музика“ — К. Стеценко — р. 1923, ч. 3: 5, ст. 16, Київ.

українського музичного активу, коло українських компо-
ністів.

Тоді вже працювали такі сили: О. Кошиць, О. Приходь-
ко, В. Верховинець, В. Кривусів, Я. Степовий, потім приїхав
М. Леонтович.

Тут гуртуються й українські артистичні сили: М. В. Ми-
кита, М. Литвиненко-Вольгемут, С. Дурдуківський, М. Ка-
линовська, Бутовський, Іскра-Єзерська і др.

В 1919 р. Леонтович, як лектор, працює в Високім Муз.-
Драматичнім Інституті ім. Лисенка, а також і в Музкомі Н.
К. О. Із захопленням у Києві влади військами московсько-
го ген. Денікіна, Леонтовичові, загроженому опинитись у
„котррозвідці“, доводиться тікати. Він децю переховував-
ся на Київщині та в Кам'янці, а потім повернувся до Туль-
чина, до своєї старої праці: вчителювання та композиції.

В цю пору він почав писати, давно до того намовлю-
ваний Стеценком і Степовим, оперу: „На русальчин Велик-
день“. З цього Грінченкового твору молода українська по-
етеса Н. Тонашевичева, колишня учениця Леонтовича, взя-
лася написати лібрето для опери.

В 1920 р. Леонтович, як і інші українські компоністи,
дістає ряд різних музичних замовлень від „Дніпросоюзу“.

Того ж року, рятуючись від небезпеки різних наїздни-
ків, переїздить до дому свого батька о. Дмитра в с. Марків-
ці Гайсинського повіту. Однак від лиха не уберігся.

Вечір 23 січня 1921 року. На дворі лютує снігова хуга.
В димарі хати відбувається своєрідний концерт. В таку не-
году попросився переночувати його якийсь подорожній.
До скимлення бурі в ту ніч долучився гучний звук стрілу,
що пройняв усе українське громадянство... Той подорож-
ній поповнив страшний злочин: він у сні застрілив М.
Леонтовича, забрав усі його папери і зник.

Наші смертельні вороги тим вбивством нанесли укра-
їнській Нації та її культурі глибоку рану.

Хто убив Леонтовича? Невідома та темна постать. Бі-
ла московська преса обвинувачувала в тому большевиків. А
ми говоримо: чи нам не однаково, який той москаль був
— білий чи червоний. Є фактом, що то був москаль.*

Музична спадщина Леонтовича щодо кількості не є
великою, але велика своєю вартістю.

Є це більше як сто народніх пісень, недокінчена опера
„Русальчин Великдень“ з декількома хорами та аріями і
дещо оригінальних хорових творів.

Із народніх пісень відомі і більше співані хорами: Ой
ти гордопишний, Коза, Зайчик, Дударик, Ой пряду, пряду,
Піють півні, Козака несуть, Із-за гори сніжок, Дума про
Почаївську Божу Матір і багато других. Особливо ж гені-
альний „Щедрик“.

Із оригінальних творів відомі: „Моя пісня“, „Легенда“, „Льодолом“, „Літні тони“... Залишив Леонтович також і духовні твори: славу Літургію, Молебень і др.

Тепер дещо про творчість Леонтовича. Компоністи до Лисенкової доби на опрацювання народньої пісні дивилися дуже примітивно. Пісня для них була тільки мелодією, а під ту мелодію на підставі науки гармонії підставлялись акорди. Через те й пісня в такому музичному одягові виглядала бідною й тратила на своїй красі.

Лисенко підходив до пісні вже інакше. Для нього домінуючим був стиль мелодії. Тому він на підставі акордової конструкції мелодії творив своєрідні для неї звучання, тримався їх, користався імітацією мелодичних везерунків у веденні голосів; вживав своєрідних каденцій, заспівів і т. д. і цим досяг певної краси, наблизився, до народньої пісні, але тільки назовні. Лисенко створив свій стиль, але народньої душі у своїх опрацюваннях пісень не збагнув.

Не зробили цього і його учні-послідовники.

Піднявся до цього тільки Леонтович. І тому він говорив: „розкласти пісню по певних зразках, типах, дуже легко, але завдання художника (мистця) інше — шукати нових форм, які б найкраще виявляли ідею пісні“. І це не були тільки слова. Леонтович у своїй композиційній праці відступив від улюблених і знаних тоді щодо опрацювання типів, а пішов своїм, особливим шляхом. Він шукав у пісні виявлення певної ідеї і всіми силами свого глибокого талану ту ідею заповнював текучим²⁾, українським музичним змістом. Отой зміст ми б і назвали „душею“ пісні. Напевне Леонтович знав, що — „всяка розкладка народньої пісні на наші ноти, такти й гармонію, уже кладе початок переробленню народньої музики“ — як говорив П. Сокальський³⁾. І тому Леонтович дуже довго й уважно працював над кожною піснею. Багато разів переробляв, або зовсім наново опрацьовував її, ховав свої твори довго перед людьми, боявся, якимись своїми може не питомими на його думку підходами до пісні, викривити її суть... Шукав у кожній пісні „душі“, пісенних звучань, що заховані в глибині душі народу і мріяв їх відбити в звукових символах своїх опрацювань.

Попередники як і сучасники Леонтовича мабуть також думали про „душу“ народньої пісні, проте вони у своїх трактуваннях мало наближались до відкриття її, а скоріше звичайно затемлювали її суть. Ілюстрацією до цього може послужити невдала спроба вокальної оркестровки в творах Давидовського, де „оркестр“ напр. його твору „Бандура“ дає імітацію гри на гітарі. Що спільного має гітара з ду-

²⁾ Поняття „текучий“ утотожнюю тут з рухом — „рухливим“, бо де є рух, є життя а також і музика П. М

³⁾ П. Сокальській. — „Русская народная музыка; Харьков, 1888, ст. 17.

шею української пісні? Нічого. І як раз у Леонтовича особливо цікавий є **власливий йому** підхід в опрацюванні пісень — **інструментальний стиль**, коли голосові партії є немов би струментами оркестри. Це відноситься часто до тих контрапунктичних малюнків, які співаються із замкненими устами на вигукі: „гей, ой” і т. д. Згадаймо тут пісню „Пряля“, „Із-за гори сніжок летить“, „Дударик“ і др. Коли Леонтович щось наподіблював, то тільки питоме українське й народне: ліру, дуду... але не гітару.

Різниця між „вокальною оркестровкою“ Давидовського і Леонтовича та, що Леонтович висуває свою „оркестру“ тоді, коли мелодія і гармоніка її не зможуть виказати сугі пісні, її емоцій, не намалюють у нашій уяві душі пісні. Інакше не викажуть змісту її. Згадаймо тут пісню „Пряля“. Зміст її — трагедія молодой жінки. Вона рано вийшла заміж. Свекруха — як змія, свекор — „як грім гуде“. І домагаються вони від неї пильної праці. Ганять її сонливую. А їй, молодій, невиспаній, спати хочеться. Прялка гуде й вона згадує свого мужа, що як іде „як голуб гуде“. Пісня починається „оркестрово“ хором на вигук „ой!“ — що одночасово чудово зображує і стогін невиспаної молодой жінки і рух прялки. Ціла пісня насичена невинними, одноманітними, що обсоуте думку, нагадуючими рух прялки, звучаннями. Тільки як вияв розпруження по-мистецькому змальовується бурхливу з'яву свекрів... І знову лагідне заспокоєння: оспівується затишну радість люблячої жінки з приходу чоловіка...

Вживання „оркестри“ голосів у згаданій пісні аж занадто зрозуміле. Сам зміст пісні викликав її. А в Давидовського? Незрозуміло для чого і чому — бренькання гітари..., коли в пісні говориться про бандуру.

В цьому якраз і різниця між способом трактування пісні інструментально. Леонтович уводить „оркестру“ з людськими голосами свідомо, щоб тим як найяскравіше відтінити душу пісні, її зміст. Його оркестра — хорова безслівна симфонічна неймовірно коротка поема. В ній глибину емоціональної насиченості минулого. Словна мелодія, це коли її співає якийсь голос, має в собі багато для правдивого виображення змісту пісні. І все ж голос людини без слів, — згадаймо при цьому насиченість челя, скрипки, — може виказати ще більші глибини процесів, що хвилюють людську душу. І тому Леонтович при своєму глибокому майстерстві в опрацюванні народньої пісні використовував всі можливі засоби. Він не зловживав „оркестрою“, а вводив її як яскравий смолоскип там, де він особливо хотів підкреслити суть пісні.

А „оркестра“ в Давидовського це вислід бажання подо-

(батись слухачеві 4).

Ще про опрацювання пісень. Леонтович, як це було видно із його думки, приведеної раніше, не любив щодо розкладання пісень якихось законів, чи раніше видуманих форм. Кожна пісня для нього була новим світом, а сонцем її — зміст пісні. І тому до кожної пісні ставився він як до окремого мистецького завдання: сама пісня давала йому образ її опрацювання.

В розробленні пісень компоніст думав не прямовісно, а горизонтально. Або інакше: головна увага його зверталась не на акордову схему, а на контрапунктику, на голосоведення. Через це в нього в відповідній кількості — чого вимагали пісні — ужито контрапунктичних засобів вислову: імітацій від примітиву до майстерно розробленої чотирьохголосної імітації, канонічного ведення голосів, оргельпунктів в різних пологах, („Над річкою“ і др.), подвійного контрапункту („Піють півні“) і др.

Вживаючи згадані засоби опрацювань, Леонтович крім свого великого уміння виказав у тому і свій небуденний естетичний смак. Так, у каноні вжитий один із найважливіших законів естетики, що вимагає одності в різноманітності і різноманітності в одності. Одність в каноні обумовлюється однією і тією мелодією в різних голосах, а різноманітність у тому, що одна й та сама мелодія в голосах з'являється на віддалі різних інтервалів — в оберненні, збільшенні, зменшенні і т. д. Цебто, відбувається в ньому невпинна зміна фарб і почувань. Це в рівній мірі відноситься і до інших контрапунктичних форм.

Леонтович, як ніхто до нього, умів, здається, простими засобами викликати у слухачів своїми обробками: гармонійну затишність, радість, атавістичні почування, виказати наростання жаху, горя... і все тільки засобами хору.

Огляньмо тут ще одну його пісню. Вона (подібна до неї „Козака несуть“) надихана трагікою переживань, в ній увижається кров. Це пісня, що змальовує деталь невпинної боротьби українського Народу за право посідання своєї землі. Пісня відвічна — питома українському давноминулому і сучасному. Де борються — падають. А там де падають діти є сум матерів. І оцей реквій (так звано його ми), а в Леонтовича, як і в народу, тільки пісня, майстер з особливою різкістю й увагою опрацюває.

Напр. — „Ой, з-за гори сніжок летить, а в долині козак лежить“... Коло нього вірний кінь. Вітер з рідного краю... „Не плач кощо, надо мною“ — стогоном несеться репліка тенорів в Solo.

4) Порівняння характеристичних моментів із творчості Д-го й Л-ча ми робили тут для більш яскравого освітлення особливості творів Л-ча. Твори Д-го поважна критика вважає ремісничкою й занадто примітивною формою. П. М.

„Не плач, мати, не журися, бо вже твій син оженився, та взяв собі паняночку, в чистім полі земляночку“ — далі співають тенори.

Та горе матері невимовне. Її жалю і болю не зменшить ніяка потіха. Цей біль майстер висловив інструментально, без слів, цілим хором.

Подібний спосіб вислову, **інструментально**, маючи на увазі майстрів підхід до пісні, **є новим і цінним кроком вперше**. В цьому особлива заслуга Леонтовича.

В своїх творах майстер глибоко зазирнув у душу народу. В тій душі — безодні погідного щастя і жагучого бажання до розпросторювання — живе туга за вільним життям і творчою працею. Співається про те і в піснях, а їх так правдиво освітлив своєю творчістю Леонтович. Та щоб правдиво оспівати переживання Народу, Леонтович створив, незалежний від жадних приписів свій власний стиль. А для нас українців компоніст стає цінним і дорогим якраз лише з моменту, коли спостережимо в нього елементи будівництва своєї, **в основі національної**, власної музичної мови.

Леонтович — великий творець не тільки українського, а також і світового значення.

„Коли майбутній історик української музичної культури напише докладний нарис життя та творчости Д. Леонтовича, — цей нарис буде золотою сторінкою в історії нашої культури. Бо, дійсно — все життя, творчість і сама мученича смерть Леонтовича, це є символ страждань України!“⁵⁾.

Творчість Леонтовича — це вислід його глибоких шукань, які в підставі своїй мають сучасність. В ній — захоплення стихійною бурею звуків в історичній перспективі в минуле. В шуканнях відчувається непереможне бажання освітлити духове обличчя пісенности української Нації, як народу самобутнього, великого й державного! Леонтович підслухав спів української стихії про часи найбільшої могутності Української Нації — поганські, князівські та — об'єднав їх із сучасністю.

Відень, 28 XI. 1935.

Марина Антонович

Закарпатські вишивки

Народне мистецтво, на розділ від мистецтва культурних верств, мистецтва індивідуального, твореного одиницями — є, так би сказати, продукт колективної творчости, що впливає з традицій. Його зв'язує сила звичаю та приписів, що

⁵⁾ Ол. Чопківський — М. Леонтович — „Музика“ ч. 1, Київ, 1923.

передає одне покоління другому з давніх давен. Однак цей консерватизм народнього мистецтва і його вірність прадідівським канонам не означає сліпого копіювання та бездушного наслідування старших взорів. Народне мистецтво не лишається закам'янілим і незмінним. Навпаки, воно, черпаючи з старих традицій, і тримаючись у рамках — їх норм, стало розвивається і творить щось нове. Народні майстри, повторюючи якийсь предмет сотні й тисячі разів, вносять у виконання кожного разу щось своє, якусь зміну, що підсказує їм смак та фантазія. Завдяки цьому їх твори не вироджуються в трафаретне ремесло й фабричні копії, а лишаються дійсним, живим мистецтвом. В безконечній різноманітності, що повстає наслідком певної свободи виконання — полягає своєрідний чар та привабливість народнього мистецтва. Всі його продукти з області архітектури, різьби, кераміки, тканин і вишивок, на загальне подібні і близькі, ніби варіантами одного типу, з яких кожен носить відпечаток особистости автора.

Таким чином народне мистецтво сполучає колективні звички і традицію з неповторимістю оригінальних творів.

Характеристичною властивістю народньої творчости є абсолютна доцільність і згідність форми матеріалу і призначення. Кожна форма викликана її практичним змістом і органічно залежить від матеріалу й техніки. Орнаментальні прикраси тісно зв'язані з формою й позбавлені зовнішніх необґрунтованих ефектів та надмірности. Орнамент, що є надзвичайно важливим елементом народнього мистецтва, може бути зовсім простий, але його композиція й відповідне уміщення на предметі, виявляють завжди глибоке мистецьке чуття. Ця стриманість і строга логічність народнього мистецтва є причиною того, що воно може служити все прикладом доброго смаку.

Власне вся народня творчість, так чи інакше, зв'язана з орнаменталією. Орнамент відбиває добу та всі характеристики особливості народу творця, і допомагає таким чином встановити час і місце, де предмет вироблено. Орнамент це головний помішник при орієнтації в народньому мистецтві.

Вишивки, що представляють собою твори чисто орнаментальні найнаглядніше зраджують смак та мистецький напрям народньої творчости. Вони є нероздільно злучені з оджею й як виріб жіночих рук, знаходяться в найтіснішому зв'язку з побутом народу. Їх техніка, що вимагає надзвичайно великої, старанної та терпеливої праці, показує сильне стремління людини до краси, часом зовсім несвідоме та інстинктовне.

На жаль, у сучасну добу мало який нарід зберіг ще свою ношу та ручне вишивання, що витискуються дешевими фабричними виробами. До цих рідких випадків належить За-

карпаття з його вишивками надзвичайно високої мистецької вартості. Скромніші і стриманіші в барвах, як напр. багаті та крикливі вишивки мадярські або румунські, вони своєю стилевістю та своєрідністю безперечно перевищують подібні праці інших народів. Оригінальність взорів та техніка переведення, несподівано проста або складна композиція, спеціальна гама барв, свідчать про колосально розвинений естетичний зміст у нашому народі.

Загально можна характеризувати взір закарпатських вишивок, як чисто геометричний. Рослинні та тваринні елементи зустрічаються мало, та й то до непізнання схематизовані та згеометризовані. Дійсний рослинний орнамент зустрічається лиш у місцевостях, де населення підпадає під впливи мадярські, польські, або словацькі.

Найбільш типові та стилєво найчистіші є взори вишивок гуцульських. Вишиті дрібними хрестиками або низиною, що густо покриває площу, не лишаючи зовсім вільних шматків полотна, а своїми яскравими, часто контрастними барвами, здебільшого червоною, жовтою, зеленою та сранжовою роблять враження дуже оригінальне та декоративне. Головну роль в вишивках грає, звичайно, взір а не барва, традиція яких далеко не така стала. Кольорит змінюється порівнюючи легко, чи то під якимсь чужим впливом, чи просто під впливом моди. Так напр. вишивки на гуцульських сорочках мали темніші барви, а протягом короткого часу їх цілковито витіснили барви ясніші.

Взір зберігається багато певніше, бо його стиль тісно зв'язаний з старою технічною звичкою. Основний взір закарпатських вишивок, походить із дуже старих часів, а його головний елемент це ромб, що формою часом зовсім нагадує квадрат, а часом буває сильно витягнений. Найскладніші взори розвиваються з різних комбінацій цього геометричного мотиву. Ромб лежить ув основі всіх взорів цілого Закарпаття, хоч часто буває до непізнання замаскований різними декоративними деталями. В гуцульських вишивках, осередками яких є перш за все Ясіня, Рахів та Богдан, але які поширюються й далі на захід аж до околиць Бичкова, ромбічна основа помітна на перший погляд. Розуміється, що всюди взір трохи інакший і носить характеристичні особливості своєї місцевості. Тут якраз помічаємо безконечну різноманітність народньої творчості. Власне кожне село має свою спеціальну систему та спосіб вишивання. Навіть ув одному селі тяжко знайти дві цілком ідентичні вишивці. Ніколи не вишиє одна дівчина собі сорочку так як друга. Різнитимуться вони або підбором красок, або якоюсь зміною чи додатком у взорі, але таким способом твориться незчислена кількість мотивів, в основі тієї самої вишивки.

Подібно як на Гуцулщині мають вишивки з верховинського підгір'я ромбічний орнамент, але простіший та менш комплікований. Менший розмір та темні барви переважно чорна, червона й синя додають їм скромнішого вигляду. Цей тип вишивки розповсюджений у північно-західній частині Закарпаття. Ще скромніші та менш помітні вишивки з долини річки Тур'ї, майже цілком чорні, визначаються за те колосальною кількістю різних стегів та способів вишивання. Кожен шов або частинка wzору має тут свою окрему назву, яка його точно означає. Вишивається напр. „на ялицю“, „на винну галузку“, „на кінське копито“, „на качурики“, „на хрести“, „кривульки, оленячі роги“, і т. д. і т. д. Дуже цікавим т. зв. „кучерявим стегом“ вишиваються жіночі сорочки в Мармарошській долині. Особливість цього способу в тому, що руб вишивки цілком рівний, тоді як лице сильно випукле. Таким стегом, звичайно лише червоними нитками, густо зашиваються великі площі, як напр. цілий рукав або перед сорочки, а невеликі відступи вільного лишеного полотна — творить wzір. Цей спосіб вишивок панує в південно-східньому Закарпатті й поширюється на північ аж до Волзького та Вижнього Синевіру. Вишивки ці незвичайно ефектні та яркі, як взагалі цілий крій Марморощини.

На превелику шкоду, в деяких околицях сильно псує своєрідність закарпатських вишивок, чужий нашому народові імпорт сусідів, або, що ще гірше, зовсім зникає народний крій і вишивки, місце, яких займає дешевша, але нетривала, й що з мистецтвом нічого спільного не має, мануфактура. З огляду на величезне народне і культурне значення, що мають наші вишивки, є це незамінима втрата. Разом з іншими проявами фолклору, як то: народніх пісень, звичаїв, побуту і т. д., служать вони матеріалом, з якого дізнаємося минуле народу, його особливості та смак. Добре було б, як би школи старалися збудити ширший інтерес до народніх вишивок. При школах були б дуже корисні колекції вишивок, що могли б служити wzірцями при навчанню ручних робіт. Бо наші вишивки належать до найпрекрасніших і найцінніших втілень мистецького почуття нашого народу.

Н. Сам.

НАШ ЗАПОВІТ

Від зарання віків по сьогоднішній день Український Нарід заселяє землі на Сході Європи від Карпат по Кавказ. Працею й боротьбою поколінь на протязі тисячеліть Український Нарід закріпив за собою й освятив свій почесний обов'язок: володіти цими землями на Сході Європи.

Прегарне та важливе місце на землі, що його займає Український Нарід, і його історія, що її він подивугідно творив і пережив — дають тривку підставу для творчости Українського Духа. Український Націоналістичний Рух є носієм і борцем цього споконвічного Духа видержливости й перемоги, що ним відзначається Український Нарід. Своім природним, невідхильним приходом (відродженням й гартуванням серед боротьби на життя і смерть) та безмежним засягом у майбутнє — є Націоналістичний Рух уже сьогодні безсумнісним підметом долі України й появою історичного значення. Цю переможну силу черпає Націоналістичний Рух уже в своїх вихідних позиціях: правильно оцінюючи географічне положення України (що вже саме собою зобов'язує нас до соборности) й виводячи напрямні своєї політики з заповітів історії України в основоположних чинах наших предків, князів Олега й Святослава та гетьмана Богдана Хмельницького.

І.

Сучасний наступ московського більшовизму на Україну є прямим продовженням натиску цілого ряду азійських орд, що на протязі століть повинню заливали українські землі. По багатьох із цих орд із часом і сліду не остало. Багато з них прогинула українська культура, багато з них завернуло в безвісті Азії. Своїми грудьми здержав Український Нарід цей залив азійства, дарма, що сам на довгі віки уляг у цій боротьбі. Все ж таки український хлібороб є настільки сильно прив'язаний внутрішньо до своєї землі, що, невідляччись на перепони й невдачі, серед боїв заорював своїм плугом щораз далші простори. Своєрідна, тільки українцеві питома глибока хліборобська культура й лицарський, воєнний дух Козаччини уможливив йому загосподарювати щораз нові області степу.

Історія передала нам тільки скупі відомості про походи князя Олега Віщого за Каспій та князя Святослава Завойовника над Волгу й на Балкан. Проте й сьогодні є нам очевидне й зрозуміле, що ті походи не були, бо не могли бути, отак собі княжою химерею, відірваним від життя вискоком. Ми й досі після тисячі літ не в силі усвідомити собі всього глибокого національно-державного зміслу володарської політики тих князів і їх походів довкруги Чорного моря. Чейже годі уявити собі похід князя Олега крізь пусті степи, якщо б він не мав до розпорядимости висококадрові людських кадрів і матеріяльних засобів, організаційного апарату й кінечного вираду, що є передумовою таких далеких походів у нетрі Азії! Глибоке запідля як сьогодні так і тоді мусіло бути з'організоване й опановане як слід, щоб відповісти таким важким і сміливим завданням експансії. Щобільше, державний апарат цього періоду України му-

сів бути тим кращий, чим скромніші були в порівнанні з сьогоднішніми тодішні технічні засоби зв'язку, тощо. Як сьогодні так і тоді організація походу була можлива при доброму стані запілля під кожним, у першу чергу суспільно-економічним, оглядом. Бо тільки сильний може відважитись сягнути по того роду добучі. Та найважлива умова покористуватися своєю силою є відвага й сила духа й якраз прикмети мужности, безприкладної в історії володарів сили духа мали ці преславні наші предки. Вони відчували духа Української Нації своїми подивугідними чинами державних мужів переказали нам великий історичний зміст та напрямні української експанзії.

Спитаємося: невже ці перші українські князі з'явилися на Україні й накинута їй чужа для неї воля та вказали їй може також неприродні для неї шляхи розросту? Невже в силу давнину, коли-то водні шляхи були не тільки найвигіднішим, але й єдиним шляхом спокуси земель, Чорне море не манило наших прапредків? Авжеж! У розкопах з-перед кількох тисяч літ, далеко з-перед княжої доби України, а навіть з-перед доби історичних колоній (грецьких) на північних берегах Чорного моря, знаходимо безсумнівні сліди культури споконвічних хліборобів, спільної ген далеко-далеко кругом Чорного моря. Авжеж, природа України все та сама й життєва сила Українського Народу від споконвіку непоборна! Одно з огнищ цієї прадавньої хліборобської культури було саме на Україні. Цим і пояснюється нестримна сила української експанзії пізніше в історичних уже часах. Це є zarazом основний показчик, що українські князі очолювали могутні, хоч і приспані віками, проте нестримні своєю стихійною силою рухи життєдатної праматері України. Про силу цих рухів свідчать нам однаково як походження князя Ігоря, так пізніше козацьких гетьманів, що мали метою крізь шийку Босфору здобути вихід із Чорного моря в сумежні краї, колись у давню давнину краї спільної з Україною культури. Впарі з цим неначе відгомонам передісторії й сповнюванням її заповітів як багато й як сильно говорять до нас сміливі походи Святослава Завойовника над Волгу й на Балкан. Побіч неоціненого скарбу, що його лишив він нам у виді недосяжного зразку хороброго лицаря, накреслив Святослав zarazом своєю політикою й воєнними походами напрямні для української політики: „Кругом Чорного моря!“

Ці напрямні полягають у першу чергу на ствердженні факту, що провідництво між народами кругом Чорного моря належить природним порядком Україні. Підставою до цього є глибокий зміст і засяг української культури, дарма, що тут і там притьмареної чужими наверстовуваннями. Та все таки й тому саме треба за це провідництво постійно змага-

тися та, коли треба, без вагань — так як зробив це сам герцог Святослав — головою за вдержання цього провідництва наложити.

Жахливо звихнена та злочинна думка відступити кому небудь Крим могла повстати тільки в голові того, хто забув про стисло українське побережжя Чорного моря, заселене українцями, що над ним з моря неподільно володіє Крим. Основне значення має Крим не тільки для великодержавності, але й для самої самостійності України. А що ж тоді балакати про провідне становище України супроти всіх малочисельних народів кругом Чорного моря та про благодійний вплив України на їх життя, та справедливий уклад сил між ними ?!

Ніде так наглядно, як саме на Наддунайщині та Кавказі не виявляється важливість Святославових ідей. Ніде так наглядно, як тут, інтерес України не покривається з життєвим інтересом цих малочисельних народів. Мало того! Якщо йде про народи Кавказу, Уралу, Туркестану — то їх життя-буття взагалі залежне від самостійності України, що єдина в силі загородити собою Москві шлях до них або посередньо її спинити. Знову ж усі народи Наддунайщини й Балкану щойно у природній рівновазі, яка повстане з моментом відновлення укр. державності, одержать змогу справжнього національно-державного самоозначення й максимального розвитку. Це важно ствердити в першу чергу із-за всесторонності й чистоти визвольних вимог Укр. Народу і його дружньої співпраці з усіма поневоленими народами в Європі й Азії. Неменш важно є для нас ствердити теж при цій нагоді, що єдино правильна (згідно з принципом самоозначення народів), а тим самим й єдино практично-можлива розбудова українського визвольного фронту й організація нового здорового укладу сил між поневоленими сьогодні народами ген від Ядранського моря поза Каспій і Урал — з Україною на чолі — висуває як **першу кардинальну, основну вимогу: соборність України**. Це й очевидне, що якраз найдавнішими на схід і захід українських окраїн висуненими оселями наче передніми сторожами Український Нарід як у давнину так і сьогодні й у майбутньому сам серед боротьби гартується і другим народам та їх сусідам передає свій благодатний вплив.

Всією своєю історією від зарання віків і всім своїм культурним вкладом, мечем і плугом, дала Україна доказ, що, займаючи місце на розмежжі двох світів, посередині між великодержавами Західньої Європи й могутностями Азії, вона являється єдина носієм і борцем за волю і здоровий міжнародний лад у світі. Вже саме географічне положення України уможливорює їй вирівнювати всі можливі неадаптованості на цих величезних просторах. Та передумовою цієї пр

чесної ролі України є **наша вірність духові Українського Народу**, окресленому в походах - заповітах Олега Віщого й Святослава Завойовника та освячених героїською смертю останнього з рук азійської орди. Тим цінніші є для нас їх лицарські заповіді! Стихійне заселення Українським Народом Кубані, Сірого й Зеленого Клину, як теж — що для нас вирішальне — поширення й там мільйонами теперішніх українських засланців духа помсти, визволення себе з-під московського поневолення — є запорукою, що тисячелітні заповіді української історії будуть сповнені як слід: мечем і плугом.

II.

У боротьбі з надслідницею азійських орд — Москвою й досі падають у нерівному історичному змагу мільйони українців на СУЗ. І як це нераз уже в історії Сходу Європи було, як було це в часі останніх визвольних змагань Українського Народу в 1917—22 р.р. і як воно триває по сьогоднішній день — Український Нарід у цьому своєму історичному змагу з азійством дістає ніж у спину з польських рук. У цьому безтямному **вислугуванні Польщі азійському варварству** полягає її найбільший злочин перед людством. Цей злочин уже раз помстився на Польщі тоді, коли вона сама була улягла насиллю цієї ж самої Москви. Сьогодні ми всі стоїмо перед подібним безвихідним положенням Польщі. Та ми не заважаємося й не спочинемо, доки не примусимо її заняти її властиве місце: яке вказав їй великий гетьман України Богдан Хмельницький: за Вислою! Він своїм всенароднім повстанням і цілим рядом воєнних походів і світлих перемог вибив був (щоправда тільки на короткий час) цей злочинний ніж із польських рук. Звівши Польщу до її етнографічних меж, цей геніальний державний муж України своїми дипломатичними задумами й зусиллям союзу з Швецією та Прусією на півночі, поза Польщею, визначував Польщі й усім сумежним їй численним народам Прибалтійщини єдино правильне русло для них, русло згідне з їх природою перехідних та малих надморських країн: **посередничати між великими народами, а не братися за непосильне для них завдання верховодити „від моря до моря“**. Як доказує їхня історія — такі протиприродні й непосильні намагання шкодять у першу чергу їм самим, бо виснажують їх і викривлюють природний хід їх власного внутрішнього національного життя. Та куди важніший від жури за їх національне здоров'я є для нас наш обов'язок покласти край польському насиллю на Українській Нації та її великому післанництву. В ім'я цього останнього Український Нарід зуміє підняти велику Богданову ідею: **в межах гігантського союзу з відповідними великодержавами Північної згаданої Європи — поза Польщею — допомогти самоозна-**

читися кожному народові на північний захід від України у властивих кожному з них межах і відповідно до їх питомої ваги. Інтерес України є в цьому напрямі згідний з інтересом усіх заінтересованих народів, щоб побороти протилежні намагання Польщі. Таким чином щойно великодержавне становище України забезпечить волю цим народам і буде запорукою рівноваги між ними.

Колись, за часів гетьмана Хмельницького (а потім Мазепа) цією „великодержавою поза Польщею“ була тодішня могутня Швеція. Найближча майбутність покаже, котра з теперішніх великодержав Північно-Західної Європи займе супроти України місце, вказане генієм найбільшого українського державного мужа й могутньою рукою великого гетьмана. З його заповіту для нас найважливіша та наука, що нам треба вперед двигнути свою власну силу, а щойно тоді гідні союзники найдуться. Та ніколи ними не будуть наші історичні вороги — Москва або Польща. Не потребуємо додавати, що **тим самим** не відповідають вимогам Богданового укладу сил ті великодержави, що йдуть разом із нашими історичними ворогами. Тому їх похід стріне все наш спротив нарівні з тим, що ним поборюємо наших історичних ворогів. У світлі цього Богданового заповіту виявляється вся глупота й злочинність тих українців = слабодухів, що резигнацією з ЗУЗ самі добровільно віддаляють Україну від справжньої Європи.

Українські маси відчувають всією своєю суттю своє географічне положення на розмежжі Європи й Азії. Згадати б тільки залив азійського варварства й руїну, що її як на протязі минувшини так і сьогодні мільйонам Українського Народу творить з одного боку Москва, а ніж у спину пхають нібито культурні західні сусіди України, головню Польща з другого боку.

Боротьбою 1917—22 р.р., боротьбою на всі фронти та далшим революційним змагом наших днів проти всіх займанців України українські маси дають доказ, як добре розуміють вони ціну й вартість українських земель. А здоровим відчуттям свого славного минулого й політичною зрілістю серед цього визвольного змагу українська стихія викликає переляк у ворогів і подив у всьому світі.

Стає очевидним, що **тільки вірність самому собі й історичним заповітам своїх предків та правильна оцінка геополітичного положення доведе нас до перемоги.** Одне й друге є виявом духа Української Нації. Український Націоналістичний Рух є його виявом, носієм і борцем. Тому перемога й воля України — в поході Української Націоналістичної Революції, яка єдина двигне українські маси в новий історичний змаг за здійснення місії Української Нації на грані двох світів Європи й Азії.

Михайло Мухин

Більше світла!

Від Редакції. Наш часопис у ч. 21—22 з року 1932 умістив річеву і джерельну, на творах самого Драгоманова обґрунтовану, розвідку п. Святослава Лакусти: „Драгоманов і наша державницька ідеологія“. Наприкінці своєї студії шановний автор писав: „Хто хоче мати ясний образ на погляди Драгоманова в усіх наших справах, най читає його твори, його переписку... а переконається, що в наших журналах багато фразерства, що вводить у блуд читачів. Деякі наші журналісти не беруть зовсім згляду на шкідливі науки Драгоманова для нашої державности, які він виціплював серед нашого громадянства, а як хто зверне увагу, то називають це шарлатанством, балаканням на галь - паль і іншими своєрідними ораторськими зворотами, в яких вони сильніші, як у самих доказах. Для своїх доказів підбирають вони те, що їм догідне, а не те, що із творів Драгоманова шкодить нашій державницькій ідеології“. — Уважаючи за уваження шан. пана Святослава Лакусти щодо студій над публіцистичною спадщиною Драгоманова в високій мірі доцільним, даємо нижче місце для критичних начерків про Драгоманова, його сучасників і наслідувачів, що з деяким запізненням ніби творитимуть продовження розвідки самого пана С. Лакусти.

І. Московське виховання і москвофільство молодого Драгоманова.

Батько Драгоманова, цілковито зросійщений довгим службовим перебуванням у Петербурзі полтавський дідич, дітей своїх виховував у російським дусі. Старанно прищеплював своїм дітям любов до російської літератури. Сестра Драгоманова, знана в літературі як **Олена Пчілка**, інакше **Олена Косачева**, згадує в своїх спогадах про цю особливість її батька: „він... усе нам давав: Пушкіна, Лермонтова, Гоголя. Вчили ми багато віршів на пам'ять. Потім, пізнавши, в тому смак, виучували ми вже й самохіль вірші Пушкіна, Лермонтова: „Буря мглою“, „Кагда валнуется желтеюшшая ніва“... Це нам здавалося гарно! Подобався нам самий вислів, склад, гомін віршів. Тут уже сполучення було нерівне. З одного боку в нас зовсім, а тут ми мали такі добірні твори“. (Олена Пчілка, Спогади, Україна. Науковий двомісячник українознавства, 1926, кн. 2—3).

Звичайно українські діти з великою відпорністю ставляться до незнаної й чужої їм московської мови: сміються, кепкують, глузують, жартують собі з неї. Драгоманов натомісць проявляє від дитинства не лише слабу відпорність

супроти чарів і принад російської мови, але більше того — незвичайні нахили до всього московського, навіть до незграбної й зовсім ще невиробленої мови, мови московської XVIII. століття, що не можна не уважати за дуже дивну й рідку прикмету, бо після Пушкіна й Карамзіна ця мова була вже лише предметом зневаги й насмішок, твори, написані цією перестарілою мовою читалися хіба лиш для того, щоб побавитися її потворністю. Драгоманів натомісць, наче не помічав цього.

Олена Пчілка, розповідає цікаві подробиці щодо замишування брата навіть у старій російській літературі XVIII. віку, писані занадто перестарілою, незрозумілою й просто комічною мовою, в якій проте поринав залюбки Драгоманов:

„Були у бабушки давні книжки, таки дійсно з XVIII. віку (їх зложено було в „кладовій“ у великій скрині). То були здебільшого французькі романи, або й інші такі твори, в російському перекладі. Тая давня літературна мова російська здавалась такою важкою, чудернацькою! Але брат Михайло, своїм звичаєм, з великою охотою зачитувався й тими книжками. Було, бабушка гука, надійшовши до тієї кладової в садку: „Та йди — бо вже, Мишо, обідати! Годі вже тобі гризти книжки по — мишачому!“ (Олена Пчілка: Спогади про Драгоманова, Україна, 1926, кн. 2—3, ст. 47).

В родині батька Драгоманова остільки панувала „російськість“, що на дітей вражіння чогось дивного робила родина сусіда Драгоманових, українського романтичного поета **Макаровського**, в домі якого плекали культ української старовини й пошани до героїв української історії, чого зовсім не було в домі Петра Якимовича Драгоманова, який по своїм понад десятилітнім побуті в Петербурзі встиг цілковито „відукраїнитися“. Олена Пчілка розповідає: „Макаревського я не пам'ятаю, а сем'ю його, сестер, знаю добре. Сама їх домівка робила враження — великим портретом Богдана Хмельницького (в шапці з перами, з булавою в руці) і дивною для нас, дітей, книжкою — історією України Бантиш Каменського“ (Там же, стор. 54). Історію України діти Драгоманова могли лише краєм ока побачити в сусідів. Натомісць у домі батька була до їх диспозиції аж до схочу — „Історія Гасударства Рассійскаво“ Карамзіна, московського патріота й імперіяліста, яку з великим успіхом для своєї дальшої життєвої діяльності прочитав аж двічі Михайло Драгоманів, а прочитавши двічі й мавши винятково видатну пам'ять — затямив очевидно її зміст і напрям аж надто добре. Були в домі й інші російські патріотичні книжки, як напр. історія Устрялова, з якої не завжди робився відповідний ужиток: товариш шкільних початкових років М. Драгоманова Заколодязний розповідав Олені Пчілці як то взимі учні спускались з гори на книжках — на історії Устря-

лова або на географії Ободовського. Коли б то лише так уживалося історію Устрялова, то ще було б добре. Але ж цю патріотичну російську макулатуру Драгоманов засвоював при своїй феноменальній, як кажуть, пам'яті по другім читанні — майже слово в слово так, як було надруковано в цій московській халтурній книжці.

„На думку д. Закоłodязного, брат Михайло був надзвичайно здатний до науки. Куди нам було до нього!“ — мовляв цей Михайлів товариш по Вчилищу: „Куеш, було, куеш той урок, насилу витовчеш, а Драгоманов раз прочитає — і вже знає. Нічого, одначе, нема дивного в тім, що товариші не могли дорівнятися Михайлові в здатності до вчіння: для них книжка взагалі була твердим каменем, „гірким плодом“, а Михайло був уже добре обізнаний з книжкою, настільки привчений до читання, до розуміння прочитаного, що й до вступу в Училище залюбки прочитав багатько книжок з батьківської збірки, між іншим, мовляв він, ще малим двічі прочитав „Історію Гасударства Россійскаво“ Карамзіна. (О. Пчілка, Спогади про Драгоманова, Україна, 1926, II—III, 53).

При цій нагоді варто зауважити, що так само як і цілу біографію так і твори Драгоманова значно краще аніж українці знають москалі, які, доречі, й розбираються в цім „дремучім лісі“ (вираз російсько-жидівського біографа Драгоманова **Давіда Гомункулюс = Заславського**) значно краще аніж наївні українські приклонники Драгоманова; вони прекрасно знають справжній сенс діяльності Драгоманова і в небезпечних для себе ситуаціях уважають потрібним і доцільним посилатися для урятовання себе — на Драгоманова. Про це можна було б довго й багато наводити московських авторів. Цим разом наведемо лише коротке заваження сприводу історії Карамзіна і Драгоманова:

„В розвитку російської свідомости „Історія Гасударства Россійскаво“ Карамзіна відіграла величезну роллю. З неї вчилися історії все освічене суспільство великої й малої Росії (напр. Драгоманов перечитав її в дитячій віці двічі. Див. М. Павлик: М. П. Драгоманов, його життя, ювілей, смерть, Львів, 1896, ст. 332) — „з зрозумілим тріумфом пише проф. **И. П. Філевіч**, знаний „єдинонеділимовець“ чи пак просто москвофіл у своїй праці „Па поваду теорії двух русскіх народнастей“ (див. Научна = літературний збірник галицько-русскай матіци пад ред. Б. А. Дѣдїцаво, 1901, т. I, кн. 4, ст. 293—294). Про погляди проф. Філевіча найкраще можемо собі уявити“ хоч би й з таких його слів з тієї ж праці: „Суцільність русскаво народа є фактом безперечним: русскій на Тисі і на Амурі лишається в очах науки завжди русскім“ (Сб. Г. Р. Матіци, 1901, т. I, кн. 3, ст. 194).

Як гімназист Драгоманов цілком прихильно ставився до росіян, а зокрема до ката України царя Петра І. В своїй брошурі „Два учителі“ Драгоманов розповідає про те, як один його гімназіяльний товариш, **Бекман**, запитував його, кого він ставить вище: Наполеона чи Петра: „На запит Бекмана: кого я вважаю більшим чоловіком — Петра І. чи Наполеона, я відповів, що Петра, бо він дбав не тільки про війну, але й про освіту свого народу“. Про освіту свого народу Петро І. дійсно таки мусів попідбати, але ж про освіту українського народу цей кат України якось не дуже дбав. Але Драгоманову, який під російським ліберальним впливом (російськими лібералами з його раннього оточення можна уважати й батька його, Петра Якимовича Драгоманова, і його гімназіяльного учителя історії, Строніна) заявляється без застережень за улюбленим героєм російських лібералів — Петром І.; полтавські і батуринські погроми Петра І. нічого не промовляли до серця гімназиста Михайла Драгоманова.

Величезний, можна сказати — рішальний вплив на ціле життя й діяльність Драгоманова мав його учитель історії, **Стронін**, з яким він познайомився ближче вже в старших класах гімназії. Про свою першу поважнішу зустріч з своїм духовним вождем Драгоманов розповідає для зворушення сентиментальних і плаксивих українців так: „Я застав його за обідом. — Посидьте, каже він, трохи, поки я скінчу обід, а щоб не скучно було, то тимчасом прочитайте отщо, й кладе передо мною невеличку книжку, розкриту на листку, на якому написано по-українськи „Панська воля“. Я почав читати це маленьке оповідання Марка Вовчка. Коли я дочитав до кінця, як дитина вмерла через панщину, я не знаю, що сталося зо мною. Піднімаю голову й бачу, що Стронін стоїть надо мною й дивиться на мене пильно, а чую, що в мене сльози на очах і хочу те сховати. — „Не соромтесь, каже мені Стронін — то золоті сльози!“ — і поцілував мене в лоб. З того часу я запалав до нього вогнем дружби, та й він мені відповідав дружбою з першу учительською, а опісля приятельською, до сивого волоса й до смерті“. (Драгоманов: Два учителі, ст. 48).

Але Стронін, хоч і дав першу українську книжку Драгоманову, жадним українцем не був. В листі до українського самостійника Шевича він про себе пише так дипломатично: „я скоріше панславист, ані ж українофіл, коли й писав абетку (українську абетку для дітей, прим. ред.), то єдино з метою педагогічною“. (Наведено в праці Гніпа. Полтавська громада, ст. 33). **Куліш** писав року 1861 **Кониському**: „Стронін писав мені про боротьбу двох націй. Я вірю Стронінові, знаючи його, що він нездібний навмисно силувати хлопців до російських книжок“. (Нова Україна, Прага 1923,

жовтень, ст. 143). Куліш вірив Стронінові, ми не волиємо цього, хоч він і давав хлопцям українські, а не московські книжки, — він провадив цілком фальшиву гру. Називав себе панславистом, щоб лише не назвати себе більш небезпечним справжнім іменем — москаля; під його проводом ціла група спангелічених людей у Полтаві, змагаючись проти українського самостійництва, лицемірно звуть себе „космополітами“, що зрештою поза межами Полтави з великим успіхом провадить Драгоманов згодом у Києві. Як висловлюється Драгоманов про цих „космополітів“: „Космополіти, не відкидаючи ваги національної форми, все ж таки в принципі цивілізацію ставили вище національності“. (Два учителі, ст. 60). Знову таки незвичайно хитра дипломатична формула („не відкидаючи ваги нац. форми“), а кінець все ж таки старий: волиємо цивілізацію московську а не націю українську...

Українську абетку написав Стронін з метою виключно педагогічною, Драгоманову дав українську книжку також лише з „педагогічною“ метою... Адже бути в Полтаві й залишитись стовідсотковим москалем — справа явно „не педагогічна“, значно більш „педагогічно“ провадити свою російську акцію, послуговуючися українськими абетками і книжками. Хто з українців може щось кепського закинути такому московському педагогові чи може точніше — дипломатові? Навпаки, всі будуть надзвичайно „одушевлені“, як кажуть у Львові, такою незвичайною прихильністю чужинця до „рідного слова“. Сам Драгоманов так незвичайно ніжно відгадує справжні наміри Строніна: „Обдумавши вже потім систему Строніна, я зрозумів, що він цінив в українській літературі те, що було в ній явно поступове, користуючись ним біля поступового ж у російській літературі й західньо-європейських, не зачіпаючи передчасно національних справ“. (Два учителі, 58—59). Але, коли більш річево підійти до тактики Строніна, то вона буде мабуть мати багато спільного з класичною тактикою російських лібералів: дайте цим проклятим хохлам їхніх абеток до схочу — і вони їм скоро остогиднуть! Або й з українізаційною тактикою комуністів: „брати“ український нарід і інтелігенцію навчанням у комуністичних школах в українській мові, і в цій же мові добиратися до народу з пропагандою. Як би то не було, а з пропагандою в ґрунті речі московських, стронінських ідей ішов до українців Драгоманов у мові українській, так як і Стронін його вперше зустрів і здобув — українською, не московською книжкою... Великий усе ж таки був з Строніна „москаль = чарівник“, і не менший „москаль = чарівник“ вийшов і з учня його найвірнішого — М. П. Драгоманова...

Стронін, властиво Стронський — досить визначний со-

ціолог шістьдесятих років минулого століття, народився, як зазначає більшість джерел, між ними й найповажніше — Рускій Біографічеській Словарь (стаття П. Гуревіча) — у слободі Ракітіной Хотимського повіту на Курщині, отже на Московщині. Драгоманов натомісць уперто, щоразу, коли справа торкається Строніна - Стронського, запевняє, що його учитель, а пізніше — щирий приятель аж до самої смерті, народився на Полтавщині, отже на Україні. О, звичайно це дрібниця досить характерна: тим більше, що на наше переконання, М. П. Драгоманов свідомо фальшиво українізував Строніна, йому це було потрібно, бо як ніяк він визнає Строніна - Стронського своїм духовним батьком і вождем.

До речі, Стронін саме в ті часи, коли Драгоманов, позбавлений права викладати в Університетах на Україні, лаштувався до від'їзду за кордон, цілком поважно пропонував своєму учневі найвірнішому залишитися та вступити, так само як і він сам колись, також позбавлений служби в міністерстві нар. освіти, на службу до міністерства юстиції. Сам Стронін, як певно з його слів розповідає про нього у своїх спогадах Драгоманов („Два учителі“) так легко одержав можливість знайти вигідніше пристановище на службі російській справедливості: справа вирішена була кількахвилинною розмовою з міністром юстиції графом Паленом: „За що вас вислали з України?“ — запитав Пален. — „За намір відокремлення України від Росії“. — „І що ж ви дійсно мали такий намір?“ — „Ні, це все вигадав полтавський губернатор Волков“. По цім обидва, і Пален і Стронін, трохи посміялися й покепкували собі з вигадливого Волкова. З міністерства юстиції Стронін в останні роки перекоотився ще на вигідніше становище в міністерстві шляхів і вмер воку 1889 на становищі юрисконсульта міністерства шляхів і члена ради цього міністерства.

* * *

В своїх „Австро-руських споминах“ (ст. 21—22) Драгоманов згадує одну незвичайно цікаву подробицю: коли 6 травня року 1861 домовину **Тараса Шевченка** перевезено з Петербурга в Київ і поставлено її в церкві Рождественській, то Драгоманов також прийшов до цієї церкви. Тоді один студент українець крикнув на нього: „Ти чого сюди зайшов? Тут тобі не місце!“ Але Драгоманов не забрався. Навіть більше того, — коли рушив похід з церкви й на вулиці одна дама, яка своїм звичаєм спізнилася до церкви, стала класти принесені нею квіти на труну й цим затримала похоронну процесію, то Драгоманов миттю зорієнтувався в ситуації і, скориставшись цією затримкою, виголосив над труною промову в московській мові. Промовляти над труною Кобзаря України як ніяк уродженому українцеві в московській мові

— в цьому є безперечно щось від шибеничного гумору, в цьому є пекельне знущання над пам'яттю великого поета України. Але майбутній женеvсько-софійський Мефісто, Драгоманов, місія якого полягала в знищенні того, до чого стремів Шевченко, не міг не блюзнірствувати над гробом Великого Українця, не міг не топтати своєю московською мовою (з ніби українських уст) ідей великого самостійника й ненависника Москви Тараса!

II. „Ex oriente lux“

На самім початку своїх „Листів на Наддніпрянську Україну“ Драгоманов докладно обговорює твори Рилеева на українські історичні сюжети (Богдан Хмельницький, Войнаровський, Наливайко) і сприводу цих творів кількома наворотами твердить, що „так сталося, що нові європейські ідеї демократизму й лібералізму, які згодом мусіли донести освічену громаду українську й до національного автономізму, появились на Україні в перший раз не в українській одежі, не на українській мові, а на російській“. Після такого твердження всі прихильники Драгоманова мусіли набрати переконання, що світло прийшло та взагалі прийти може на Україну лише з Сходу, з Московщини. Але на превеликий жаль, коли розібратися у справі докладніше, то без особливих труднощів виявиться, що справа стояла цілком противно: Рилеев, як поет революційний, даремно шукав відповідних сюжетів в історії, Московщини, а не знайшовши їх, примушений був з початку вхопитися за сюжет з історії старого Новгороду (Вадім), а потім повною пригорщею черпати такі сюжети з української історії, тим більше, що, зв'язавшись з українськими тогочасними патріотами, він відкрив, що спогади про давні часи на Україні були ще цілком живі на Україні. Проф. В. Маслов у своїй великій праці про літературну діяльність Рилеева писав:

„Первісно поет, видимо, тримався протилежного погляду на Мазепу: в думі „Пйотр Великий в Остроґожске“ (1823), він ставиться до нього підозріло, називаючи „лютим вождем“ і нарікає, як цей гетьман „смів клястися в щирости“ Петрові І. Вороже відношення видно й з деяких чернеток та плянів Рилеева, але поволі, під впливом близьких зносин з українською інтелігенцією, цей погляд на Мазепу почав мінятися, й останній з хитрого й властолюбного хитруна обернувся в очах Рилеева на щирого патріота й оборонця свободи своєї батьківщини“. (В. Маслов: Літерат. діяльн. Рилеева, К. 1912, 305). Н. А. Маркович писав до Рилеева в вересні 1825: „Ви ще знайдете в нас живим дух Полуботка“. Такий настрій українського суспільства не міг не вплинути на Рилеева, що чуйно прислухався до всіх проявів опозиційности й був близький до багатьох українських діячів.

Слідом за ними й він став звертатися до історичного минулого України, оспівував у думах, та поемах її національних героїв, що боролися за незалежність своєї батьківщини. Наливайко, Б. Хмельницький, Мазепа й Войнаровський одушевлені в Рилеєва тими ж почуттями, які хвилювали сучасних йому українців". (Маслов, 264—65).

До таких самих висновків прийшов і інший дослідник цього питання, проф. Нестор Котляревський (доречі зовсім неукраїнець навіть, а москаль, депутат до Державної Думи від Саратовщини), який, аналізуючи твори Рилеєва в історичному освітленні, переконався, що українська визвольна ідея мала величезне поширення серед різних шарів українського суспільства початків двадцятих років XIX. століття (І. Рибаків : 1825 рік на Україні, Україна, 1925, VI, 15).

Цілком аналогічні твердження знайдемо й у тогочасних московських навіть подорожніх Лефшіна та князя Долгорукова, які яскраво зазначають противомосковські настрої охоплюють цілу українську націю. Дуже протиросійські думки записує інженерний офіцер Мартос під час своїх відвідин могили Мазепи в році 1810. Генерал Михайловський-Данілевський під роком 1823 нотує надзвичайну ворожість і опозиційність українців супроти Москви. Для освітлення цієї справи наведемо коротші витяги з творів усіх цих історичних свідків.

„Україна не пишається щастям, не вважаючи на добродійність до неї натури. Політичне сонце її не стільки гріє, скільки світило небесне. Вона виснажена, терпить різні труднощі й відчуває цілковито утрату свободних її віків. Ремісництва глухе, але майже загальне, і явні позначки багатьох непорядків тим більше мене здивували, що Україна мала завжди на перших східцях трону чад, згодованих нею від самих юнощів". (Путешествіє в Малороссію акад. Гільденштедта і кн. Долгорукаво, 1817*). Другий мандрівник тогочасний А. Лефшін (Письма із Малороссіи, X. 1816) пише: „На жаль я мушу закінчити опис моральности українців неприємною рисою; я мушу сказати про ненависть їхню до великоросіян. Ти легко можеш про те пересвідчитися, бо часто почувеш, як вони кажуть: „Добрий чоловік та москаль“. Але цього ще мало: вони переливають почуття це в самих немовлят і лякають їх москалями. При цім імені перестрашена дитина перестає плакати". Мартос писав у р. 1810: „В Грецькому монастирі в місті (Galati) похований український гетьман Мазепа, по полтавській баталії прийнятий у протекцію турецького двору. Мазепа вмер у віддаленості від своєї батьківщини, чию незалежність він захищав: він був прихильник свободи й за це заслуговує пошани нащадків. Після його віддалення з України, мешканці її втратили свої права,

*) Див. рецензія Н. Василенка на працю Маслова — Укр. Живн., 1912, III.

такі священні, які Мазепа довго боронив з властивою кожному патріотові любов'ю та запалом. Його не стало й ім'я України й її хоробрих козаків витерлося з реєстру народів, хоч невеликих чисельністю, проте знаних своїм існуванням і конституцією. Тепер багата Україна складає поруч з іншими дві чи три губернії, але це загальна доля держав та республік: варто лише заглянути до політичної історії націй. Крім інших чеснот, Мазепа був приятель наук: він звеличив у Києві академію в Брацькій монастирі, який ним поновлений і прикрашений, дарував їй бібліотеку й рідкі манускрипти. Одначе фундатор академії й багатьох церков і людинолюбивих установ щорічно слухняно виклинається в воскресній тиждень Вел. посту, разом з Стенькою Разіном і іншими злодіями й розбишаками. Але яка різниця. Останній був розбійник = святотатець, Мазепа — освіченіший, людинолюбніший чоловік, майстерний полководець і господар вільного, отже, щасливого народу. Я слухав цю ганебну церемонію в Києві, яку виконує митрополіт з архієреями й усім духовенством, цілковито з зневагою імені нашої церкви". (Записки інж. оф. Мартоса. Вандрівка до Бесарабії. Русск. Арх. 1893, 7, 345).

Генерал Михайловський - Данилевський у своїх спогадах, що торкаються настроїв р. 1823, писав: „Я не знаходив на Україні ніодної людини прихильно настроєної до Росії, у всіх панував дух опозиції. Така ненависть походила від порушення прав України, від занепаду кредиту й промисловості, від збільшення податків, які на Україні спричинили загальну бідність і від лихого устрою судівництва, де сумління було продажне". (Русская Старина, 1900, X. 212).

Вже нами згадуваний проф. Маслов у своїй праці про Рилеева цілком переконано пише, що в тій добі серед української суспільности „існував такий реальний ґрунт для утворення прихильного відношення до Мазепи" (ст. 300). Треба гадати, що не в двадцятих роках XIX. ст. повстало таке відношення, як пише Маслов, а що воно перетривало серед українців від часів Батурина й Полтави. В кожному випадку 100% рацію має Маслов, пишучи: „такий настрій української суспільности не міг не впливати на Рилеева, який чуйно прислухався до всіх проявів опозиційности й був близький до багатьох з зазначених вгорі українських діячів (Н. А. Маркович і ін. прим. М. М.). Слідом за ними й він став звертатися до історичного минулого України, оспівуючи в думах та поемах її національних героїв, що боролися за незалежність своєї батьківщини. Наливайко, Богдан Хмельницький, Мазепа й Войнаровський надхнені в Рилеева тими самими почуттями, які хвилювали сучасних йому українців". (Ст. 264—265).

Гадаємо отже, що творчість Рилєєва може скоріше свідчити про те, що ідеї „демократизму й лібералізму“ появились у перший раз на Московщині, не в московській одежі, а в українській. Ця справа не інакше мусіла б уявлятися і для Драгоманова, але що ж поробите, коли він усе мусів пояснювати „світлом з орієнту“, цебто з Росії. Вся тенденційність „історичного аналізу“ Драгоманова на цім прикладі розкривається повно й цілком недвозначно.

Ця думка, що все велике, визвольне „європейське“ і т. д., може прийти лише з Московщини на Україну, повторюється у Драгоманова безконечно часто, вона відіграє ту роль, що й провідний мотив в операх Вагнера, нею Драгоманов має нерозлучно прикувати українську думку до російської політичної й культурної історії. І ці екскурси про роль творів Рилєєва, які вперше ніби то принесли європейські новітні ідеї лібералізму і демократизму віа Московія на Україну відіграють у драгоманівській страгемі, в драгоманівським пляні війни проти українського націоналізму, української гордості та української гідності дуже важну роль.

Але росіянам, звичайна річ, такий щиро-російський спосіб аргументації Драгоманова незвичайно вигідний і приємний. Наступник Драгоманова на його катедрі в Софійському університеті, довголітній вождь російського ліберального імперіялізму, патрон драгоманівців Н. М. Могілянського, а тепер В. Панейка, проф. П. Мілюкоф у своїй книзі про нацпитання дуже радо використовує наведену нами вгорі цитату з драгоманівських „Листів на Наддн. Україну“ і снажить ся з цього збити собі політичний капітал.

Мілюкофф у своїй книзі „Национальный вопрос“ (1925) писав такі дуже характерні речі: „Характер змін в українським питанні ми зрозуміємо, коли порівняємо стару позицію вождя цього руху М. П. Драгоманова з новою позицією, засвоєною українцями після конфлікту народжуючогося українського націоналізму з офіційним російським (Лозинський: Польський і рус. революц. рух і Україна). Український рух розвивався в найтіснішій зв'язку з російською інтелігенцією. Драгоманов дав з цього приводу красномовну відсіч якомусь Вартовому, що закидав „сервілізм“ супроти Москви усім старим українським письменникам. Він навів перш за все цитати, які доводили, що українську ідею боронили Капніст, Рилєєфф і Пушкінд, і вирішив: „так сталося, що нові європейські ідеї демократизму й лібералізму, які згодом мали довести освічену українську громаду до національного автономізму, поперше появились на Україні не в українським убранні, а в російським“.*)

*) У справозданні про свято відкриття пам'ятника Драгоманову в Софії 30 жовтня 1932, уміщеному в „Тризубі“ з 4 XII. 1932 читаємо м. і. таке: „Пізніше прийшло привітання від П. П. Мілюкова, що передиував і свій голос пошани до „свого попередника по катедрі в Софії“, характеризуючи, м. і., Драгоманова, як високоморальну постать, позбавлену великого шовінізму і як „гарячого українського патріота, що умів зберегти разом з тим повагу до

А. Б.

Духова дезерція

Є Українська Нація натеper у стані війни з своїми сусідами, чи в стані своєрідного тимчасового перемир'я? Прикро, що це питання взагалі можна ставити. На жаль, воно аж надто актуальне, з огляду на ту фактичну розбіжність, що існує в українському суспільстві не лише в ділянці політичній, між визвольницьким та опортуністичним таборами, а й у цілості національного життя, яке рішуче вимагає одного наставлення та єдиного вихідного заложення в оцінках суспільно-національних явищ.

Наша, під тим оглядом іще ідейно неорганізована, дійсність приносить стало стільки недостойних і соромних практик, що ствердження певних фактів і встановлення відповідних засад і мірок поступовання одиниць і груп всередині національної спільноти є справжньою konieczністю.

Війна в світі має місце тоді, коли один нарід загрозить господарчі інтереси другого в якійсь соняшній кольонії або рефлектує на підземні багатства певної сумежної звичайно мішаної провінції. До інших евентуальностей належить спір за пасмо безплідних гір, заселених козами й пастухами або т. зв. вплив над якоюсь міжнародньою річкою. Тоді нарід збирається на площах перед палацами вигукувати свій ентузіазм під адресою короля, дуче або просто президента, жінки завітчують потяги з новобранцями, вчені кидають катедри по ворожих університетах, а письменники й композитори повертають же тони й відзначення ворожих академій. Все це супроводить війну в західних державних народів, без „передразненого національного почуття“ та з „вселюдською літературою“.

Щось зовсім іншого в нації недержавних. Їм бо некороновані, але „відповідальні“ авторитети, звичайно з манда-тами чужого парламенту в кишені, вцеплюють переконання про уроєність усіх аспірацій, що не покриваються з ворожими, ганебність кожного прояву нетолерантних емоцій, неземну роллю науки та взаємне виключення гідности письменника й патріота.

Дарма, що в спорі нації розходиться не про чужу кольонію, а про те, чи бути нею їй самій, розходиться про всі підземні багатства національної території, всі гірські хребти та вплив принаймні на власних риках.

Такі аспірації нації лежать поза межами інтелектуальної та відчуттєвої спроможности її „еліти“. Принаймні не ви-

тієї культури, у якій він виховався“. Колишній російський міністр закордонних справ під цією культурою має на увазі московську культуру. Визнаючи йому цілковиту рацію щодо того, що Драгоманов дійсно був вихований у московській культурі, як рівно ж і щодо пошани, навіть великої пошани Драгоманова до московської культури, ми все ж поставимо зайвий раз запитання щодо вартости тих українських діячів, які зберігають пошану до культури пп. Мілокових, покровителів Н. Моріляньського та В. Панейка.

магають витягнення ніяких консеквенцій для її побуту, бон-тону та кодексу честі...

Ті, що мають заступати поневоленій нації королів, дучів і президентів — „клонячи голову перед світлим минулим і вірячи в світле майбутнє“ — в теперішності декларують лояльність і довготерпеливість під адресою ворожої держави. Потяги з новобранцями, що відсилаються для скріплення гарнізонів над Пацифіком або іншим морем, знаходять благословення тих же „вождів“ — мовляв „сильна ворожа армія в нашому інтересі“. Вчені такої нації, в запалі „служби рідній науці“, за ідеал коментованого видання творів, великого поета на кожній з окупованих територій, творять по чужих столицях мальовничі живі паравани для закриття погрому національної культури ворожою солдатською. А письменники і критики намагаються заімпонувати ворожій суспільності ганенням власної літератури за національну обмеженість і приподобатись перекладами на мову чи з мови ворога та монографіями про чужих державних мужів, хай це буде вождь міжнародного пролетаріату чи „великий пацифікатор середньої Європи“. Діяльність товариств журналістів і письменників тоді виявляється не в репрезентації найглибших прагнень своєї нації, не в меморандумах і заявах, а в літературних нагородах (в кращому випадку), „балях преси“ і регулярних телеграмах відповідним президентам, міністрам і просто держимордам з приводу їх іменин чи нагородження черговим орденом.

Український нарід є в стані війни з своїми сусідами, війни вікової, і тільки оновленої українською національною революцією. Ось уже 19 рік, як точиться ця остання кампанія, боротьба за самі основи національного буття.

Все поставлено на карту, ходить про всі матеріальні та духові скарби нації. Вороги поборюють не лиш українську державу, а саму національну індивідуальність, навіть ім'я Народу. На лезі меча лежить не лише теперішність нації, а все її майбутнє і минуле.

Український нарід змагається за свою історію, украдену перед лицем цілого світу на підмурівки державної традиції Московії й позолоту минувшини Польщі. Змагається за свою стару культуру, що поставила на ноги північних варварів і напоїла життєдайними соками західніх. За древнє національне ім'я украдене йому одним сусідом, щоб присвоїти тим його скарби, і збережене іншим — щоб присвоїти його самому! І за нову історію, нову могутню культуру і нову славу українського імени, гідні великої Нації!

Кожна мапа в вітрині книжкового магазину, кожний підручник світової історії, кожна міжнародньополітична комбінація, кожне обличчя європейця, здивоване на слово Україна, кричать: не бачу вас, не знаю, заперечую! Кожен ворожий вояк і урядовець на нашій землі проголошує: — гвалтую її, зневажаю!

Скільки вчиненого зла, скільки спірного між Україною й народами навколо! І це не претекст для непримиримої війни всього суспільства з ворогом? І вона ведеться, ця війна... Ведеться не лише духово — ведеться фізично. І жертви її не менші, як у середній регулярній війні. Тисячі розстріляних та повішених, сотки тисяч полонених по таборах і мільйони виморених, тільки не газами, а голодом. Ці жертви до чогось з'обов'язують. **Національна війна** триває й розгортається й це має бути вихідним заложенням кожної суспільної та індивідуальної чинності й поступовання. **Факт військового стану** вимагає витягнення з цього всіх консеквенцій, навіть для тих, що цього не дуже хотіли б. Або-або. Логіка війни проста і тверда. Люди, що пропагують мирне співжиття з ворогом є його агенти = агітатори. Ті, що скріплюють ворожу армію — зрадники. Вчені, що даються використувати ворогові — злочинні шкідники. Письменники, що не повертають, а здобувають ордени — продажні льокаї. Всі разом — духові дезертири з фронту національної війни.

Кара за дезерцію на війні — розстріл. За духову дезерцію — **моральний розстріл!** А фізичними особами займається майбутня українська держава!

О Г Л Я Д И

Літературний блокнот

У філядельфійській „Америці“ 7 XII. 1935 Др. Демидчук пише про акторку Аду Ізаакс Менкен, що в шістдесятих роках минулого століття була незвичайно популярна в Америці за своє виконання ролі Мазепи в забутій тепер, але свого часу дуже популярній на сцені драмі Генрі М. Мілнера „Мазепа і дикий татарський кінь“, що вперше вийшла на початку 1830-их років.

Орган комуністичної опозиції троцькістів „Робітничі Вісти“ (Торонто, Канада) гірко скаржиться на той літературний товарообмін, який відбувається між Московщиною й Польщею й який конкретно висловлюється в тім, що поляки дуже охоче перекладають московські соціал-патріотичні поезії на польську мову. Найбільше обурюються канадійські троцькісти з малоросів тим, що Юліян Тувім переклав знаменитий кавалерійський маршовий вірш Светлова „Гренада“ в якій мова йде про мрійного українського хлопця, який забув про свою батьківщину Україну і мріє про всесвітнє визволення, звільнення далекої (а може й зовсім неіснуючої) „Гренади“. Светлоф жидівсько-московським звичаєм з цього мрійливого хлопця „хахлом“, Тувім цілком дослівно передав московське „мечтатель хахол“, як „marzyciel chachol“. Канадійські троцькісти з цього приводу удають себе дуже ображеними такою зневажливою назвою, і здійсмають

крик проти „сталінських поетів“, забуваючи на те, що „Гренада“ Светлова була написана десять років тому, коли Лев Бронштайн-Троцький був ще при владі, а тому поема „Гренада“ є поемою не лише сталінською, але й троцькістською.

У Варшаві вийшов збірник статей п. н. „Український Ветеран“, під ред. полк. Варт. Євтимовича. Це має бути орган тієї частини української еміграції, що від довшого часу творила опозицію до системи, яку стосує офіційний еміграційний центр у Варшаві.

З репортажів, які останніми часами появилися на сторінках часописів варто зазначити „Як я їхав в Космач“ І. Кер. (Н. Час), Михайло Вірлиний : По скелях та травах чорногірських (Новий Шлях, Торонто, 10 XII.), Я. Ш. : Моя перша стійка — спогади тогочасного гімназиста про 1 листопада 1918 у Львові (Н. Час, 10 XI.)

Філядельфійська „Америка“ (14 XI.) подає скорочений переказ оповідання німецького письменника Гайнріха Штробаха про Олексу Довбуша. Чеський „Пестри Тиден“ друкує судові акти в справі Миколи Шугая.

У першім числі львівської „Жінки“ за рік 1936 зазначаємо статтю Струтинської про недавно вмерлого маляра Юрія Магалецького.

Паризьке „Українське Слово“ від довшого часу містить роман „Дивимося в очі смерті“ Романа Мстиші, який змальовує збройну боротьбу українських бовіків на Волині.

Різдвяні свята часописи здебільшого вшановують уміщенням т. зв. різдвяних оповідань, віршів, тощо. Львівський орган „руських хлопів-радикалів“, „Громадський Голос“ на першій сторінці умістив одну незвичайно радикальну поезію, яка кінчається такою клясичною строфою :

Радуйся, радуй, добрий господарю !
 Все твоє поле зродить повний колос,
 Коли при правді стоятимеш вірно
 Й читатимеш завжди Громадський Голос !

Здається, що часопис такий давній, як цей (Гр. Голос нараховує вже 35 років) міг би соромитися такої дитяче-дурної самореєклями.

Лемберзький супер критик з панейківського „Діла“ і новошляхівсько-крушельницької „Назустрічі“ Др. Михайло Рудницький незвичайно ображений поступованням Маланюка, який в одній своїй статті про творчість Шевченка назвав знаного колись російського критика Белінського „предтечею сучасних ідеологів СССР“ і „переконаним імперіялістом“. Рудницький з виглядом рутинованого бессервіссера заявляє, що „назвати Белінського — предтечею большевицьких ідеологів, ще й імперіялістом можна хіба захакавшись на політичнім вічу, так для „красного словця“. Невважаючи на все своє бессервіссерство Рудницький всіма своїми писаннями свідчить про те, що він абсолютно не знає істо-

рії літератури. Зокрема щодо імперіялізму Белінського після виходу епохальної й ревелюційної праці Юлія Айхенвальда-Каменецького про Белінського не може бути жадного сумніву щодо яскравості російського імперіялізму Белінського. (Праця Айхенвальда вийшла ще кілька років перед світовою війною). Саме яко непогамований московський імперіяліст накинувся на „Кобзаря“ Шевченка Белінський, одразу відчувши велику небезпеку для російської імперії заховану в цій вогненній, повній українського націоналізму книзі Шевчека. — Що ж торкається оборонців таких московських святощів, як це Белінський, то в старовину один вельми дотепний сучасник його, князь Вяземський, казав: „Паклонник і приверженець Белінскаво в глазах маіх петий і атпетий дурак“.

Новий Час з кінця січня містить спогади Карманського про Миколу Вороного з часів знайомства обох поетів на грані 19 і 20 століть, як рівно ж і уривки з американських вражінь Карманського. Н. Ч. з 3 лютого приносить початок цікавого фантастичного літературно-критичного монтажу про сьогоднішній літературний Київ, де „за поїзд править фантазія, а Інтуриста заступають радянські часописи й журнали“.

В різдвяному числі львівської „Нової Зорі“ Ол. Мох докладно розглядає напрямки, і характер діяльності літературного колхозу Рудницьких „Назустрічі“ у статті під назвою „Назустріч — большевизмові. Два роки закидування сітей на українську інтелігенцію в Галичині“.

Дня 6 лютого у Львові вийшло перше число літературно-мистецького і наукового тижневика „Обрії“ (Адреса: Львів, Зем'ялковського, 2 (бічна Міцкевича). Видає й редагує визначний сучасний український поет Богдан Кравців. Річна передплата 5 злотих. В переднім слові редакція заявляє, що завданням цього нового тижневика — гуртуючи коло себе творчі одиниці — давати проявлятися також свіжому і здоровому починові й думці. Зміст першого числа складається з статті про Кіплінга, в якій стверджено, що зв'язок Кіплінга з своєю нацією був органічний і сильний. Під цим оглядом пригадує зв'язок Шевченка з українською нацією. — Вірші Б. Кравцева „Сімнадцятого року“ — спогад про те, як львівські школярі року 1917 живо захоплювалися всім тим, що творилося тоді в революційнім Києві. Поза тим варто зазначити оповідання Дам'яна Гуцула „Святослав Завойовник“ і статтю про найдавніші з знаних в історії українські дипломатичні акти — договори з Візантією років 907 та 911. Незвичайно повна і цікава літературна і бібліографічна, концертна, театральна й наукова хроніка закінчує число. — Треба визнати, що від довшого часу вже відчувалася потреба такого тижневого інформаційного видання, веденого молодими силами.

„Діло“ з 8 лютого приносить репортаж Івана Боберського, з цьогорічних міжнародних зимових змагань з Гармш-Партенкірхен. Ужгородське „Українське Слово“ в січневих числах дає гумористичний репортаж О. Подорожного про закарпатську маленьку „Маскву“ (в дійсності скоріше „маленький Бердичів“ чи навіть „великий Тель Авів“) — про місто Мукачево.

У львівському двотижневику „Жінка“ з 15 лютого уміщена характеристика видатної сучасної української різьбярки, Оксани Ляторинської.

Один з найвидатніших сучасних українських поетів, Юрій Липа, як відомо, не друкував приблизно від п'ятих років (коли в лютому року 1931 вийшла його остання збірка поезій „Суворість“) жадних нових своїх віршів, — натомиць ці роки він був дуже діяльний яко літературний критик і історичний романіст. Тепер в лютневій книзі „Вістника“ знаходимо новий його віршований твір — „Могила Незнаного Бійця“. Як і переважна більшість віршованих творів Липи „Могила“ незвичайно надається для реcitaції на академіях у дні видатних національних роковин. На жаль і цей новий твір Липи залишиться мало використаним, його так само лише зрідка будуть виконувати на естраді нечисленні знавці скарбів сучасної української поезії.

На початку цього твору згучить **Голос**, який промовляє :

Могило Незнаного Бійця,
Що впав в Україні, —
Я приніс тобі смуток мого лица
І біль серця гнівний ;
Забагато підлих днів
Облягає душу самотню, —
Де ж ти, що впав, що горів, що вів,
Поручнику, свою сотню ?

Викликані вбиті у Визвольній Боротьбі відповідають :

— Ні, це — мертва, людино, твоя
Безнадійна, вбога надія, —
Ми — саме життя, земля, буття,
Не тліємо — вієм,
Ми — істота днів, ми — Дія !
Ми в нелюдській напрузі,
В смертельній тузі
Перейшли поріг,
Але вічно над ними, тобою
Сурмить наш ріг.

Далі сурмить **Ріг** (наводимо лише початок):

Там, де сталась смерть — там станем,
Там, де слово криваве „слава“,
Нерухомим табором, станом,

У польоті нескінчені станем,
Щоб скінчитися — вами.
Жаден крик не пропав в порожнечі,
Жаден крик — Україно...

Р-т.

Червоні сторінки

(З літературного „життя“ на С У З 1935 р.)

Чи не важливішою подією в „культурному житті“ „української“ Большевії за 1935 рік був пленум правління СРПУ¹⁾, що між 25—27 квітнем відбувався в Києві. Яку вагу цій події надавав большевицький загаль, найкраще бачимо з високостилевих сторінок тогобічної преси, за якими пленум був не тільки „могутньою демонстрацією перемог пролетарської літератури, найпередовішої, найідейнішої літератури в історії людства“, але й ментом остаточного скріплення зв'язку між проводом комуністичної партії й письменником, цебто мав на меті перевести остаточне закріпачення у „мертвоті“ советській творчих потуг українського народу, бо не вважаючи на „любівні піклування“, якими з першого ж дня свого існування загортала з особливою увагою українське мистецтво червона Москва (піклування за останні роки — згадаймо хоч би Хвильового, Косинку, Влизька, — були справді „нечувані“ і „виняткові“) серед самої СРПУ почали повставати за останні часи т. зв. „непорозуміння“. Причину цих „непорозуміннь“ викриває обережно (мабуть, щоб занадто не скаламутити „радісний ентузіязм“ „творчої праці“ пленуму) новий голова спілки Сенченко: за його думкою письменники присвячували замало уваги до вказівок партії, зокрема до її керівників²⁾. Те саме стверджує на пленумі ж у своїй „сповненій радости“ промові П. Панч: „було багато сил витрачено не на творчу працю“, „у керівництві були помилки“, „була атмосфера, що заважала працювати“, бо „як

¹⁾ СРПУ (Спілка Радянських Письменників України) повстала на місці поодиноких літературних організацій і гуртків, що з наказу ЦК Партії були 23. IV. 1932 р. зліквідовані. Підлягаючи безпосередньо разом із того самого типу літературними організаціями інших народів Большевії Спілці Всесоюзній (голова М. Горький), СРПУ — слухняне знаряддя Москви, — посідає монополію на творчість українського народу в ділянці красного письменства на С У З, бо не згадуючи вже про умови „цензурні“, советський письменник не має поза Спілкою „технічного“ доступу до жадних видавництва і навіть журналів, що знаходяться всі без винятку в руках Спілки.

²⁾ „Червоний Шлях“ ч. I/1935.

³⁾ М. інш. „захопившись“ „надзвичайно влучними“ словами Павла Петровича (Постишева) про повинність українських мистців „підпадати під вплив тільки однієї організації, під вплив Комуністичної Партії та її ЦК“, спримується шановний голова Спілки українських (sic! ОЛЕ) письменників не знаходячи на українській мові належного виразу для вияву своєї палкої любові до „рідних вождів“ на таку імпрізацію: „Вказівки секретарів ЦК ми приймаємо як такі директиви, які будуть, найдорожчими, самими найлюбимішими (sic! самими найлюбимішими! підкр. н. ОЛЕ) у всій творчій роботі“ („Літ. Газ. ч. 20/35).

прекрасно", на думку Панча, сказав Постишев, письменники „забули адресу ЦК Партії", яка „існує не тільки для того, щоб керувати одними комуністами, його цікавить доля всіх громадян Рад. Союзу. **Партійні чи безпартійні письменники мусять завжди пам'ятати адресу ЦК**) (підкр. наше, ОЛЕ). Ще більше дознає сам Постишев: частина українських письменників знаходиться й досі під безпосереднім впливом отруйних націоналістичних ідей, бо боротьба з націоналізмом не закінчена ще й на площині політичній⁴⁾, з сучасною більшовицькою логікою на привітанні советських письменників Ромена Роляна стверджує це згаданий уже Сенченко: хоч більшовики України „викрили й розгромили“ українських націоналістів „геніальний“ Ролян відчув би „яка загострена ще (підкр. наше, ОЛЕ) наша (цебто советська, ОЛЕ) є боротьба з рештками старого світу, які **магістралі найжорстокішої боротьби соціалістичного світу з імперіалістичним проходять через радянську Україну**" (підкр. наше, ОЛЕ) побачив би „величезну кількість фактів", що ілюструють його ж слова в „Провісниці": „і між Парижем, Лондоном і Москвою, через Прагу, Ригу, Варшаву сновигали взад і вперед тайні агенти, які пробиралися в СРСР, щоб дезорганізувати, щоб зірвати роботу, щоб підбурювати до повстань, щоб бетонувати дорогу для осадних колісниць (! ОЛЕ...)"⁵⁾.

Отже, маючи за мету остаточно зліквідувати на пленумі „націоналістичні ухили" в українській літературі, та разом з тим заповнити „прогалини", що почали було набирати загрозливих форм серед самої Спілки, більшовицька влада вживає всіх засобів, щоб пленум що найдосконаліше перевів своє завдання!

Вже незадовго до його відкриття відбулося декілька „бесід" письменників - комуністів і позапартійних письменників із керманічами ЦК КП(б)У... На одній із цих „бесід" П. П. Постишев запитав письменників що їм перешка-

⁴⁾ П. Панч: „Не гаяти жодної хвилини", Літ. Газ. ч. 20/35.

⁵⁾ А. Г. Сенченко: „Промова т. Сталіна і завдання української радянської літератури", Літ. Газ. ч. 24/35.

⁶⁾ „Українські письменники Р. Роляну", Літ. Газ. ч. 32/35.

Якийсь советський „український" письменник дарує „Провісницю" „дорогого Р. Роляна, якого на Україні читають мільйони читачів" такого характеру хвалу „коли б мені сказали, що це („Провісницю", ОЛЕ) написав не більшовик, я б ніколи цьому не повірив" (Літ. Газ. ч. 32/35). Що ця оцінка не була хибна, свідчить м. інш. лист самого Р. Роляна Сталінові з 20. VII. 1935 р. з Гарок біля Москви. В листі читаємо, що в СРСР французький письменник стрівся з „могутнім народом" (підкр. н. ОЛЕ), який... створює під керівництвом Компартії в героїчному і впорядкованому пориві новий світ. Заохопившись „здоровою міццю", „радістю життя" й „ентузязмом" цього народу, що „потребу переборює" „недостатки і труднощі", Ролян Ролян переконується, що його сподівання перед приїздом до Більшевії не були завеликі, що дійсно „світовий прогрес нероздільно зв'язаний з долею СРСР (не маємо сумнівів! ОЛЕ). З обов'язку захищати Совети обіцяю європейський пацифіст доки буде жити не відступити" Літ. Газ. ч. 33/35).

джає у творчій праці. На його запитання „розкуті Прометей“⁷⁾ „героїчної країни соціалізму“ не спромоглися дати відповіді: відповісти мусіли самі секретарі ЦК Партії, мусіли письменникам „вказати шлях дальшої роботи“⁸⁾. Те саме — на пленумі⁹⁾. Після кількох більш-менш льокального характеру промов Панча, Фефера, Щербакова, Бажана, Малієва, Яновського, тощо, про потребу яскраво „відобразити“ „прекрасне“ советське життя, про потребу „створити літературу необачних висот“ — „не гаяти ні однієї хвилини“ — „незабутні“ виступи зробили С. В. Косіор і П. П. Постишев, що дали „конкретну програму в дальшій боротьбі за квітучу українську літературу“ „на багато років вперед“¹⁰⁾. Зокрема промова П. П. Постишева — „незабутня“ і „глибокохвилююча“ — „дихнула“ на письменників „таким свіжим струмом більшовицької радості“ за советську „героїчну батьківщину, що кожен письменник запалав повним завзяттям до роботи, гордощами за загін радянських письменників, яким пролетаріат доручив оспівати героїзм батьківщини“¹¹⁾.

Отже перед тим ніж приступити до огляду поодиноких літературних „подій“ 1935 р. на СУЗ, подамо щонайповніший обсяг цієї промови, що стала за офіціонизмом СРПУ „Літературною Газетою“ в „культурному житті“ „української“

⁷⁾ І. Стебун: „Наша країна народжує розкутих Прометейів“, Літ. Газ. ч. 24/35.

⁸⁾ А. Сенченко: „Чергові завдання СРПУ“. Літ. Газ. ч. 20/35.

⁹⁾ Серед якої атмосфери мусіли переводити „делегати“ на Пленумі своє „завдання“ свідчать недвозначно такі „подробиці“:

До президії пленуму Спілки українських письменників „обрано“: наркома освіти Затонського, завідувача відділом культури і пропаганди лєнінізму ЦК КП(б)У Ашрафяна, секретаря ЦК ЛКСМУ Андрєєва, Щербакова, московського драматурга Романова, президента УАМЛІН Дзеніса, заст. віді. редактора газ „Комуніст“ Володарського, Сенченка, директора ІЧП Гітеля (мабуть теж українця!) і президію правління СРПУ і до почесної президії під „бурхливу овацію“ — Сталіна, а під просто „дружню і теплу“ — Косіора, Постишева й Любченка; на почесного голову пленуму „обрано“ „першого інженера людських душ“ — М. Горького!

З великою промовою про „провідну роль письменника-комуніста“ й „виховну роботу з безпартійними письменниками виступив першого дня (25. IV) Косіор. Стоючи і плескаючи, гукаючи „ура“ стрічав і випроваджував пленум Косіора!).

Другого дня „під час промови письменника Байдаченка (Донбас) за столом президії з'являється П. П. Постишев. Всі встають. Бурхливі тризв. оплески. Постишев 2 1/2 год. говорить під бурхливі оплески про чергові завдання радянських письменників України.

На закритті пленуму виступив Любченко з „прекрасною промовою“ про ... „міжнародне значення перемог Рад. України — невід'ємної частини СРСР (підкр. н., ОЛЕ). про „розквіт української радянської культури“, тощо

Про революції, які ухвалив пленум, скажемо декілька слів пізніше.

¹⁰⁾ К-ль: „Пленум харківського правління СРПУ“. Літ. Газ. ч. 24/35.

¹¹⁾ А. Сенченко: „Промова т. Сталіна й завдання української радянської літератури“ Літ. Газ. ч. 24/35.

¹²⁾ В. Кузьмич: „Гордість“. Літ. Газ. ч. 20/35.

Большевії — явищем, „епохальним“. В чому полягало її значення підкреслимо зокрема.

Промовець бачить своє завдання „не в тому, щоб ставити“ перед письменниками „будьякі нові творчі питання“ — йому „хотілося б поговорити“ лише „про ту політичну обстанову, в умовах якої працюють тепер і в найближчий час доведеться працювати радянським письменникам України“ (підкр. наше, ОЛЕ).

Та щоб зрозуміти „політичну“ обстанову, треба хоч по-біжно подивитись на той шлях, „яким пройшла в своєму розвитку радянська українська література,“ бо саме на Україні „громадянська війна протікала особливо гостро“ і саме на Україні „зосередились уламки розгромлених пролетарською диктатурою контрреволюційних організацій і партій“, що при допомозі „різних штабів інтервентів“ намагались „відірвати Україну від „Рад. Союзу“... (підкр. н., ОЛЕ).

„Класовий ворог“, розуміючи, „всю могутню силу впливу художньої літератури“, „цупко держався за свої позиції“ у красному письменстві, бо, що йому „не вдавалося по-сунути в порядку прямої контрреволюційної пропаганди“, те „нерідко вдавалося у формі художніх образів“. Такі контрреволюційні твори, як „Народній Малахій“ Куліша, „Усмішки“ Вишні, або „Нас було троє“ Досвітнього „протягом кількох років розповсюджувались у бібліотеках і школах“. „Зубри націоналістичної контрреволюції“, „ідеологи українського куркуля“, Єфремови, Чеховські, Ніковські та інші старались захопити всі позиції літературного фронту, так що в перші роки большевицької влади в українській літературі було мало „радянських кадрів“ „в силу свідомого гальмування їхнього зростання буржуазними націоналістами“.

В розвитку української советської літератури можна за Постишевим нарахувати три основні етапи.

Перший етап, що продовжувався від моменту переходу до НЕПу до кінця відбудовного періоду, позначається „зростаннями капіталістичних елементів на селі і в місті“, надією контрреволюціонерів „на переродження рад. влади“, на її розклад „з середини“. Починається смуга „зміновиховства“. З еміграції повертається чимало „ідеологів укр. націоналізму“, що „під маскою лояльності „починають розгортати націоналіст. роботу“. У антисоветському таборі — Єфремов, Ніковський, Старицька-Черняхів, Чеховський, Івченко, а також група т. зв. нео-клясиків. Боротьба розгортається навколо питань „літературної політики“ й яке повинно бути „відношення радянської української літератури до російської літератури, ... до літератури буржуазного Заходу й до української літературної спадщини“; які — „взаємини між літературною творчістю й політикою; який має бути радянський письменник і яким, зокрема, має бути його ставлення до громадської думки і т. д.“ На ці питання „націо-

налістичні елементи й їх шумскістсько-хвильовістська агентура в КП(б)У давали свої відповіді: „треба відійти „геть від Москви“, — орієнтуватися „на буржуазний Захід“; кожний мистець має стояти „над натовпом“, а сама „художня творчість повинна бути вільною від політики... від партійности й тенденціозности і т. д.“ Все це було лише „маскою“ для прикриття справжніх прагнень націоналістів — „захопити гегемонію на літературному і всьому культурному фронті, готувати передумови для відриву України від Рад. Союзу...“ (підкр. н., ОЛЕ). Та комуністична патрія України „викрила справжній політичний зміст цих „художніх“ настанов націоналістів...“, зміщила своє керівництво літературним процесом, ще більше посилила боротьбу за справді радянський широкий літературний рух на Україні. У цій боротьбі зростали й політично загартовувалися наші радянські письменники“.

Другий етап розвитку української советської літератури тривав за Постишевим „від кінця відбудовного періоду до 1932—1933 р.р.“. „В цей період партія приступила до розгорнутого здійснення індустріалізації країни й викорчування найглибших коренів капіталізму, ліквідації куркульства як класу, на базі суспільної колективізації“. Це викликало найжорстокіший опір „класового ворога“, хоч кадри української інтелігенції, що раніше займали неутральне становище, „під впливом успіхів будівництва соціалізму“, почали переходити на советські позиції. Загострення „класової боротьби“ не могли не відбитися у літературі, тим більше, що „націоналістичні елементи“ мали підтримку (? ОЛЕ) в особі Скрипника і його „націоналістичної школи“.

Бачимо знову протиставлення української літератури московській, прагнення „емансипувати літературний рух від керівництва партії“, „консолідувати всі націоналістичні елементи художньої літератури“, „всіма способами дискредитувати всіх чесних, справді радянських письменників“. Ясно, що така діяльність „сприяла активізації антирадянських націоналістичних елементів у художній літературі“! Боротьба розгорнулась тепер „в самій художній творчості“, а не як на першому етапі — „навколо основних питань літературної політики“.

Тенденції націоналістів з особливою ясністю виявились при зображенні взаємин села й міста. Соціалістичне (підкр. н., ОЛЕ) місто в „націоналістичному зображенні“ — „це вогнище експлуатації селянства, провідник розкладаючого впливу на село, роз'їдаючий“ національний дух українського народу¹²⁾. Советська влада — явище на селі „чуже“ й „наносне“, що „неминуче розіб'ється“ об „незломну силу“ українського „куркуля“¹³⁾, бо ж **комуністи** (в зображенні

¹²⁾ Підмогильний: „Місто“.

¹³⁾ Яковенко: „Боротьба продовжується“.

письменників - націоналістів) є „дегенерати, замухришки, недотепи“ (sic! ОЛЕ), „вузьколобі (sic! ОЛЕ), нецільні люди, що вічно плутаються в різних суперечностях”¹⁴).

Серед складної боротьби з націоналістичним світом „загартовувались” советські українські письменники”¹⁵).

Третій етап розвитку української советської літератури „стосується приблизно від кінця 1932 року і до недавнього часу”. 1931—32 р.р. були не легкі на Україні — „були роками глибокого прориву в сільському господарстві...” (підкр. н., ОЛЕ) але „загальним напором трудящих мас, за проводом партії, „цей найтяжчий прорив”¹⁶) (підкр. н., ОЛЕ) разом з „ухилом в середині КП(б)У в особі Скрипника і його прибічників” був зліквідований.

¹⁴) Українських письменників націоналістів” (Хвильового, Ост. Вишню, Косинку, Яковенка й інш.), як зазначає Постишев, особливо вабила селянська тематика!

¹⁵) Спроби „ортодоксально” (згідно з вимогами „радянської дійсності”) ров’язати в художньому проблемі „соціалістичного” міста і — взаємини між цим містом і селом знаходимо (за Постишевим) м. інш. У творах Кошиченка („Народжується місто”), Головка („Бур’ян”), Кириленка („Авантюсти”).

Позитивні пили комуністів показані в статтях Оксани в „Зигибелі ескадри” Карнійчука, Дударя з „Диктатури” Микитенка, Ваграма з „Вагрової почі” ж Червомайського, тощо. Апотеозу комуністичної партії знаходимо в „Партія веде” Тичини „Сонячний конфейр” жида Фефера.

Наскільки ж ця офіційна „література” є „жива” і „мистецька” свідчить найкраще сам Постишев: Постишев скарижиться, що в багатьох (правдивіше сказати — у всіх) творах советських письменників ніби назовні все розраховано („і п’ятирічка, і Дніпрогес, і Донбас, і завком є, і шкідник або куркуль показаний, і фінал, нібито на користь соціалізму”), а не хвилює. Не шпирість відчуваєм тут у автора, а розрахунок, а часом і „госрозрахунок” (підкр. н. ОЛЕ!).

¹⁶) Постишев для ілюстрації своїх слів про „обрізи і нагани” зачитує уривки із візнань „найзапекліших контрреволюціонерів-націоналістів” Влизьма (що 1934 р. під час нової хвилі червоного терору разом з Косинкою, Фальківським, і інш. „співцями оскаженілої куркульні” був розстріляний) і Куліша.

„З кінця 1929 р. я входив — візнає Влизько — до складу фашистської націоналістичної організації... Я цілком поділяв усі терористичні настанови й фашистську платформу нашої націоналістичної організації” (п. н. ОЛЕ).

Подібно каже Куліш: „У квітні 1933 р. Яловий повідомив нам думку центру організації, що підготовку до повстання треба не припиняти, і запитав яке буде наше ставлення до індивідуального терору. Я був активним прибічником проведення індивідуального терору. Мої терористичні настрої особливо, посилює в період самогубства Скрипника” (усі підкр. н. ОЛЕ).

Постишев каже, що він би міг навести ще цілий ряд подібних „снівців”. Та мабуть над усі з них найцікавіше „каяття”, що в формі листа надіслав Косіоров і Постишеву „терорист” Епик: „Підготовляючи терористичні акти, ми в безвинним виглядом заневняли партію у своїй відданості і чесності (підкр. н., ОЛЕ) і протягом багатьох років грали такі ролі, в порівнянні з якими ді розбійника є великого шляху є зразком чесності і приятності (! ОЛЕ) Я зрозумів, що наймилостивіший вирок пролетарського суду — зробити зомню так, як роблять з оскаженілою собакою (!! ОЛЕ), знищити як сального коня (!! ОЛЕ), викинути з тіла суспільства”.

„Будівництво“ советської української культури почало розгортатись тим ширше, чим скоріше письменники почали переходити **„в ці тяжкі роки“** (підкр. н., ОЛЕ) на большевицькі позиції. Відограла в цьому не абияку роллю відома ухвала ЦК ВКП(б) з 23 квітня 1932 р. про ліквідацію поодиноких літературних організацій і гуртків...

Рештки націоналістів, „відчуваючи свою цілковиту ізольованість“ стають на шлях самих крайніх гострих бандитських методів боротьби... на шлях терору“, переходять „до боротьби обрізами, наганом“¹⁷⁾. „Залишки українських письменників, що вагалися, рішуче відсахнулись від цих ворогів українського народу, **ворогів ССРСР** (підкр. н., ОЛЕ), але „дієї нової обстанови не зрозуміли... комуністи, що працюють в галузі художньої літератури...“ Вони були повинні (за Постишевим):

1) показати „неутральним“ письменникам, що партія робить різницю між ними й націоналістами;

2) поінформувати всіх безпартійних письменників про справжню мету праці націоналістів в літературі;

3) піклуватися письменниками, „які раніш водилися з націоналістами, але які внутрішньо не ворожі“ советській справі;

4) „ширше розгорнути“ власну творчу працю. Зрештою в „помилках“ був винен не один тільки голова СРПУ Кулик і письменники-комуністи, були винуваті „і Наркомос України, і культтроп ЦК КП(б)У тощо, тощо, (ціла Україна ма-буть була винувата!). (! ОЛЕ).

Тепер настав час виправляти хиби. До справи треба підходити „з інтересів соціалізму“. Треба „**сміливо**“ „**включатись у творчість великої художньої радянської літератури України**“, бо „обстановка для творчости тепер винятково сприятлива“! (! ОЛЕ).

В рожевих тонах малює Постишев „щасливе соціалістичне сьогодні“ в усіх галузях советського життя: сільському господарстві, промисловості, культурному будівництві. „Міцніє... соціалістична індустрія... реалізуються величезні можливості, закладені в колгоспній системі. Успішно розгортається процес знищення багатовікового „розриву між містом і селом“, „**хоч е... ще і в місті і на селі окремі хиби, труднощі...**“ (підкр. н., ОЛЕ).

Ця „радісна дійсність“ так і проситься на „полотна художньої літератури!“ **Зупинки тепер тільки за“...письменником!**

Постишев вважає, що назва письменників „інженерами людських душ“ — „дуже почесна“ і разом з тим „дуже відповідальна“. Твори, що „справді виховували б, формували

¹⁷⁾ Промову Постишева передруковано повністю в усіх більших українських советських журналах: „Молодіяку“, „Радянській Літературі“, тощо. У скороченому вигляді подали її ледве чи не всі газети.

б нову людину, справжнього громадянина соціалістичного безкласового суспільства“. „Увінчувати“ письменників „наперед лавровим вінком звичайно не слід, але і втрачати надії на те“, що вони „можуть бути увінчані таким вінком, та кож не слід“ (підкр. наше, ОЛЕ).

Постишев диктує мистцям теми, які вони мають порушити. Письменники зобов'язані насамперед показати „нову рису „душі“ радянської людини“ — „потяг до творчості“, далі „почуття власної гідності (! ОЛЕ), зростання поваги до себе і до своїх співгромадян“, — нарешті — „радянський патріотизм, — почуття соціалістичної батьківщини“. Та „щоб відобразити величезне зростання нової людини, її ідеали і прагнення, патос її творчості, щоб показати сучасній людині її велике завтра потрібний справді „інженер душ“, що повинен мати риси кращих людей своєї епохи.

Отже радянського письменника мають характеризувати :

1) „висока ідейність і принциповість у творчості“ : не „скороспілки“ тепер потрібні, а „великі художні полотна, велика ідейно насичена, художня література“ ;

2) „соціалістична правда, ширість (! ОЛЕ), як у самих творах, так і в моральному обличчі письменника : потрібна „рішуча боротьба проти пристосовництва у літературі!“

3) „робота над собою, робота над підвищенням рівня своєї загальної культури, рівня художньої майстерності : советський письменник „не повинен бути ремісником“ ! Він „повинен бути справжнім художником, що прагне створювати пам'ятники нашої великої епохи для цілих поколінь“. За приклад такого письменника ставить Постишев Горького !

4) „створення справді товариських взаємин“ у письменницькому середовищі.

Загалом советський письменник „повинен бути справжнім борцем за здійснення найпередовіших ідеалів людства, носієм яких є комуністична партія, на чолі з великим Сталіним“.

(Далі буде).

ОЛЕ.

Українська опера на С. У. З.

Розвиток української музики був гальмований тяжким політичним положенням української нації — з одного боку під гнетом Австро-угорської монархії, з другого — під гнетом царської Росії. Може бути зрозумілим, що вищі форми музичного мистецтва почали в нас розвиватись досить пізно. Отже на пізні часи припадають початки української опери, зокрема на східних землях України. Вона підлягала разом з іншими драматичними виставами царському наказові, який обмежував до мінімуму вистави українських п'єс. Одночасно розвиток опери спиноувала недостача фахового підготування українських композиторів.

Українська опера зродилась з потреби піднести на вищий щабель українське національне життя, виявити своє-

рідність, багатство і красу української народної музики. Це стремління було двигуном повстання наших перших опер, таких, як „Запорожець за Дунаєм“, Артемовського, „Катерина“ Аркаса, „Вечерниці“ Ніщинського.

Воно було й у властивого „батька“ української національної опери Миколи Лисенка. Лисенко є автором 10-тьох опер різного характеру. Його провідною думкою було створення української національної опери. Це помічаємо навіть в операх на античні теми — „Енеїда“ і „Сафо“.

Найбільшою оперою Лисенка є „Тарас Бульба“, написана на лібрето М. Старицького, що є основане на знаній повісті Гоголя. Мало вдале лібрето, яке висунуло на перший план любовну інтригу (Андрія з ляхкою), недозволило Лисенкові розвинути на всю ширину героїчний елемент опери — мотиви козацьких боїв за волю; в опері переважають неглибокі ліричні мотиви Андрієвого кохання. Однак „Тарас Бульба“ є першою українською оперою більшого стилю.

Світова війна й українські визвольні змагання спинили на якийсь час уже тоді досить сильний розвиток української опери. Почався він знову вже за нової ери московського імперіалізму на Україні — большевизму. Виходять ряди нових українських композиторів, що були виховані за часів війни, або що перейшли вже советські музичні школи.

Червоний режим гостро засуджує старші українські опери. Устами знайого діяча й музики Козицького називає їх „своєрідними ідеологічними документами і представниками означеного етапу розвитку української буржуазії“ й вимагає насильно від нових авторів твори, які відносилися б до „реальної дійсності“, до нового советського життя. За десятиліття 1924—1934 написано на Східній Україні коло 16 нових опер. З цього числа треба однак викреслити твори таких „українських“ композиторів як т. Ройзентура і інших подібних діячів у ділянці музики. На початку цього десятиліття з'являються опери на теми історичної бувальщини України, в якій сьогодні большевики вбачають усе зло „буржуазної і шовіністичної“ ідеології. Це є опери Яновського — „Дума Чорноморця“, Йоріша — „Кармелюк“, Костенка — опера тієї самої назви, Лятошинського — „Золотий обруч“.

Сюжетом першого з згаданих творів — „Думи Чорноморця“ Яновського є події з козацької минувшини: героями дії є козаки-невільники. За основу опери послужила композиторів народна пісня; автор широко користується „фольклорними матеріялами“ з народної музики української, польської, турецької — відповідно до змісту опери.

„Кармелюк“ Йоріша не витримує з музичного боку конкуренції з тією ж назви оперою Костенка, хоч мистецький рівень і Костенкової опери не є високий.

Найбільшою оперою на тему з української бувальщини є опера Бориса Лятошинського „Золотий обруч“, написана

1929 року на основі повісти І. Франка „Захар Беркут“. Лятошинський по Л. Ревуцьким чи не найвизначніший сучасний укр. композитор на СУЗ, використав у своїй опері по-мистецьки багатий український етнографічний матеріал, яким створив увесь кольорит опери. Фахова музична критика ставить інструментальне мистецтво Лятошинського в цій опері за його яскравий кольорит дуже високо. Провідні мотиви опери — мелодичне аріозо Мирослави, мотиви Захара Беркута, Тугара Вовка, характеристичні побутові мотиви — є в опері дуже систематично збудовані. На цілій опері є помітний деякий вплив Р. Вагнера. Закнчення цього визначного твору за „китайським“ муром Советів не дає українському суспільству на Західних Землях змоги почути цілу оперу, крім деяких сюїт, що їх перед кількома роками грали у Львові. Хоч зміст опери має забарвлення соціалістичне, яке лібретист Мамонтов підхопив і збільшив відповідно до вимог „советської дійсности“, український кольорит є незвичайно сильний. Цей факт дозволяє нам припускати, що ця опера й усі вище зазначені були написані перед останнім „зміцненням“ сталінського курсу, за якого всі українські композитори, щоб зберегти своє фізичне існування, мусіли перейти „глибоке ідеологічне переродження“.

Другу групу нових українських опер творять опери на сюжети з „нової дійсности“. Ось наприклад „Зрив“ — опера Яновського, автора вищезгаданої „Думи Чорноморця“ — зображує шкідництво в Донбасі. Слід згадати, що з музичного боку, ця опера зовсім невдала, це визнає навіть сам Козіцький. Оперу Чишка „Яблуневий полон“ (з 1930 р.) оголосили большевики за твір „яскраво націоналістичний“, не „советський“, заперечуючи в ній існування яких-небудь мистецьких прикмет. Зате опера „заслуженого“ советського працівника т. Козіцького під назвою „Невідомі салдати“ дізнала великої слави за свій чисто інтернаціональний зміст: боротьба міжнародного пролетаріату за совет. владу й любов комсомолки Іди Брук і французького матроса Жана Жирардена. Для цієї укр. опери припадає на часи антантської інтервенції. Автором лібрета був жид Первомайський.

Висліди цілої цієї „творчости“, що її напрям прищеплюють люди ворожі українській нації, люди непокликані до мистецької творчости виявляються в негативному світлі. Займанець, хочаби світові показати, як то його стараннями „квітне“ українська музика, здається, досі не похопився що твір, писаний з вимушеною тенденцією, ніколи не може бути мистецько вартісний. Таке мистецтво мусить стояти на мертвій точці, як це й є сьогодні з українською музикою на українських землях окупованих Москвою.

Михайло Мухин.

III. Стара Громада супроти Москви і Драгоманова.

Цей розділ, як третій з ряду, належить до статті Михайла Мухіна: „Вільше світла!“, але з технічних причин містимо його тут. — Редакція.

Один із найбільш поширених т. зв. „ходячих“, цебто зовсім непрактичних аргументів в оборону Драгоманова є нібито його ідеї були цілковито на своєму місці, для того часу й що ці ідеї були загально поширені в ті часи. Цей погляд цілковито не відповідає справжнім тогочасним відношенням. Саме в ті часи Драгоманов був білим круком. За життя йому не довелося бачити тріумфу своїх ідей: вони стали епідемічно поширюватися серед української інтелігенції вже по його смерті, але найбільшого поширення досягли в добі між першою і другою російською революцією (роки 1905—1917). Саме в ті часи ціла майже українська тогочасна преса на Наддніпрянщині була в руках, які, за висловом проф. Овсяніко-Куліковського, „свято берегли пам'ять“ Драгоманова: щоденник „Рада“ був у руках свого видавця Євгена Чикаленка й таких беззастережних драгоманівців як Сергій Єфремов, щомісячник „Літературно-Науковий Вістник“ був у руках проф. Михайла Грушевського, який зовсім не переняв від попереднього редактора, Івана Франка, його критичного ставлення до Драгоманова. Поза цими двома фортецями драгоманівщини було ще багато інших, дрібніших. Не диво, що в таких обставинах посмертна слава Драгоманова могла лише безупинно зростати... Спроби критичного розгляду спадщини Драгоманова, які не раз розпочинав Франко в роках 1900—1906, а згодом Донцов у передвоєнні роки 1910—1914 широкого розголосу не дістали і славі посмертній пошкодили вельми мало...

В розвідці такого об'єктивного, власне імперсонального дослідника як Олександр Грушевський, про Драгоманова і галицьку молодь сімдесятих років, знаходимо такі рядки:

„Драгоманов рекомендує уважно ознайомлюватися з літературною російською мовою. Така порада викличе здивування з боку тих, що призвичаїлися вороже дивитися на Росію. Драгоманов знає це дуже добре. Він навіть із своєю звичайною отвертістю признається, що й київські громадяни не всі поділяли його ставлення до російської літератури та взагалі культури, і за його відношення звали уніятом, модерантистом“. (Ол. Грушевський: Драгоманов і галицька молодь 1870 р.р. Україна, 1926, VI, 47).

В листі до Бучинського з Флоренції 26 листопаду 1871 року Драгоманов згадує Житецького й Русова та визнає, що „обоє вони йдуть дуже дальше від мене в ідеях об окремності української народності і часто докоряли мене моїм „уніятством“ і „космополітизмом“. — Та про це поки „ба-

ста". В листі від 7 травня 1873 Драгоманов повідомляє Бучинського, що „дух у Киян піднявся так, що мене лають за центростремительность“, цебто за централізаторнство. — (Збірник Філол. Секції Наук. Т-ва ім. Шевченка, т. XIII, стор. 66).

* * *

Відомий знавець української мови **Михальчук**, один із членів київської Старої Громади (нар. 1840, вмер 1914 року), розповідаючи в своїй автобіографічній записці про настрої свої та своїх ровесників та однодумців, пише такі безконечно далекі від драгоманівських ідей речі:

„Ми вбачали в російстві — перемагаючий (деспотично-сервілістичний) дух, моральну недисциплінованість і нахильність до інтелектуального анархізму, песимізму й нігілізму на всі лади у всіх сферах понять і на всіх ступенях соціальної і політичної організації життя, що сплоджує страшне безладдя, безхарактерність і улюбленість культу нірвани“. (Автобіогр. зап. К. Михальчука, ЗНТШ, СХХІ.).

Так само сигналізує Михальчук небезпечні українські риси, на яких так вдало в остаточнім рахунку заграв Михайло Петрович Драгоманов:

„вроджені слабості народні... нахильності його до загально-людського гуманістичного космополітизму та брак належної здатности й охоти до міцного й упертого національно-державного організаторства“. (Автобіогр. зап. К. Михальчука, ЗНТШ, СХХІ.).

Автобіографічна записка Михальчука свідчить про його стовідсотково український і національний спосіб думання. Сподіваємося, що йому не можна закинути будь яких „неясностей“ в області трактування українсько-російських відносин. Справжнє обличчя Росії Михальчук, а разом з ним і його товариші — Володимир Антонович, Борис Познанський, Тадеуш Рильський і інші бачили дуже добре й ніяких специфічно драгоманівських ілюзій щодо російської культури, літератури, національного характеру москалів не плекали. Такі настрої й погляди панували в гуртку чи оточенні Михальчука наприкінці п'ятидесятих та початку шістьдесятих років минулого століття, серед інтелігентної молоді Києва та правого берега Дніпра.

П'ятнадцять років потому в львівській „Правді“, в році 1874 (ч. 3, ст. 125—8) українці-лівобережці, числом 24, писали: „нашою головною ціллю є хоронення своєї національності й розвій свого народу, окремішнього від польського, і тій головній цілі повинні підклонитися всі інші питання нашого розвою й поступу, бо всі інші поступові бажання можуть справдитися тільки під умовою досягнення головної цілі“. До цього **Александр Барвінський** додає: „Вже тоді появилися на Придніпрянській Україні два суперечні по-

бляди, один М. Драгоманова і його прихильників, що клали головну вагу передовсім на „всесвітній прогрес“, а другий В. Антоновича і товаришів, які головно змагали до збереження національної окремішності і плекання національної свідомості. І ось переворот на Придніпрянщині під час світової війни підтвердив влучність погляду В. Антоновича та став певним доказом, що в погоні за „всесвітнім поступом“ і під впливом космополітичного світогляду затемнилася там свідомість національної окремішності й довела до небажаних для української державної ідеї наслідків”. (ЛНВ, 1927, березень, ст. 242).

В постскрипті до свого автобіографічного листа до знаного українського бібліографа М. Комара (Див. Невідомий автобіографічний лист К. Михальчука, Україна, 1927, кн. 5, ст. 59—69) найенергійніший член Старої Громади в Києві Кость Михальчук пише такі незвичайно важні для характеристики Драгоманова слова: „М. П. Драгоманов, видіючи в кінці 1875 р. заграницю, взяв між іншим на себе обов'язок закласти там українську часопись, у якій би можна було поміщати звідси такі статті, які тут не могли бути надруковані. Обов'язку цього М. П. якось довго не сповнював, а натомість у „Вѣстнику Европы“ почали появлятися його статті, з підписом Т-ов, у яких, — а особливо в одній, закидаючи вузьку б то односторонність українському „націоналізмові“, він рекомендує йому освіжитись, помирившись з „общеруссизмом“, яко органічною би то для нас українців формою, „загальнолюдського культурного розвитку, (Пропонує урбі ет орбі за поміччю такої панацеї покінчити „з українофільством“. Прим. К. Михальчука) і zarazом дораджує росіянам „покінчити з українофільством“ за поміччю деяких нікчемних уступок йому, запевнюючи, що таким робом воно легше і швидше вийде в загальну течію всеросійства.

„Розуміється, що така несподівана поведінка М. П. дуже вразила багатьох земляків наших. З поводу її я написав до М. П. обширне посланіє (по-російськи з підписом Українець), пригадуючи йому обіцянку видавати українську часопись (у якій по його думці, мали поміщатись також статті, написані й по-російськи) і просячи його, коли видаватиме таку часопись, щоб умістив у ній моє посланіє і свою відповідь на неї.

„В цьому посланії, перш усього, я звернув увагу М. П. на хибність його погляду на „общеруссизм“ як на щось би то конкретне і органічне, доказуючи, що органічний „общеруссизм“ з теоретичного боку єсть просто нескладна фікція, як і багато інших того рода абстрактні комунали (Далі в рукопису два слова неясні, прим. ред.) явищ людського життя політичного, а з практичного боку — видавання його-

(знову неясні два слова, прим. ред.) за щось конкретне, єсть, без сорому казка, чистісенський „подлог”, позаяк тут у дійсності назва „общеруссизм” присвоюється настоящому „культивованому великоруссизмові”. Тимто рекомендувати його за своє всьому українському народові значить властиве — вимагати від нього повної абнегації своєї індивідуальності і добровільного накладання на себе рук задля якихсь там благ російства, в дійсності — дуже ще проблематичних, — ось сливе у плоді морально-культурнім...

„Далі, постаравшись оборонити і зреабілітувати український рух, як з погляду природно-етнологічного й суспільно-історичного, так і з становища загально-культурного й поступового, я зважився виказати Михайлові Петровичу всю безпідставність і недобросовісність його закидів українству та химерного вередування на його адресу. А вкінці ще констатував і таке, що хоч, — ніде правди діти, — наша власна безшасна історія сама, на горе, повинна в продукції цілого ряду людей десперачько = песимістичного типу, але що тепер власне такий тип людей особливо став культивуватись заведеною у нас традиційно-казенною російською цивілізацією і школою, які надали йому ті вже свої специфічно-негативні вдачі, від яких не зможуть одкараскатись навіть живіші прояви й намагання самого народного великоруського генія. Серед таких вдач найхарактеристичнішими являються з одного боку, явний, або частіше — несвідомий себе, — шовінізм, властивий всім пануючим (державним) національностям, а з другого — деякі специфічні для російської психіки й культурного світогляду вдачі, виховані всією історією російською й передані в спадщині сучасним поколінням, цебто: інтелектуальна й морально-суспільна **безалаберність**, доходяча часом до цинізму в негеції добровільної дисципліни для себе в житті й мишленні, а також у непошанівку для чужих звичаїв і святощів, а в зв'язку з нею — також загальне **шатання**, особлива хибність усяких принципів у інтелігенції російської — і консервативних, і ліберальних, і радикальних, — яка сплоджує звичайну для неї неконсеквентність і різного роду **нігілізм** — білий, чорний, червоний (почавши від Катковського аж до Бакунінського), який до того в душі російського інтелігента може міняти свої барви, як в калейдоскопі, залежно від обставин, які повернуть ним у ту або іншу сторону — що власне веде за собою страшну суспільну неміч і деморалізацію.

Я й указав, без церемонії, що в поведінці Михайла Петровича на горе, надто вже викорячаться власне впливи виховання його в такій, як вона єсть, російської цивілізації, і що не годилось би, йому, живучи в Європі, не поставитись визволитися з-під тих впливів і вилиняти з російства.

Може це було й за гостро сказано, але незабаром появилася часопись „Громада“, в якій зрештою моє послання не надруковане, а за те приведено з нього скільки цитат, які нічого не пояснюють, а тільки по поводу їх Михайло Петрович вилаявся здорово та попрекав автора в манерах „Слідователя“, які б то ужиті в аналізі його думок.

Я і тепер, ще більше навіть ніж тоді, переконаний, що в основі світогляду і психології російських лежить нігілістичний мотив і що єдиний догмат, який у ґрунті зовсім щиро (тайно чи явно), визнає в своїй душі російський інтелігент усякого напрямку (як Побідоносцевського так і Толстовського) єсть — нірвана”.

Цей лист не залишає найменших сумнівів щодо протидрагоманівського і протимосковського становища Михальчука, становища яке поділяла очевидно й більшість київської Старої Громади. Слід лише зазначити одну чистомовну особливість цього листа: в ньому всюди пропущено слово „наче“. Михальчук пише: вузьку б то замість: вузьку наче б то і т. п. Позатим додамо, що п. Олександр Тулуб, який цього листа оголосив в „Україні“, уважає, що лист цей треба віднести до року 1908.

Дмитро Дорошенко в „Літературно-Науковім Вістнику“ за травень року 1914 у статті п. н. „З споминів про К. Михальчука“ розповідає, як року 1908 в одній з розмов з цим визначним українським філологом згадали вони Драгоманова: „якось згадано було за Драгоманова. Я саме тоді був під вражінням недавно виданого І. т. листів Драгоманова до Франка; особливо вразили мене відомі „листи до Киян“, повні глибокого захоплення, широкого жалю до земляків, що покинули на таку глибоку моральну самоту сміливого українського „лицаря духа“. Певна річ, що в мене ні на крихітку не було вагання в тім, що вся правда на боці Драгоманова, що його кореспонденти — кругом неправі й ніякого виправдування, не заслуговують. Мабуть, щось у такому дусі закинув я тоді, на початку нашої розмови. Константин Петрович (Михальчук) дуже делікатно зауважив мені, що не можна так вірити одній стороні, що й тут, як завжди, треба додержати правила авдіатур ет алтера парс, що багато в чому і Драгоманов був неправий...“ „Я ж його знав дуже добре, від початку, коли став бувати в нашій громаді, і до тієї хвили, коли отут, у цій хаті, де ми сидимо з вами, громада на засіданню своїм ухвалила вирядити Драгоманова за кордон, щоб там заснувати вільну українську трибуну, — після того як вийшов той відомий указ 1876 року“ І Константин Петрович схарактеризував Драгоманова, як людину надзвичайно самостійної вдачі, що вже в прикметах свого особистого характеру носила серйозні причини до частих конфліктів із громадою, схарак-

теризував мені відносини в самій громаді 70 і 80-х років, з'ясував тодішню політичну атмосферу, одміну умовин громадського життя з початку 80-х років, одміну широкого громадянства в Росії й на Україні, — з чим не рахувався Драгоманов і що він навіть слабо уявляв собі з далекої чужини. Для мене в оповіданню Константина Петровича було багато нового..." В цім оповіданню найцікавішою частиною без сумніву є ті рядки, в яких п. проф. Д. Дорошенко змальовує свою беззастережну віру в непомилність Драгоманова і свої застереження супроти його „опонентів", цебто Старої Громади, отже супроти Володимира Антоновича, К. Михальчука, Павла Житецького в першу чергу. Дуже характерно для масової „драгоманівської" психози, яка вже охопила українську інтелігенцію на початку XIX. століття і, очевидно, якщо судити по таких численних Панейках, Крушельницьких і інших Томашівських, — не минула й досі, бо так беззастережно вірять Драгоманову, як беззастережно легковажать його противниками з Старої Громади, з яких ми назвали лише трьох визначних українських учених і громадян, вартих значно більшої пошани і узнання з боку нації, аніж Драгоманов. Але справа стоїть як раз навпаки.

(Далі буде).

Р е ц е н з і ї

Дм. Донцов: Наша доба і література. Накладом „Вістника", Львів 1936. Стор. 175. Ціна 5 злотих.

В цій, так давно очікуваній книзі, зібрані статті д-ра Донцова на теми сучасної літератури, друковані в давнім львівським „Літературно - Науковім Вістникові" в роках 1923—32, більшість яких викликала широкий відгомін і жваву дискусію по обидві сторони ризьких кордонів як наприклад реґосна „Кріза нашої літератури", „Українсько-совітські псевдоморфози", „Росія чи Європа", „Криве зеркало нашої літератури", „Естетика декадансу" й інші. До давніше в ЛНВ уміщених нарисів додано тут ще два нові, недруковані досі: „Мистецтво для мистецтва чи для життя" та „Трагічні оптимісти".

В передмові до „Нашої доби" автор між іншим пише: „Даю тут критику нашої літератури і вимог, які ставить до неї і до естетики наша доба. Драгоманов прозвав нашу літературу плебейською. Він бачив у цій прикметі — додатне, я — відемне явище. — Виявлялось воно в — голосно або мовчазно — освячених канонах нашої естетики: в теорії „мистецтва для мистецтва" або для розваги („моя хата з краю"), в квієтизмі, в сентименталізмі, здалека від гамору взаємної борні дражливих проблем або в геліотських підхо-

ді до них, в адорації Сходу, в добровільнім замкненню своєї творчости в „ріднім“ гетті, в світі дрібних, примітивних емоцій, культі пасивного терпіння, в світі споглядача, не учасника життєвої драми. В цім світі, який знав не трагічне, лиш ідилічне сприймання життя, — ниділа форма мистецького вислову і воля формовання народньої душі. — Наша доба владно домагається розвінчання тих вартостей, поставлення натомість нових“.

Тринадцять літ тому, коли саме появилася друком перша з уміщених в цій збірці статей („Кріза нашої літератури“), Донцов яскраво окреслив занепадовий стан нашої літератури, але разом з тим не менш ясно зауважив, що ця хвороба від чужоземних впливів походить і кликав до повороту до наших українських національних традицій, занедбаних і відкинутих добою хорого інтернаціоналізму і драгоманівського вклякання перед оманю „рускаво народа боганосца“ чи то пак не менш богоносного поступово-ліберального московського „земця“ і його „великої“ московської літератури.

В „Крізі нашої літератури“ Донцов писав :

„Наша література хора. Одна з причин цієї хвороби — лежить у ній самій, у декадентським розумінню краси, виробленим віками рабства і занепадом всякої активности нації. Друга причина — в характері нашої доби. Коли в старі часи, в часи чумаків і „старосвітських батюшок“ наша література, можливо, гармонізувала ще з духом своєї епохи, то тепер, у наші часи величезних потрясень, у часи революції не тільки в людській суспільності, але і в людській психіці і науці, штудії, музиці й філософії, в період наглих шарпань і хоробливого кидання, в добу занепаду матеріялізму і тріумфу ірраціонального, неспокоїного стремління до нового, в добу розплутання всіх укритих досі енергій — у такий момент носитися з ідеями пасивної гуманности і безоглядного мрійництва, це небезпечна хвороба.

„Ця хвороба грозить затроїти цілий організм нації, роблячи його невідпорним, нездатним до великої ривалізації між націями. Цю хворобу тим легше вилічити, що бакцилі ще не роз'їли цілого організму. Вони йому чужі, бо культ сентиментального квієтизму не лежить у традиції нації.

„Ці традиції треба відсвіжити, не гонячися за чужими візрцями. Є ж дві України! Україна щасливих гречкосіїв, Україна „бідних невольників“, і Україна XVII. віку і Полтавщини, стара князівська Русь. Яка ж інша була їх література? Читайте Слово о полку Ігоревім, про тих войовників, в яких були „луки натягнені, сагайдаки відкриті, шаблі вигострені“ і які скакали „неначе сірі вовки в полі, добуваючи собі чести а князеві слави“. Читайте про того князя,

що хотів „спис надломити край поля половецького... голу свою положити, або шоломом напитися Дону"... Хіба в тих постаттях, у мові тій і тім світогляді не чується здобувчо-хижацького духа білої раси, яка під Пуатіє, на Кательонських полях, на Калці — стримала побідний похід Монголів? Хіба це не мова всіх конкістадорів, які підбивали континенти, мова тих, яким належить світ і які не знають іншої релігії окрім релігії власної волі?

„Читайте енергійну мову Івана Вишенського або Думи з XVII. віку, про тих, що переняли і високо тримали лицарські традиції князівської доби. Читайте про „**Червлені щити**“, якими „Русичі поля перегородили“, про **червлений прапор**, **червлений бунчук**, срібне ратище, що їх здобуто у Половців. Читайте про „**криваві зорі**“, що рано світ звіщають, про **криваве** вино на бенкеті князів. Читайте Шевченка або Лесю Українку, яким срібні річки в краю пилили „**червоними** гадюками, з яких одному минуле, другій — будуччина країни затягалася в очах **пурпуровим** серпанком, які обое прагнули зобачити її у великім всеочищуючім **огні**, в тім **огні**, який для Геракліта був первісною динамічною силою, через яку повстало, жило і рухалося все... Там, у них заховалася правдива традиція нашої нації, її дух. Та традиція, яка висловлюючи в поетичних образах великі пориви народу і душі поета, вбирала їх у пурпурово-криваву мову барви, що здавна була символом панування, війни, життєвої енергії. Як старі греки, що в пурпурові плащі вбирали своїх бардів, коли співали про подвиги героїв Іліади, залишаючи блакитні шати співцям Одисей.

„Пристрасть і порив, волю минулих віків, (коли люди ще думали за Вергарном, що ціле життя є в пориві) — треба воскресити в собі нашої літературі. Лише поворотом до великих споминів нації, коли вона не терпіла, а творила, жила не квилінням і мрією, а волею і чином, — залагодимо і кризу нашої літератури, яка є лише частиною загально національної кризи.

„Трупів не воскресити! Калік не підвести... Але молодша генерація, що живе споминами боротьби, не неволі, повинна (в згоді з генієм пробудженої нації) ломити нові стежки в пралісі, нашої духовости. Завдання найактивніших з молодшої генерації, — для якої не квієтичний гуманізм, але неустаюча енергія суть життя — потягти за собою інших. Коли це станеться, буде зліквідована і наша літературна криза". (Стор. 20—22).

Тринадцять років, які минули з того часу, як ці слова поперше пролунали, не проминули для справи переродження української літератури марно. Найактивніші з молодшої — тепер уже середньої — генерації з'єдналися саме під прапором ЛНВ на чолі якого незмінно стояв Донцов. Їх було небагато, на початках, навіть дуже мало, лише кілька оди-

ниць, здебільшого поетів, але це були ті, про яких позаторік — закарпатська академіч. молодь, отже — наймолодші з лицарським узнанням писали, що саме поети „Вістника“ піднесли українську поезію на високий рівень.*)

Тепер проміння цього світла сягають уже далеко й широко.

У своїм торішнім відчиті „Мистецтво для мистецтва чи для життя“, надрукованім у цій книзі, Донцов проголошував: „Мистецтво для мистців! Не для спекулянтів, плягіаторів, кльовнів і відпустових калік! Для мистців, що йдуть кроком в крок з своєю добою — тривожною і гарною! Ці мистці — то тут, то там — в краю, на еміграції, на Великій Україні вже перегукуються як вартові стійки між собою; їх єднає в одно спільність душевного напруження. Мистці, які дивляться на життя і на матерію не риб'ячими очима об'єктивних, але очима борця і візіонера — який кохає долю, добру і злу, як повітря непевний завтра — летун, як тигра — непевний життя ловець, як різбар глину або як мислитель свій нарід, з якого прагне вирізьбити націю; вдихнути в неї не євнухську, але горду і нескорену душу. Який виорював би занедбану психіку народу не словами, але зубами дракона і засівав би її вогнистим насінням Бога, якого чує в собі. — Ця когорта нових мистців, які вже родяться і ділають, вона змете труйливі теорії стомлених життям, вона витисне печать свого духа на грядучій твердій добі. Вона видасть наших Данте, Кіплінга, нового Шевченка, вона дасть нам нашу Ероїку і Марселезу...“ (Стор. 169).

В останнім з уміщених в цій книзі нарисів „Трагічні оптимісти“ Донцов пише:

„Трагічний оптимізм — особлива філософія життя. Тільки вона дає відвагу — жити і вмирати. Тільки в ній — дійсна краса. Знаходимо її в Шевченка і в Лесі Українки. Потім — довга перерва. А потім — піднесли її прапор трагічні оптимісти, про яких тут кілька слів. Це переважно ті, що виплинули в ЛНВ-ку, що заповняли своїми творами Вістник останні три роки“.

„Безплідне скигління — ось що є трагізм без оптимізму. Безплідне мрійництво — ось що є оптимізм без трагізму.“

„Скінчити з ними прийшла наша апокаліптична епоха, прийшли чотири вершники у великий День Гніву“.

„Не всі зрозуміли його. Але й не всі його злякалися.“

*) У „Розмові з поетом“ І. К. молодий читач каже відсталому поетові м. і. таке: „Наше національне життя зриває раз на все з такими „традиціями“, що кажуть вам бути відсталими. Хочмо жити. Тому нема місця й часу на дурниці. Або творить по-зіню й літературу, що відповідатиме конквістадорському наставленню нашого життя, або мовчати, бо ліпше мовчати, ніж говорити не до речі. А приклади слава Богу маємо досить: от поети з „Вістника“, що українську поезію вирівняли з світовою“. („Пробоси“, Травень 1931, ст. 85).

Були такі, що скривавленими устами — вимовили йому благословенство". (Стор. 174).

„Маланюк, Клен, Теліга, Мосендз, Ольжич і ще один чи двох (Б. Кравців, Ю. Липа, що перейшов на інший жанр) — ось ті трагічні оптимісти, які узріли красу в тім, у чім у нас її не бачили від часів авторів „Заповіту“ і „Одержимої“; які певним рухом — відкинули від себе геть те, що досі вважалося красою: трагізм без оптимізму — що є безсилим скигленням і „оптимізм без трагізму“ — що є оманною слабих. Кожну тему — обдерли вони з її кожночасової, мимолетної одежі, взявши з неї вічне незмінне — „абстрактне“ і найбільш конкретне. В кожну тему — внесли твердість, упертість, завзяття і повний брак пози: „горда земля“, „горді душі...“

„Як поети — вони стали авангардою — сильною і відважною — нового мистецтва. Вони були тими, що принесли благословенство життю в його „найстрашніших виглядах, що в сназі формовання „п'янки і завзяті“ — знайшли відвічне джерело гарного...“ (Стор. 174).

Ця авангарда сильного і відважного нового мистецтва завербовує в свої ряди все мужнє і найміцніше, що виловлюється серед молодших, зпоміж яких уже підносяться міцні і певні свіжі голоси. Наведемо хоч би й один з останніх — М. Рішка — що в своїм „Сонеті“ кидає такий клич у широкий простір:

Дзвеніть пісні! Дзвеніть разом в запалі
І блискавицею просяйте далі —
Просторі далі рідної землі.

Будіть на чин, щоб бурею повстали
На голос труб полки із бронзу й сталі,
Як спалахне червоний схід в огні.

Свій останній нарис у цій книзі, а разом і цілу книгу, Донцов закінчує такими словами:

„Трагічне — це сприймати світ у його потворності. Це — не уникати конфліктів. Це — шукати їх, це нездержимий оптимізм сильних, це — „через край вино“, це тремтіння сили, яка формує наші почуття, а через них — світ.

„Трагічні оптимісти — це яскрава заграва блискучого дня нашої літератури. Бурхлива й тривожна — гарніша за сам день“.

Р-т.

Календар - Альманах Нового Шляху на 1936 рік. Накладом Видавництва Нового Шляху, Саскатун, Саскачеван, Канада. Ст. 256, багато ілюстрацій.

В цього річній календарі Нового Шляху в літературнім відділі заступлені такі автори, як Михайло Вірлінний, Дам'ян Гуцул, Юрій Косач і ін. — прозаїки. З поетів зустрічаємо М. Асканича, Зореслава, Боевіра (вірш цього останнього „22 XII. 1932“, присвячений героїчній смерті Біласа і

Данилишина, передрукований так само, як і вірші Зореслава й Асканича з нашого журналу, помилково приписаний іншому авторові, хоч в нашій журналі ми свого часу виправили цю помилку, яка вперше сталася в нас). Крім вірша Боевіра присвячена воякам революції, велика поема М. П. під назвою „Незломним бойовикам“, для характеристики якої подаємо нижче два уривки.

— „Готові на чин?“ — „Команданте, наказ!“

І рвуться слова неблаганні:
не бестія з кулі твоєї, а плаз
умре в передсметнім харчанні.

Та ти не відхилиш свого вінця...
блідий наче крейда і тихий, —
підеш неухильно, підеш до кінця
і вибух зголосить твій прихід.

Одкрийте зіниці, одкрийте серця!
Черпайте кришталеве повітря!
Одвіку земля не зазнала бо ця
такого безкрайого вітру.

Поза тим є також довший віршований твір Т. К. Павличенка „Наказ Духа Нації“ (уривок з поеми „Як я хрестився Духом Нації“), психологічно незвичайно цікаві. Р—т.

Вистава образів в Ужгороді.

В Ужгороді, як уже ведеться від кількох років, відбулася чергова вистава образів місцевого товариства малярів. Найвизначнішим мистцем, з виставлених на цій виставі, без сумніву є Бокшай, знаний майстер гірського краєвиду. Бокшай визначається винятково гострим зором і урочистістю незвичайно виразних і багатих барв. Поза тим визначаються брати Ерделі, Янош і Бейда, вихованці цьогочасного Парижу (в той час як Бокшай скорше належить до спадкоємців таких імпресіоністичних майстрів краєвиду, як великі франц. пейзажисти кінця 19 ст., — Мане, Моне, Піссарро). Ерделі також віддають у своїх творах карпатські краєвиди; незвичному оку з початку трохи дивно бачити на їх полотнах карпатські гори трактовані як паризькі околиці Утрільйо, але привичавшись можна легко відкрити міцні сториони малюнку Яноша Ерделі, почасті і Бейли. Решта малярів або заступлена незначною кількістю образів, або взагалі не визначається до такої міри, щоб про них можна було висловитися позитивно. Хібащо для цікавості слід відзначити дві — три „гуцульські композиції“, пензля середньоєвропейських малярів, де Гуцули виглядають зовсім не як українці, а якісь не то ескімоси, не то якісь ще більш легендарні Чукчі, не то з північної Скандинавії, не то з якихсь неіснуючих країн „бівалего Руска“.

Р—т.

Хроніка

Література

Першу і третю премію літературної нагороди за 1935 рік не уділило "Товариство Письменників і Журналістів" у Львові нікому. Другу ціну дістала п. Ірина Вільде (Дара Макогон-Полотнюк) за книжку легких нарисів „Химерне Серце“ і тієї ж легкості повість „Метелики на шпильках.“

Таке рішення гостро скритиковане на прилюдній дискусії, що відбулася в день вручення нагороди, заставило одного з членів журі з нього виступити, а Голову Раду Українського Католицького Союзу уфондувати на 1936 рік своєю власну нагороду за твори, що не матимуть протихристиянських тенденцій.

У серії „Українська Бібліотека“ вийшла історична повість К. Гриневичевої в добу князя Романа Галицького: „Шестикрилець“.

В-во „Українська Культура“ (Львів) готує до друку повість Федора Дудка про Івана Мазепу: „Великий Гетьман“ (з обгорткою й малюнками графіка М. Бутовича), як ювілейне видання з нагоди 50 ліття автора, званого в своїх „Фільмів революції“ — хронік т. зв. „революційних років“ на правобережній Україні.

У в-ві „Рідна Школа“ мають вийти історичні оповідання Петренка „Буревань“.

„Черлини української поезії ХХ століття“, вибрані Е. Ю. Неленським видасть „Рідна Школа“.

У віршованім перекладі Святослава Гординського вийшло у в-ві „Варяг“ „Слово про Ігорів полк“.

„Слово“ ще має вийти як настільна книжка з вступом, оригінальним текстом, віршовим і прозовим перекладами та ілюстраціями у в-ві „Ізмарад“ (Львів).

Також „Рідна Школа“ готує в опрацьованні Мельника-Матієва „Слово о полку Ігореві“ до друку.

Цювне видання творів Марка Черемшини (1874—1927), що обійме й недруковані досі твори письменника, готує до друку в-во „Ізмарад“ (Львів).

Сильвестер Саломон видав у Загребі на сотацькім діалекті, яким говорять бачванські українці, збірку „Нашим двоєм“.

Львівський щоденник „Діло“ має 1936 р. приступити на зразок „Нового Часу“, до видання літературної бібліотеки — щомісячного літературного додатку. З 12 книжок річно має бути 6 оригінальних творів, 6 — перекладних.

В Ужгороді за редакцією Юл. Рєвая вийшло 1. ч. суспільно-господарського та літературно-критичного місячника — „До Перемоги“. Не знати, як буде далі, але в 1. ч. жадної літератури і критики не було.

У Мукачеві почав виходити новий фахово-педагогічний журнал „Наша Школа“.

Видавнича Кооператива „Вогні“ (Львів) приступила до видання нового місячника, присвяченого середньошкільній молоді: „Вогні“.

Для дітей молодшого віку почало випускати т-во „Українська Школа“ в Рівному на Волині часопис „Сонечко“.

„Рідна Школа“ лаптується видавати часопис для сільського доросту, хоч на дорозі до здійснення цього стоять ще численні труднощі.

Накладом „Вістника“ вийшла нова книжка Дм. Донцова, присвячена актуальним проблемам української культури: „Наша доба і література“.

Як перша книжка „Книгозбірні Вістника“ за 1936 рік вийшов „Патріотизм“ Дм. Донцова.

У Львові поодинокими книжками, що творять в себе окрему цілість, почав виходити двотижневик „Дешева Бібліотека“. Досі вийшли: 1) „Базар“, 2) „Селянство“, 3) „Сучасна молодь“ і 4) „Чому Крути“ (про бій під Крутами).

У Львові в в-ві Володимира Куланиця вийшла брошура Ігоря Вірлого: „Наші Часи“, автор якої вважає, що основний зміст сучасності полягає у змаганнях націоналізму з комунізмом.

На зразок уже виданого альбому Українських Січових Стрільців має вийти в в-ві „Червона Калина“ альбом Української Галицької Армії.

В-во „Червона Калина“ випустило репортаж В. Ласовського про начальника коменданта УГА, ген. Тарнавського.

Як 37 книжка „Української Бібліотеки“ вийшли бойові спомини В. Калини: „Курівь смерті українських січових стрільців“.

У в-ві „Промінь“ (Львів) вийшла брошура С. Дубового: „Абіснвія і чорні сорочки“.

Книгозбірня „Вістника“ видала книжку В. Темляка: „Вогнистий хрест. Полковник Ли Рок“, присвячена знайомому вождєві французького націоналізму.

Знаний український географ і картограф, доц. В. Кубійович видав нову працю „Територія й людність українських земель“.

З доручення ЦК ЛКСМУ в в-ві „Молодий Большевик“ має вийти альманах: „Жити стало краще, жити стало веселіше“ (! ред.) з участю „кращих майстрів української літератури й мистецтва“. Як бачимо, українські мистці „геройчно“ починають здійснювати ті величезні вимоги, що поставив перед советськими письменниками на відкритті третього пленуму правління СРН у Мінську тов. Щербаков: советська література „не встигає за життям“. — Письменники новинні „мріяти... мріяти по-ленінському, по-сталінському...“, бо ж „мрійництво“ мабуть і є найголовнішою ознакою... т. зв. „советського реалізму“!...

До 20. річниці Жовтневої революції має видати Гослітзідат антологію „кращих вразків“ советського нарису — типових для поодиноких періодів „розбудови“ СССР. Редакційна колегія є зложена (мабуть за національним складом населення Большевії!) З т. т. Третякова, Ворішева й Перцова. Українські прозаїки мають знову „хвилюючі“ перспективи побачити свої твори поруч творів „кращих інженерів людських душ“ „першого серед рівних народів СССР“ „братнього“ народу великоруського“...

У жовтні в Києві перебував з родиною декілька днів відомий дніський „революційний“ письменник Мартін Андерсен-Нексе. Співробітничав газ. „Комуніст“ розповів він свої враження про місто:

„Я давно вже хотів побути в Києві. Тепер, коли він став столицею Рад. України, мій інтерес до нього набагато зріс. Я встиг уже побачити музейне місто, стадіон „Динамо“, піонерський палац і сад Вражіння від цих надзвичайно цікавих і мальовничих місць залишилось у мене величезне. Коли стати над Дніпром і милуєшся його прекрасною панорамою, згадуєш ще одну таку саму прекрасну місцевість, місто Горький і узбережжя Волги (sic! ред)... Загалом СССР, на думку письменника, „іде вперед темпами, про невинно прискорюється“! Зрештою, коли Нексе все це говорить, то „припускає“, що його „можуть обвинувачувати в перебільшенні“. „Адже“ він „палкий друг СССР“ і любить цю країну, „а любов іноді буває сліпа (! ред)... Ненависть також...“

Вийшли фрагменти незакінченої в 1898 р. драми Гауптмана: „Пастуша пісня“, що на прикладах з біблійної історії (постаті Лабана, Рахелі, Якова та Леї) голосить потребу звернутися від скомплікованих форм модерної цивілізації до природи.

Знавець Фр. Ніцше др. Ріхард Елер доказує у своїй новій книжці: „Фрідріх Ніцше і німецька будучина“ (поодинокі розділи... Прочищення повітря). Здорові вартості — Вожді і ті, яких провадять — Природна гієрархія вартостей — Володарі світу) духову спорідненість між великими філософами і сучасною Німеччиною.

У Парижі вийшла книжка знаного французького письменника — католика і спірітуаліста Жана Шедвіля: „Німецькі містики від 13—19 століття“. На думку автора сучасний німецький націоналістичний світогляд це продукт німецької ідеалістичної філософії, що повстала під впливом протестантизму з звільненої з „кайданів“ католицтва середньовічної містики.

У Токіо віконт Огасавара видає життєпис адмірала Того, вождя японської флотії, що в травні 1905 р. знищив російську флоту в цусимському проливі. Того став найрепрезентативніший герой оновленої Японії, що, зберігши свої тисячелітні міцні і плодотворчі традиції, переняла найважливіші здобутки західної культури. Серед японських читачів праця Огасавари ко-

присутється неімовірним успіхом. Можливо, що такий самий успіх стріле й англійський переклад, що також недавно вийшов.

Театр

М. Чиреський працює над новою п'єсою на 8 картин на сюжет з вільної боротьби: „П'яний рейд“.

Український Молодий Театр „Заграва“ має поставити в перекладі Меріям-Лужницького релігійну містерію „Голгоф“.

У правському нац. театрі має бути поставлена з початком квітня п'єса „українського“ советського драматурга Корнійчука: „Платон Кречет“. Чеська преса пише про Корнійчука (у чеській транскрипції Копнєйчука = Корнейчука) як про „російського письменника“! Українці з свого боку можуть це лише ствердити...

В-во „Українська Культура“ у Львові видало історичну драму А. Вартового „У сумерках віків“, багато ілюстровану мистецькими рисунками поодиноких сцен, костюмів, декорацій і з нотами до пісень. Драма має великий виховний зміст.

Аматорський театр „Нашого Прапора“ (Львів, видавець Тиктор) почав видавати п'єси. Досі вийшли: „Ой, Морозе, Морозенку“ Меріям-Лужницького, „Іхав стрілець на війноньку“ Пирятинського, „Ми йдемо у бій“ Мерчука та „Цісарська медала“ Пирятинського.

Кіно

Паризька кінофабрика Вільнер та Ренессанс ставлять з участю українського режисера Євгена Деслава за сценарієм Йосифа Кесселя великий історичний фільм: „Мазепа“.

Одеська комсомольська кінофабрика має розпочати на основі роману московського „письменника-орденоносця“ Островського: „Як гартувалася сталь“, зйомання великого звукового фільму тієї самої назви. Сценарій для фільму виготовував Зац

Київська кінофабрика закінчила звуковий „документальний“ фільм — „Третя олімпіада червоноармійської ху-

дожньої самодіяльності КВО“. Режисер Ю. Е. Мурін, оператор О. Хедотов.

Кінобригада української кінофабрики „Союз кінохроніка“ закінчила зйомання звукового кіноарису „Я дала слово товаришу Сталіну“. (Здіймав режисер кінобригади Федоровський, оператор — Кольтман). У фільмі показана боротьба не безвідома М. Демченкової „за здійснення обіцянки“, яку вона зложила на другому колгоспному з'їзді Сталінові: „дати 500 центів буряків з гектара, і боротьба за високий урожай у всіх п'ятисотенниць колгоспу, які підхопили заклик М. Демченкової“. „Смотріте вот пример для вас“...

При київській кінофабриці за керівництва Ол. Докженка організована лабораторія для виховання кваліфікованих кінорежисерів. Лабораторію відвідуватимуть 30 молодих театральних режисерів, письменників, художніх працівників кінематографії й малярів, що протягом двох років мають навчитися „виробничої й теоретичної учби“.

„Союзкіно-хроніка“ присвятила 29 ч. свого кіножурналу Абієнії. Показані: Адіс Абеба, негус, абієнські війська, тощо.

Музика

Вмер композитор Лопатинський (1871-1936) — популярний автор численних пісень і комічної опери „Еней на мандрівці“, яку колись часто грали. Останнім його твором була опера „Казка скель“ (з власним текстом).

Один із найбільших сучасних композиторів, Ігор Стравінський, теж з безконечної серії т. зв. невідомих українців (Стравінський походить із північної Чернігівщини) видав по-французьки свої музичні твори: „Хроніка мого життя“.

Закази українським советським композиторам збільшуються:

Л. Ревуцький кінчає концерт до фортепіану і оркестру в 4 частинах.

І. Белза написав III симфонію для великої оркестри і працює над оперою „Til Eulenspiegel“.

Б. Лятошинський написав музику до драми російського письменника Вишневського: „Антимістична трагедія“.

Веріківський працює над оперою „Пісня про свічку“ на сюжет драматичної поеми І. Кочерги тієї самої навви.

І. Косенко написав музику до звукового образу „Послідній Порт“.

Іванов-Радикевич написав балет „Дніпрові пороги“, змiстом якого є епізоди в історії горожанської війни на Україні.

Одеська секція союзу советських композиторів України видала збірку масових „оборонних і колгоспних“ пісень. До збірки увійшли твори Козницького („Пісня про Якіря“), Данькевича („Колгоспна пісня“), Вилинського („Пісня“), Рахліса („Оборонна комсомольська пісня“), Леві („Чапаєвська маршева пісня“), Тица („Комсомольська урожайна“) Райтуха („Пісня про Якіря“). Отже самих українських композиторів...

У Мангаймі має відбутися ц. р. музичний фестиваль у честь Ріхарда Штрауса — найбільшого сучасного німецького композитора, що всупереч сподівань „цивілізованої“ Європи засвідчив був свою духову ідентичність з Оновленою Німеччиною.

Знавий італійський композитор О. Респігі написав нову оперу „Люкреція“, яка ще цього сезону матиме прем'єру в королівському театрі в Римі. Згадана опера має одну дію у трьох картинах, що з'єднані між собою за античним зразком хоровими співами й рецитативом.

Берлінська філармонія вперше виконала „Націонал-соціалістичну“ симфонію Гейера.

У Москві щомісяця мають відбуватися концерти, присвячені оглядові найновішої чужоземної музичної творчості. Української музики на тих концертах певно, що не почуємо!

Голова німецької державної музичної ради др. П. Рабе заборонив у згоді з міністерствами пропаганди й господарства видавати твори і розповсюджувати твори композиторів, що емігрували з Німеччини після гітлерівської революції.

Танок

У дні 20—22 грудня в Новім Йорку відбувалося відкриття фільмової

й танкової школи Василя Авраменка, який перед кількома роками провадив незвичайно жваву пропаганду українських національних танців на Воліві збідни згодом перенісся до Канади, де завдяки його праці занглізоване молоде покоління української еміграції почало навертатися до українства.

Дирекція німецького радіо-союзу і його прихильників, щоб зміцнити опір супроти „джазу“, який у Німеччині, як меншевартісний продукт чужоземної псевдокультури, є заборонений, розписала конкурс на найкращу танкову оркестру.

Образотворче мистецтво

У Стемфорді (Америка), в парку Української Вищої Школи має бути поставлений пам'ятник Маркіянові Шапкевичеві, роботи знаного українського різьбара Олександра Ахипенка.

Постійну виставу сучасних українських мистців організовано в помешканнях в-ва „Червона Калина“ у Львові.

16. II. у Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові відбулося відкриття посмертної виставки Ол. Новаківського.

При перегляді матеріалів, що знаходилися в склепах куйбишевського краєзнавчого музею знайдено м. інш. офорт Т. Шевченка: „Киргизени перед вогнем“.

У селі Лукнов на Чернігівщині під час передавання колгоспній церкві під клуб, знайдено старовинну з 1019 р. ікону — образ Христа, намальований олійними барвами на грубом полотні.

З фотографіями Косіора, Постишева і Любченка, статтями Нелешинської: „Сталін“, І. Шульги: „Постишев серед дітей“, Ф. Кричевського: „Переможці Брангеля“, тощо, репродукціями картин Дергуса, Кудрявцевої, М. Буряченка й інших вийшло 1. ч. журналу „Співки радянських художників та скульпторів України“ — „Малярство і скульптура“.

12. II. у Києві була відкрита виставка народного українського мистецтва: вишивок, кераміки, тощо. Сезон „Інтуристу“, як бачимо, розпочато...

Тільки так просимо пересилати передплату:

I у краю : пересилати поштовим переказом, або зложувати просто в адміністрації, яка урядує щодня від 9—13 і 15—18 год.

II з-за кордону : 1.) пересилати грошовим листом, чи банковим чеком в оригінальній валюті, адресуючи на ім'я редактора Сильвестра НИКОРОВИЧА.

2.) Найліпше зложувати в наших представників (гл. оголошення) і про це повідомити Адмін.

3.) (в крайнім випадку!) висилати — коли інакше неможливо — міжнароднім грошовим переказом, але так, щоб передплата в румунській валюті виносилася 275 левів річно для Європи, а 300 левів для Америки й інших країв.

Хто не повідомить ПИСЕМНО, що перестає бути нашим передплатником, — вважаємо його й надалі пренумерантом. Зворот книжки поштою — не є виповідженням пренумерати!

Про зміну місця побуту треба завчасу повідомити Адміністрацію, подаючи давню й нову адресу.

Реклямувати неотриману книжку зараз, коли дістанете чергову !

Можна купити в Адміністрації такі книжки :

Продаємо (тільки за готівку !) комплекти річників (III, IV, V) „Самостійної Думки“ (за 1933, 1934, 1935 р.р.) по 200 л., (1.50 ам. дол., 40 Кч., 25 фр. фр., 8 злп.) за кожний річник з пересилкою.

О. Мицюк : „Українські Хлопомани, ціна 15 л.

Б. Гомзин : Кров кличе, драма на 5 дій, ціна 10 л.

О. Дуда : Слідами часу, ціна 2 л.

Амуд Аз. : Невидима сила, ціна 3 л.

С. Черкасенко : Северин Наливайко, історична драма на 5 дій, ціна 20 л.

Сот. Г. Rogozний : „Базар“, спомини, ціна 15 л.

Сот. Г. Rogozний : До тайни вбивства полк. Ю. В. Отмарштайна, ціна 15 л.

У. Самчук : Гори говорять, роман у 2-ох частинах, ціна 50 л.

Полк. Р. Сушко : Хто мав причину вбити полк. Отмарштайна ? ціна 10 л.

О. Задума : Відплата, трагедія в 5-ох діях з хорами, ціна 15 л.

М. Віршиний : Емігрант, ціна 5 л.

Л. Мосендз : Засів, повість, ціна 25 л.

Читач : Сучасні українські поети, ціна 30 л.

Вийдуть друком у „С. Д.“

У. Самчук : „Кулак“, роман у двох частях. Ціна 100 левів.

М. Чирський : „Отаман Пісня“, п'єса в трьох діях. Ціна 30 л.

ВИДАВНИЦТВО „САМОСТІЙНА ДУМКА“

Националісти!

Пробоевики!

На фронт націоналістичної культури!
організуйте на місці й негайно

акцію

поширення і розбудови
місячника

Самостійна Думка

Будує!

Провадить!

Виховує!

Містить речі з обсягу:

1. літератури
2. мистецтва
3. науки
4. публіцистики

В журналі працюють кращі сили — Руху.

Українці!

Націоналістична духовість — вічне Раси.

Націоналістичне Слово — стане Чином.

Ширіть Його!

ПЕРЕДПЛАТА: річно в краю 240 левів, за кордоном у Європі 275 левів, а в усіх інших краях 300 левів або їх рівновартість у іншій валюті: 10 шв. н., 30 фр. фр., 50 Бч., 2 ам. дол. Можна вложувати передплату в: 1) США, Держ. Банк. Америки: Central Executive Committee of „O. B. W. U.“ P. O. Box 13 314 D., NEW YORK, N. Y. — 2 ам. дол. 2) Канада: „KALYNA“ 872 Main str. WINNIPEG, Man. — 2 ам. дол. 3) ЗУЗ: Центр. Кооп. Банк, ЛЬВІВ, вул. 3 Мая 15 — 10 зол. 4) УСР: п. Іван Роман, Підкарп. Банк, УЖГОРОД 50 Бч. 5) Бельгія і Франція: La Parole Ukrainienne, 27 Bd. La Tour-Maubourg, PARIS 7-e, chèque postale No. 160.856 — 30 фр. фр.

А Д Р Е С А Редакції й Адміністрації:

Samostijna Dumka, Cernăuți, str. Petrovici 4, România.

Редагує: Комітет.

Видає: Денис Квятковський.

Відповідальний редактор: Сильвестер Никорович.

Cooperativa de ziare germana, Cernăuți, strada Iancu Flondor No. 47

Літературно-гартковий і су-
спільно-політичний місячник

САМОСТІЙНА ДУМКА

ЗМІСТ

Боевір: Помста	1
М. Асканич: * * *	1
Ліда Мак: Присвята	2
М. Рішко: Настане день!	2
М. Чирський: Отаман Пісня	3
Улас Самчук: Кулак	22
В. Мисик: Трави	46
В. Мисик: Мати	47
О. К.: Василь Мисик	48
Н. Г.: Советські літературні аскари	54
Др. П. Маценко: Микола Лесятович	72
Марина Антонович: Закарпатські вишивки	79
Н. Сам.: Наш заповіт	82
Михайло Мухин: Більше світла!	88
А. Б.: Духова дезерція	98
Р.: Літературний блокнот	100
ОЛЕ: Червоні сторінки	104
Т.: Українська опера на СУЗ	111
Рецензії	119
Хроніка	125

Річник VI Січень — Лютий, 1936 Книжка 1 — 2